

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**İSTANBUL UZUNÇARŞI CADDESİ AKSINDA SIZINTI MEKANLARIN
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dilara Sena KILIÇ YILMAZ

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

NİSAN 2023

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**İSTANBUL UZUNÇARŞI CADDESİ AKSINDA SIZINTI MEKANLARIN
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Dilara Sena KILIÇ YILMAZ
(502191006)**

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Fatma ERKÖK

NİSAN 2023

İTÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün 502191006 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Dilara Sena KILIÇ YILMAZ, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “İSTANBUL UZUNÇARŞI CADDESİ AKSINDA SIZINTI MEKANLARIN İNCELENMESİ” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Doç. Dr. Fatma ERKÖK**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Doç. Dr. Funda UZ**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Banu TOMRUK
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Teslim Tarihi : **31 Mart 2023**
Savunma Tarihi : **26 Nisan 2023**

Biricik aileme,

ÖNSÖZ

Tez çalışmam süresince her zaman ılımlı yaklaşımı, güler yüzü ve destekleyici tutumu ile bana yol gösteren, bilgi birikimini, zamanını ve ilgisini esirgemeyen, her türlü olumsuzlukla karşılaştığımda sakin tavrı ile yol gösteren biricik danışmanım Fatma Erkök hocama saygılarımı ve teşekkürlerimi en içten şekilde sunuyorum.

Tez savunma sürecimde değerli vakitlerini ayırarak, titiz okuma ve eleştirileriyle çalışmamın olgunlaşmasına büyük katkı sunan hocalarım Doç. Dr. Funda Uz ve Dr. Öğr. Üyesi Banu Tomruk'a çok teşekkür ederim.

Mimarlık disiplinine yönelik bakış açımın gelişimindeki ilk tohumları atan Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mimarlık Bölümü'ndeki hocalarıma ve Yüksek Lisans sürecinde İstanbul Teknik Üniversitesi Mimari Tasarım Yüksek Lisans Programı'nda yollarımızın kesiştiği hocalarıma,

Uzun yıllara dayanan güzel arkadaşlıkları için Beyza Türkdönmez, Sevgi Varlı Ma, Nihansu Banu Albayrak Evren, Yunus Emre Tütüneken ve Orçun Altınuç'a,

Akademik anlamda birçok tartışma yapma fırsatı bulduğum ve fikir alışverişinde bulunduğum değerli çalışma arkadaşlarım Kırklareli Üniversitesi Mimarlık Bölümü araştırma görevlilerine,

Tezimi yazarken yanı başımdan ayrılmadan beni destekleyen minik dostum ve kuşum Fındık'a,

Son olarak ve en büyük teşekkürü, bana her daim olan inançları ile beni büyüten, sevgilerini ve desteklerini koşulsuz şartsız hissettiğim, birçok fedakârlık ve özveri ile bugünlere getiren canım annem Hanife Kılıç ve canım babam Sıddık Kılıç'a, her anımda yanımda olan, desteğini esirgemeyen canım kardeşim Rabia Rana Kılıç'a, hayatıma sayısız mutluluk katan, her zaman beni destekleyen, her zor zamanımda beni güler yüzü ile sakinleştiren canım eşim Cavit Yılmaz'a sunuyorum.

Nisan 2023

Dilara Sena Kılıç Yılmaz
(Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xiii
ÖZET.....	xvii
SUMMARY	xix
1. GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	1
1.2 Araştırma Soruları	3
1.3 Araştırmanın Yöntemi ve Strüktürü	4
2. KENTSEL MEKÂN VE GRİ ALAN	7
2.1 Kentsel Mekân.....	7
2.2 Kamusal/Özel Alan	12
2.3 Kentsel Mekânda Gri Alanlar	17
2.3.1 Müphem alanlar (<i>Terrain vague</i>)	18
2.3.2 Eşik mekânlar (<i>Threshold spaces</i>)	22
2.3.3 Aramekânlar (<i>Interstitial spaces</i>)	24
3. SIZINTI MEKANLARIN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI: HETEROTOPYA VE HETEROTOPI	29
3.1 Üçüncü Mekân	29
3.1.1 Heterotopya	30
3.1.2 Heterotopi	39
3.2 Kentsel Mekanda “Sızıntı” Kavramı	46
3.3 Sızıntı Mekanların Gerçekleşme Zemini Olarak “Sokak”	52
4. SIZINTI MEKANLARIN OKUNMASI: UZUNÇARŞI AKSI	55
4.1 İstanbul’da Tarihi Yarımada’nın Kentsel Gelişimi	55
4.1.1 Bizantion	55
4.1.2 Konstantinopolis.....	56
4.1.3 Fetih sonrası dönemde tarihi yarımada.....	57
4.1.4 Uzunçarşı Caddesi	59
4.1.5 Bölgedeki yangınlar ve kentsel dokunun düzenlenmesi	64
4.1.6 Kentsel dokunun değişimi	66
4.2 Uzunçarşı Caddesi Üzerinde Sızıntı Mekanların Okunması.....	68
4.2.1 Günümüzde Uzunçarşı Caddesi	69
4.2.2 Birinci bölgedeki sızıntı mekanlar.....	74
4.2.2.1 Hicaz Sokak	75
4.2.2.2 Balkapanı Han	78
4.2.2.3 Tahtakale Hamamı Çarşısı.....	81
4.2.3 İkinci bölgedeki sızıntı mekanlar	85
4.2.3.1 Paşa Cami Sokak	85
4.2.3.2 Milas Han	88

4.2.4 Üçüncü bölgedeki sızıntı mekanlar	91
4.2.4.1 Saka Çeşmesi	92
4.2.4.2 Çakmakçılar Yokuşu	95
4.3 Bölüm Değerlendirmesi	98
5. SONUÇ.....	107
KAYNAKLAR.....	111
EKLER.....	117
ÖZGEÇMİŞ.....	121

KISALTMALAR

TDK : Türk Dil Kurumu

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Krier'in sokak ve meydan ifadeleri (Krier & Rowe, 1979).	9
Şekil 2.2 : Dış bükey (sol) ve dış bükey olmayan (sağ) mekân ifadesi (Alexander, 1977).	10
Şekil 2.3 : Kentsel mekâna dair yaklaşımların birbirleri ile örtüşen yönleri.	11
Şekil 2.4 : Kentsel mekânı oluşturan unsurlar.	12
Şekil 2.5 : Nolli'nin Roma haritası,1748 (Url-1).	15
Şekil 2.6 : Solda Nolli'nin Roma haritasına ait bir parça (Url-1), sağda aynı bölgeye ait dolu-boş olarak üretilmiş harita.	16
Şekil 2.7 : Kentsel mekâna spektrumsal bakış.	17
Şekil 2.8 : Gri alanlara dair üretilmiş kavramlar.	18
Şekil 2.9 : Man Ray'e ait "Terrain Vague" isimli fotoğraf (Url-2).	19
Şekil 2.10 : David Kregenow'a ait Terrain Vague isimli seriden bir fotoğraf, Reinickendorf, Almanya (Url-3).	20
Şekil 2.11 : Riverpark farm, New York (Franck, 2014).	21
Şekil 2.12 : Pantheon'un barındırdığı eşik mekânlar (Boettger, 2014).	24
Şekil 2.13 : Taralı bölgelerle Chicago'nun aramekânlarını (<i>interstitial zone</i>) temsil eden görsel (Thrasher , 1973).	25
Şekil 2.14 : Seine nehri kenarında yaşayan evsiz Gaston'a ait römorkun fotoğrafı ve plan çizimi (Tonnelat, 2008).	27
Şekil 2.15 : Müphem alan, ara mekân ve eşik mekân kavramlarının mekânlaşma ve sosyal etkileşim yönleri.	28
Şekil 3.1 : Hippodamos'un Milet planı (De Cauter & Dehaene, 2008).	34
Şekil 3.2 : "The Fivesquare City" görselleştirmesi (De Cauter & Dehaene, 2008). .	35
Şekil 3.3 : Hippodamus'un mekân üçlemesine dair anlatım.	35
Şekil 3.4 : Shane'in <i>enclave</i> (niş), <i>armature</i> (donatı) ve <i>heterotopia</i> (heterotopya) diyagramları (Shane, 2008).	37
Şekil 3.5 : Lefebvre'in mekân üçlüsü.	44
Şekil 3.6 : Heterotopya ve Heterotopi arasındaki ilişkinin açılımı.	46
Şekil 3.7 : Osmoz'un grafiksel anlatımı	47
Şekil 3.8 : "Sızıntı" ve ilişkili olduğu düşünülen kavramlar.	48
Şekil 3.9 : Sızıntı mekân ve heterotopya-heterotopi ilişkisi.	50
Şekil 3.10 : Sızıntı mekânların kentsel mekânda etkileşimsel kamusalılıkları yeniden kuruluş biçiminin grafiksel anlatımı.	51
Şekil 3.11 : Fiziksel ve sosyal etkileşimler alanı olarak sokak.	52
Şekil 4.1 : Bizantion'un tahmini ilk ve son sınırları (Kuban, 2021).	55
Şekil 4.2 : Constantinus ve Theodosios'un kent surları (Çelik, 2019).	56
Şekil 4.3 : 1635'lere ait Merian Superb'in İstanbul Panoraması (Url-5).	58
Şekil 4.4 : Kuban (2021)'in Constantinus dönemini gösteren Mese çizimi (üstte) ve günümüz Divan yolu gösterimi(altta) (Kuban, 2021) (Url-6).	59

Şekil 4.5 : Müller-Wiener'in XV. Yüzyıl İstanbul'u haritası kullanılarak Kiper(2016) tarafından düzenlenmiş harita (Url-7).	60
Şekil 4.6 : François Kauffer'ın 1786 yılında hazırlamış olduğu İstanbul haritası; solda, İstanbul genel görünüm; sağda, tarihi yarımada yakın görünüm (Url-8).	61
Şekil 4.7 : 1869 yılında C. Stolpe ve Von Scheda tarafından hazırlanmış İstanbul haritası; solda, İstanbul genel görünüm; sağda, tarihi yarımada yakın görünüm (Url-9).	62
Şekil 4.8 : 1958'de Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından hazırlanmış İstanbul Haritası (Url-10).	63
Şekil 4.9 : Uzunçarşı Caddesinin haritalarda gösterildikleri döneme göre değişimi.	63
Şekil 4.10 : Çelik (2019), tarafından hazırlanmış Aksaray'daki kentsel doku ve ana yollar; solda düzenleme öncesi (1850'ler), sağda düzenleme sonrası (1870'ler).	64
Şekil 4.11 : HocaPaşa yangınının etkilediği alanı gösteren harita (Çelik, 2019).	65
Şekil 4.12 : Yangınlar sonrası yeniden düzenlenen arterleri gösteren harita (Çelik, 2019).	66
Şekil 4.13 : Uzunçarşı bölgesinin günümüzdeki cadde-sokak dokusu.	67
Şekil 4.14 : Uzunçarşı Caddesi ve yakın çevresinin uydu görüntüsü (Url-11).	69
Şekil 4.15 : Solda Tahtakale mahallesi, sağda Mercanağa mahallesinden çekilmiş Uzunçarşı Caddesine ait iki görsel.	70
Şekil 4.16 : Uzunçarşı bölgesindeki yolların trafiğe açıklık durumunu ifade eden harita (Embarq Türkiye, 2014) (Düzenleyen; yazar).	71
Şekil 4.17 : Uzunçarşı bölgesi ve yakın çevresindeki Hanların konumu.	72
Şekil 4.18 : Alan çalışmasının gerçekleştiği bölgeler.	73
Şekil 4.19 : Hicaz Sokağın, Balkapanı Sokak tarafından görünüşü (Url-12).	75
Şekil 4.20 : Hicaz Sokaktaki sızıntı mekânın zamansal boyutu.	76
Şekil 4.21 : Hicaz Sokaktaki sızıntı mekân ve Uzunçarşı Caddesi ile ilişkisi.	77
Şekil 4.22 : Hicaz Sokaktaki sızıntı mekânın olaysal boyutu.	78
Şekil 4.23 : Balkapanı Han girişindeki sızıntı mekân ve Uzunçarşı Caddesi ile ilişkisi.	79
Şekil 4.24 : Balkapanı Han girişindeki sızıntı mekânın zamansal boyutu.	80
Şekil 4.25 : Balkapanı Han girişindeki sızıntı mekânın olaysal boyutu.	81
Şekil 4.26 : Tahtakale Hamamı Çarşısı önündeki avlunun sızıntı mekân oluşumunu domine eden temel unsurlar.	82
Şekil 4.27 : Tarihi Tahtakale Hamamı Çarşısı önündeki sızıntı mekân ve Uzunçarşı Caddesi ile ilişkisi.	83
Şekil 4.28 : Tahtakale Hamamı Çarşısı önündeki sızıntı mekânın zamansal boyutu.	84
Şekil 4.29 : Tahtakale hamamı çarşısı önündeki sızıntı mekânın olaysal boyutu.	85
Şekil 4.30 : Paşa Cami Sokağın genel görünümü.	86
Şekil 4.31 : Paşa Cami Sokağın Uzunçarşı Caddesi ile ilişkisi ve sızıntı mekânın mekânsal boyutta incelemesi.	86
Şekil 4.32 : Paşa Cami Sokağında sızıntı mekânın zamansal boyutu.	87
Şekil 4.33 : Paşa Cami Sokağındaki sızıntı mekânın olaysal boyutu.	88
Şekil 4.34 : Milas Han önü genel görünümü ve sızıntı mekân oluşumunu domine eden temel unsurlar.	89
Şekil 4.35 : Milas Han önü sızıntı mekân oluşumunun mekânsal boyut incelemesi.	89
Şekil 4.36 : Milas Han önü sızıntı mekânın zamansal boyutu.	90
Şekil 4.37 : Milas Han önü sızıntı mekânın eylemsel/olaysal boyutu.	91
Şekil 4.38 : Saka Çeşmesi genel görünümü (Url-13).	92

Şekil 4.39 : Saka Çeşmesinin Uzunçarşılı Caddesi ile ilişkisi ve sızıntı mekân oluşumunun mekânsal boyutu.	93
Şekil 4.40 : Saka Çeşmesi etrafındaki sızıntı mekânın zamansal boyutu.	93
Şekil 4.41 : Saka Çeşmesinde sızıntı mekânın olaysal/eylemsel yönü.	95
Şekil 4.42 : Dükkanların önündeki alanın genel görünümü (Url-14).	95
Şekil 4.43 : Çakmakçılar Yokuşu başlangıcındaki sızıntı mekân oluşumunun mekânsal boyutu ve Uzunçarşılı Caddesi ile ilişkisi.	96
Şekil 4.44 : Çakmakçılar Yokuşu başlangıcı sızıntı mekanların zamansal boyutu. ..	97
Şekil 4.45 : Çakmakçılar Yokuşu başlangıcı sızıntı mekanların olaysal boyutu.	98
Şekil 4.46 : White'ın Yol, geçit, yer anlatımı (White, 2007).	99
Şekil 4.47 : Zamansal olarak planlı/tekrarlı şekilde gerçekleşen sızıntı mekânlar. .	101
Şekil 4.48 :Zamansal olarak spontane/anlık şekilde gerçekleşen sızıntı mekânlar. .	101
Şekil 4.49 : Uzunçarşılı Caddesinin pazar gününe ait görünümü (Haziran 2022) (Url-15)	102
Şekil 4.50 : Kentsel mekânda denetim mekanizmalarının inisiyatifiyle koyulan/konumlandırılan elemanların domine ettiği sızıntı mekânlar..	104
Şekil 4.51 : Uzunçarşılı aksı boyunca gözlemlenen sızıntı mekânlar ve araç trafiğine açık yolların çakıştırıldığı harita.	105
Şekil 4.52 : Uzunçarşılı Caddesi yakın çevresindeki hanlar, gridal ve organik kent dokusu gösterimi ve bölgedeki tespit edilen sızıntı mekanlar.	106

İSTANBUL UZUNÇARŞI CADDESİ AKSINDA SIZINTI MEKANLARIN İNCELENMESİ

ÖZET

Kentler, içerisinde yaşadığımız birçok karmaşayı, yaşanmışlığın izlerini, zıtlığı, anıları barındıran bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentsel mekânda var olan zıtlıklar her zaman birbirinin karşıtı olarak konumlanmayıp, zıtlık oluşturmaın ötesinde daha geçişli durumlar üzerinden var olabilmektedirler. Temel karşıtlıkların başında gelen kamusal-özel alan ise kimi durumlarda tam bir zıtlık oluşturmaın ötesinde daha geçişli durumlar yaratabilmektedir. Kentlerde var olan bu geçişli alanlar literatürde gri alanlar olarak ifade edilmiş olup, tez içerisinde gri alanlara yönelik bir kavramsallaştırma denemesi yapılmaktadır. Tez kapsamında ele alınan sızıntı kavramı, akışkanlık, ince bir çatlaktan veya delikten yavaş yavaş akmak, bir yeri doldurmak, bir yere gizlice erişmek gibi çoklu anlamlara sahip olması sebebiyle seçilmiştir. ‘Sızıntı’ sözcüğü kendi içerisinde bir devinim, hareket, akışkanlık gibi anlamlar barındırırken, bunun bir süreç içerisinde, zamana yayılmış bir şekilde gerçekleştiği anlamını da içermektedir. Sızıntı kavramının mimarlık disiplinin temel ürünü olan mekân ile ilişkisi Foucault ve Lefebvre’in ortaya koymuş olduğu *heterotopya* ve *heterotopi* kavramları üzerinden kurulmaya çalışılmaktadır.

Kentsel mekânda kamusallığın yeniden tanımlandığı, kendiliğinden (bazen anlık olarak veya tekrara dayalı şekillerde) oluşan mekânlaşmalar zamansal, mekânsal ve olaysal/eylemsel boyutu ile normatif mekânların ötekisini oluşturmaktadır. Denetimsiz şekilde kendiliğinden kurulan mekânlaşmalar kentsel mekân içerisine adeta sızarak kendi etkileşimsel alanını kurmaya yönelik hareket etmektedirler. Bu sızmalar kentsel mekânda yapısal elemanlarla tanımlanmış bina boşluğu, avlu, bahçe gibi fiziksel bir boşluğu doldurmaya yönelik şekilde gerçekleşebileceği gibi mimari elemanlarla tanımlanmamış bir trafik levhasının altında da olabilmektedirler. Bu bağlamda ötekilik, devingenlik, kendiliğindenlik gibi özellikler içeren heterotopya-heterotopiler yorumlanarak, kentsel karar mekânizmalarından bağımsız şekilde var olan kentsel mekân üzerindeki izler “sızıntı mekân” olarak kavramsallaştırılmaya çalışılmaktadır.

Sızıntı mekanların kentsel mekânda var oluş biçimlerini ortaya koyan çalışma, kamusallığın ticari eylemler üzerinden kurulduğu bir alan olarak İstanbul, Eminönü bölgesinde gerçekleştirilmektedir. Kentin tarihi ve turistik bir bölgesi olan Eminönü’nde, çalışma alanı olarak geçmişten bu yana bölgedeki önemli bir ticari aks olan Uzunçarşı Caddesi ve yakın çevresi belirlenmiştir. Bölgenin günümüzde, özellikle gün içerisinde yoğun bir kentli hareketine maruz kalıyor oluşu, aynı zamanda kullanıcı profili açısından oldukça zengin olması ve gridal mekân örüntülerinden, öngörülemeyen karşılaşmalar ve tesadüfîlikleri barındıran organik kentsel dokuya sahip oluşu alan araştırmasının yapılacağı bölge olarak seçilmesinde temel etkidir.

Çalışmada kullanılacak yöntem, nitel araştırma yöntemi olarak kurgulanmış olup, çalışma deseni ise çalışmada yeni bir kavramsallaştırmanın ortaya koyulması yönü ile gömülü teori olarak belirlenmiştir. Alan araştırma süreci, Uzunçarşı Caddesi ve yakın çevresi üzerindeki sızıntı mekân oluşumlarını keşfetmek üzere gerçekleştirilen ziyaretler ve yapılan bu ziyaretler esnasında tespit edilen sızıntı mekanların fotoğraflarla belgelenmesine dayanmıştır. Çalışma materyallerinin yapılan ziyaretlerle sınırlı kalmaması adına internet kaynaklı fotoğraflar da çalışmada veri olarak kullanılmıştır. Tespit edilen sızıntı mekanların oluşumlarına dair zamansal, mekânsal olaysal boyutlar irdelenmiştir. Sızıntı mekanların incelemesi, elde edilen fotoğraf kareleri ve üretilen çizimlerle gerçekleştirilmiştir. Kentsel mekân üzerinde sızıntı mekanların gerçekleştiği bölgelerin hangi mekânsal unsurlar etrafında yoğunlaştığı, zamansal boyutta tekrarlı/spontane olma durumlarının mekânın sunduğu hangi elemanlarla ilişkili olabileceği ve zamansal boyutunun da mekânın kurucu elemanları ile ilişki içerisinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma içerisinde kent üzerinde kendiliğinden denetimsiz şekilde gerçekleşen alternatif kamusal alanların kentsel mekandaki potansiyelleri ortaya koyularak kentlerin sızıntı mekanları, belli bir kurala bağlı kalmayarak canlı bir organizma gibi akışkan şekilde belki de noksanlığın bulunduğu yere doğru gerçekleşen bir hareketle meydana getirme biçimi ortaya koyulmaktadır.

Tezin ilk bölümü, araştırmanın amacı, kapsamı, yöntemi, strüktürü ve soruları içermektedir. İkinci bölümde, literatürdeki kent, kentsel mekân ve gri alan kavramlarına yönelik yaklaşımların dökümü yapılmaktadır. Çalışmanın ana konusu olan sızıntı mekânların literatürdeki konumunu belirleyebilmek adına kentsel mekâna yönelik var olan bakış açıları dökülerek, kentsel mekân üzerinde var olan kamusal alan-özel alan ilişkisi üzerine görüşlere de yer verilmektedir. Üçüncü bölüm ise kavramsallaştırmanın yapıldığı temel bölümü oluşturmaktadır. Sızıntı mekânların heterotopya ve heterotopilerle olan ilişkisi tartışmaya bu bölümde açılmaktadır. Dördüncü bölüm, alan araştırmasını içerir. Alan araştırması için seçilen alanın içinde bulunduğu İstanbul, Eminönü bölgesi üzerine tarihsel çerçeve ortaya konmakta, detaylı çalışmanın yapılacağı ana cadde olan Uzunçarşı aksının kentsel boyuttaki incelemeleri haritalar üzerinden gerçekleştirilmektedir. Ardından alan araştırması sonucunda elde edilen veriler analiz edilerek değerlendirme yapılmaktadır. Son bölümde, sızıntı mekân oluşumlarının potansiyelleri, kent üzerinde hangi dinamiklerle gerçekleştiği, zamansal boyutta da değişim ve dönüşüm potansiyelleri üzerinde durularak kentsel mekân üzerindeki varlıklarının önemi üzerinde durulmaktadır. Gelecek kent projeksiyonları oluşturulurken ve kent tasarımları yapılırken dikkat edilecek hususlarla ilgili fikirlere yer verilmektedir. Ayrıca çalışmanın ürettiği yeni sorulara da yer verilmektedir.

A RESEARCH OF LEAK SPACES ON THE ISTANBUL UZUNCARSI ROAD AXIS

SUMMARY

City emerges as a phenomenon that contains many confusions, traces of experiences, contrasts and memories in which we live in it. The urban space, does not always create contrasts that are opposite to each other, but spaces can also exist in different relation dimensions beyond creating conflict. The public-private sphere, which is the main opposition of the urban space, can create more transitive situations beyond creating a complete contrast in some cases. These transitional areas have been expressed as gray areas in the literature because they do not contain such clarity as either black or white. This research aims to attempt a conceptualization for gray areas of urban space.

The traces of a notional initiative on the urban space where the borders are more transitive, can be seen in the map of Rome, produced by Giambattista Nolli in 1748. When producing the map of Rome, Nolli takes figure-ground map a step further. Contrary to the genereal idea that defines urban space as areas defined by buildings but excluded from buildings, Nolli drew his map by connecting the ground floors of public buildings into the urban open spaces such as streets, avenues, squares, courtyards etc. With this approach put forward by Nolli, it can also be said that urban space does not have a solid, static, mold quality but on the contrary, it has a structure that can leak into buildings with its dynamic and fluid mold and fill the spaces between buildings.

Cities nowadays, increasingly under the influence of capitalist production processes have become places where daily commodities are consumed. It is observed that this situation is also reflected in the urban experience, and that all spatial layout take place in a way that supports consumption activities. The urban space has become an area equipped with activities for commodities and their consumption creates a dominant uniformity (homogeneity) in the urban space by reducing the "free" use of the city or citizen. As a result, the city begins to produce its own mechanisms. While the formation of uniformity and homogeneous spaces in the urban space is in some cases due to the imposition of urban inspection mechanism or the dominant capitalist conditions in the urban space, it can be related to the spatial memory in some cases. Intense homogeneity in urban space can cause the city or citizens to create their own spaces of "difference". The concepts of "heterotopia" and "heterotopy", which are defined as spaces of difference and have deep semantic differences even though they sound like the same words, refer to places where the uniformity in urban space is disintegrated. These concepts will be discussed as "urban space leaks" in the study as spaces that reveal the spontaneous use of the citizens. The concept of "leak", which is discussed in the research, has been chosen because it has multiple meanings such as fluidity, flowing slowly through a thin crack or hole, filling a place, reaching a place

secretly. While the word leak contains meanings such as precession, movement, fluidity, it also includes the meaning that it occurs in a process, spread over time. The relation between the concept of leak and space, which is the main product of the architecture discipline, can be described through the dialectic between the concepts of heterotopia and heterotopy put forward by Foucault and Lefebvre.

While Foucault's heterotopias express the excluded and other spatializations, real spaces where stability and monotony deteriorate, Lefebvre's heterotopias express collectively realized, dynamic, spaces of rebellion and liberation. In this context, it has been stated that heterotopia is more spatial and heterotopy is more eventual/actional. However, it can be expressed that both spatialization forms relate timewise dimensions. Also, David Harvey draws attention to the difference between these two concepts and emphasizes that heterotopias are not born consciously and in a planned way. He states that the practices that are born as a part of what people do, feel, sense and search for meaning in their daily lives produce heterotopic spaces. In this context, within the research, an attempt is made to trace the trail of these two concepts that define otherness on urban space.

Today's cities, where the gaps between forms and content are increasing, are full of chaotic relations that cannot be reduced to their plain components. With this aspect, the research aims to explore the spaces in today's cities where norms are deteriorating and the gaps between forms and contents are increasing. This research aims to seek answers to the questions of what dynamics these degradations (in a positive sense) take place in the city, in which parts of the city, as a result of which needs and by which individuals/actors.

Streets, which are the most important organs of urban space, do not belong to anyone to the extent that they are open to everyone's use. The research subject of the study is about interactional alternative publicity, which are formed by urban actors in an uncontrolled manner, not only in the streets, but in all urban spaces with the quality of publicity and in areas currently open to everyone's access. The spatializations that occur spontaneously, in which publicity is redefined in urban space, constitute the other of normative spaces with their temporal, spatial and eventual/actual dimensions. The uncontrolled, self-established spatializations almost leak into the urban space and act to establish their own interactional space. These urban space leaks may occur in order to fill a physical emptiness such as a building void, a courtyard, a garden defined by structural elements in the urban space, or they may occur under a streetlight that is not defined by architectural elements.

The research on the visibility of urban space leaks is carried out in the Eminönü region of Istanbul as an area where publicity is established through commercial actions. Uzunçarşı Street in Eminönü, which has been an important commercial axis in the region since the past, and its surroundings have been determined as the study area. The historical importance of Uzunçarşı street dates back to the Byzantine period. Uzunçarşı street, known as *Makros Embolos* in the Byzantine period, was an important commercial axis between the *Mese* and the Golden Horn harbor, which was one of the most important axes of that period. Due to the fact that many big fires and earthquakes have occurred in the region in the past, the urban texture has been constantly changed and renewed. Despite these constant changes and renewals, traces of the historical urban texture can still be read today. With a retrospective look to the urban area of

Eminönü, it can be said that the only thing that has not changed about the region is the existence of commercial relations, even though the region had been used by many different ethnic groups and had been under the domination of many different states. In our time, it is seen that the region still offers an intense commercial activity to the citizens. For this reason, Uzunçarşı Street is used extensively during the day. In addition to that, with the effect of the touristic identity of the region, it offers quite a variety in terms of user profile. This situation causes an intense pedestrian traffic along the Uzunçarşı axis. In addition, having an organic urban texture that provides unpredictable encounters rather than grid urban texture has an important potential in the emergence of the urban space leaks. With the potentials provided by all these aspects, Uzunçarşı Street and its surroundings were chosen as the study area.

Site visits were made on the area to explore the urban space leaks formations on Uzunçarşı street and its surroundings, and the urban space leaks identified during these visits were documented with photographs. With the aim of not limiting the study materials to the visit photographs, internet sourced photographs were also used as data in the study. The time, spatial and eventual dimensions of the formation of the detected urban space leaks were examined through the drawings that are produced by the author. It is investigated how the repetitiveness/spontaneity of the urban space leaks in time dimension can be related to the trigger elements of the urban space leaks.

In the study, it is aimed to reveal the potentials of alternative public spaces that occur spontaneously in the city, within the urban space in an uncontrolled manner. At the same time, it was asserted that the urban space leaks of the cities occur in a fluid way like a living organism, not adhering to a certain rule. It can also be a question whether the way that urban space leaks occur is an act towards healing a situation where a deficiency has evolved.

The existence of leaking spaces in cities is revealed at an informal level. Urban designs and plans may not always be sufficient to anticipate and construct all kinds of needs for the citizens. The urban space leaks make it possible to respond to the needs that are not met by designs and city plans, which are formal productions, in terms of responding to the instant needs that are a result of the unpredictability of daily life. While the urban space leaks provide vitality in urban life, they are essential for cities. They occur as result of the tension between existing spaces and demanded spaces. With this aspect, the urban space leaks establish an information repository for future urban design proposals. Although it is impossible to make a design that fully responds to the unpredictability of everyday life, it provides an opportunity to generate data that can contribute to design practice.

1. GİRİŞ

Her kentin ürettiği biricik mekân oluşumları kentlerin kendi sosyo-kültürel, yapısal, mekânsal dinamikleri ile değişkenlikler göstermektedir. Ancak kentsel mekânda, kentsel karar mekânizmalarının kontrol edemediği mekân oluşumları her kentte karşımıza çıkmaktadır. Bu denetim dışı etkileşimsel mekân oluşumlarını meydana getiren dinamikler kentlerde nasıl var olmaktadır? Çalışma içerisinde, kentsel mekânda kendiliğinden, denetimsiz şekilde oluşan bu mekânlaşmalara olan merakın doğurduğu, literatürde kentlerde gri alanlar olarak tariflenen bu mekânlara dair şimdiye kadar üretilmiş kavramların dışında ve onlardan farklılaşan yeni bir bakış açısı sunmaya yönelik bir kavramsallaştırma denemesi yapılmaktadır.

1.1 Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Kentsel mekânın, binaların tanımladığı ve binaların dışında kalan alanlardan oluştuğu fikrine dayanan indirgeyici ve genel geçer düşüncenin aksine, bir mimar ve yer ölçümcüsü olan Giambattista Nolli, 1748 yılı Roma haritasını üretirken kamusal binaların zemin katlarını kentsel mekâna dahil ederek çizmiştir. Üretildiği dönemin ötesinde ortaya konulan bu yaklaşım kentsel mekân-kamusal alan ilişkisi üzerine yeni bir anlamsal açılım yaratmaktadır. Bu yaklaşımla düşünsel boyutta kentsel mekân, katı sınırları olan, duvarlarla tanımlanmış, içinde insan hareketinin tanımlandığı boşluklar olmanın ötesinde, binaların içine de girebilen, birçok eylemsel durumu içinde barındıran hareketli, dinamik, akışkan bir olguya dönüşmektedir. Nolli'nin açılım yarattığı düşünceye paralel bir yaklaşımla bu araştırma içerisinde sokaklar, bulvarlar, caddeler gibi kentsel karar organları tarafından net olarak tanımlanmış mevcut kamusal alanların dışında, kendi içerisinde farklılaşarak oluşan kentin kendi alternatif kamusal katmanlarını tanımladığı alanların var oluş biçimlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Kentlerde birçok belirsizlikler, muğlaklıklar içeren, bazı normatif tanımlamaların dışarısında kalan alanlar literatürde gri alanlar olarak ifade edilmektedir. Gri alanlara yönelik literatür içerisinde birçok kavram üretilmiş olup bu kavramlar ise kentlinin

katılım yönü, kentte bulundukları yerler, kullanılma durumları ile birbirlerinden farklılaşarak farklı kavramları oluşturmaktadır. Bu noktada Foucault (2008)'nin heterotopyaları, anlamsal boyutta barındırdığı muğlaklıklar, tekdüzeliklerin kırıldığı ve karşıtlıkların yapı bozuma uğradığı ve rastlantısal oluşu yönüyle kentsel mekândaki alternatif denetimsiz ve kendiliğinden gerçekleşen kamusalılıklarla ilişkilendirilebilmektedir. Kentsel mekanda alternatif şekilde gerçekleşen, kentlinin inisiyatifine dayalı denetimsiz kamusalılıkların mekânsal boyutta oluşum yönü ile Foucaultcul bir heterotopya tanımlarken, daha eylemsel/olaysal biçimde tezahür eden, özgürleşme, ve gündelik deneyimlerle ilişkilenebilmesi yönüyle ise Lefebvre'in (2015) heterotopileriyle ilişkilendirilebilmektedir. Bu bağlamda denetimsiz şekilde kendiliğinden açığa çıkan alternatif bir kamusalılık sunan, kentsel mekân içerisinde dinamik, ilişkisel, hareketli, devingen ve akış tarifleyen bu kamusalılıklar tez içerisinde “sızıntı mekân” olarak ele alınmaktadır.

Sızıntı mekânların görünürlüğü, kent üzerinde belirlenmiş bir bölgedeki kendiliğinden, rastlantısal ve zamansal yönü ile farklı zamanlarda, farklı insan grupları tarafından, mekânın sunduğu potansiyellerin aynı olabilecek işlevsel durumlara yönlendirmesi sebebiyle ortaya çıkan durumlar üzerinden tespit edilmeye çalışılmaktadır. Kent üzerinde karar mekanizmalarınca net bir işlevsellikle tanımlanmamış alanların ve kentsel objelerin, mekânın kendinde barındırdığı ve kentliye sunduğu potansiyelleri ile farklı zamanlarda aynı şekillerde kullanılabilmesi, bu sızıntının tekrarlanmasını sağlayan ve hatta sistematik bir biçimde tekrarlı olarak gerçekleşmesinde etkili olan tetikleyici faktörlerin mekânın kendi içerisinde kendiliğinden var olduğunun bir göstergesi olmaktadır. Buna örnek olarak; kaldırım, banklar, ağaçlar, direkler, saçaklar, dar sokaklar, merdivenler, avlular, vs. gibi net bir işlevsellikle tanımlanmış kentsel elemanların sahip olduğu kendi fiziksel potansiyeli ile değil, kentlinin kendi inisiyatifi ile tetikleyici elemanları konumlandırması sayesinde de gerçekleşebilen sızıntı mekânlar bulunmaktadır. Çalışma içerisinde sızıntı mekânların oluşum pratiğinde bu gibi farklılaşan durumların bir dökümü oluşturularak, sızıntı mekânların ortaya çıkma prensibinin ortaya konulması hedeflenmektedir.

Araştırma içerisinde öncelikli olarak sızıntı mekânların görünürlüğü, sızıntı mekânların kent içerisinde var oluş biçimleri olan; mekânsal, zamansal ve olaysal boyut üzerinden ele alınarak tartışmaya açılmaktadır. Araştırmanın alan çalışmasını

gerçekleştirilebilmek için yoğun insan kullanımı ve hareketinin bulunduğu bir bölgenin seçilmesi gerekmektedir. Zamansal farklılıkların iyi okunabileceği, belli günler, belli saatler için farklı kullanım yoğunluklarının olduğu bir alan belirlemek önemlidir. Bu bağlamda Çalışma alanı olarak İstanbul, Eminönü bölgesi belirlenmiş olup, araştırmanın Uzunçarşı Caddesi ve yakın çevresini kapsayan bir alan üzerinde gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Bölgedeki mevcut insan hareketindeki yoğunluk ve insan profilindeki çeşitliliğin çalışmaya katkı sunması ön görülmektedir. Bölgede aynı zamanda tarihi katmanların kısmen varlığını koruyor oluşunun kent hayatına etkisi de göz önünde bulundurulmaktadır. İstanbul üzerinde, ticari kimliği ve günlük kullanıcı profilindeki çeşitlilik yönüyle ön plana çıkan birçok bölge bulunmaktadır. Ancak Eminönü'nü bu alanlardan ayıran, kentsel morfolojik yapısında daha geçirgen ve gözenekli bir yapı tipolojisine sahip oluşudur. Bu durum, bölgedeki yapıların sokaklara açılan geçitlerinin çokluğu ve birçoğunun avlulu yapıda olması şeklinde gözlemlenmiştir. Kentsel açıdan geçirgen ve gözenekli yapıda olan yapıların sızıntı mekan oluşumlarında tetikleyici oldukları öngörüsüne dayanarak Eminönü bölgesi alan araştırmasını gerçekleştirmek üzere özellikle seçilmiştir.

Alan çalışması, Uzunçarşı Caddesi ve caddeyi besleyen sokaklarla sınırlandırılarak sızıntı mekanları görünürlüğü bu bölgedeki çalışma üzerinden ortaya koyulmaktadır. Uzunçarşı ve yakın çevresi üzerinde gerçekleştirilen alan çalışması sonucu elde edilen bulgular üzerinden, farklı kentlerin farklı bölgeleri üzerinde gerçekleştirilecek sızıntı mekân arayışları için bir altlık oluşturmak amaçlanmaktadır.

1.2 Araştırma Soruları

Araştırma, “Kentsel mekânda denetimsiz olarak kendiliğinden oluşan etkileşimsel kamusalilikleri kavramsallaştırarak, heterotopya ve heterotopi kavramları üzerinden okunan sızıntı mekânların gerçekleşme durumları zamansal, mekânsal ve olaysal boyutta incelendiğinde kendi aralarında ilişki kurulabilecek bir gerçekleşme mantığı sergilerler mi?” sorusuna yanıt aramaktadır. Konu ile ilgili olarak araştırmanın cevaplamayı hedeflediği alt sorular şu şekildedir:

- Kent, canlı bir organizma gibi davranarak kendi alternatif etkileşimsel kamusaliliklerini yani sızıntı mekânlarını yaratabilir mi? Kent bu sızıntı mekânlarını nasıl yaratmaktadır?

- Kentsel sızıntı mekânların, gerçekleşme pratiği hangi durumlar üzerinden benzerlikler üretir?
- Kentsel mekânda, kentsel denetim mekanizmalarının inisiyatifi ile konumlandırılan/koyulan elemanlar sızıntı mekân oluşumlarına dair ne gibi potansiyeller barındırmaktadır? Kentsel mekânda, kentsel aktörlerin inisiyatifi ile kente eklemlenen elemanlar vasıtasıyla da sızıntı mekânlar kurulabilir mi?
- Sızıntı mekânların kurucu aktörleri kimlerdir? Aynı aktörler üzerinden gerçekleşen sızıntılar kendi aralarında benzerlikler üretir mi?
- Sızıntı mekânlar, kent üzerinde ortaya çıktıkları mekânların fiziksel varoluşları (mekanların morfolojik açıdan benzerliği) üzerinden de benzerlikler üretir mi?
- Kentsel mekânda sızıntı mekânların oluşma sebepleri hangi argümanlarla açıklanabilmektedir?

1.3 Araştırmanın Yöntemi ve Strüktürü

Araştırma, “sızıntı mekân” üzerine bir kavramsal okuması hedeflenmekte ve kentsel mekân üzerinde sızıntı mekânların görünürlüğü üzerine çalışmayı amaçlamaktadır. Kavramsallaştırma yapılırken eş zamanlı olarak, literatür taraması ve alan çalışması gerçekleştirilmiştir. Literatürde, kentsel mekânda muğlaklıklar barındıran mekânları ifade etmek için kullanılan çatı bir kavram olan gri alanlara yönelik farklı bir bakış açısı sunacak yeni bir kavramın ortaya koyulması hedeflenmektedir. Çalışma kentlerin âtıl kalan alanlarından ziyade aktif ve yoğun şekilde kullanılan bölgelerinde kendiliğinden oluşan alternatif kamusalılıkları kavramsallaştırmayı hedeflemektedir. Araştırma, kent üzerinde zamansal açıdan değişiklikler gösterirken eylemsel açıdan aynı örüntüyü takip ederek gerçekleşen mekânlaşmalar, kentin kendiliğinden ürettiği etkileşimsel alternatif kamusalılıkları “sızıntı mekân” lar üzerinden okunmaktadır. Araştırmanın devamında, kentin seçilen bir bölgesi üzerinde yapılan ziyaretlerdeki gözlemler sonucu sızıntı mekânların keşfi gerçekleştirilmektedir. Çalışma, nitel araştırma yöntemi olarak kurgulanmış olup, çalışma deseni ise çalışmada yeni bir kavramsallaştırmanın ortaya koyulması yönü ile gömülü teori olarak belirlenmiştir. Alan araştırması sürecinde, Uzunçarşı aksı üzerinde hafta içi ve hafta sonu olmak üzere gündüz vakitleri içerisinde birçok kez ziyaret yapılarak tespit edilen sızıntı mekânlar fotoğraf kareleri ile belgelenmektedir. Alan araştırmasına çıkan gözlemcinin

bölgeyi daha önce deneyimlememiş olması, bölgeye yönelik ön yargı oluşturacak bilgilerden uzak boş bir zihinle tarafsız şekilde alan çalışmasının gerçekleştirilmesine olanak sağlamıştır. Böylelikle keşfedilen her sızıntı mekâna dair zamansal boyutta ne gibi örüntüler çıkacağı merak içerisinde gözlemlenebilmiştir. Tespit edilen her sızıntı mekân için internet üzerinden daha eskiye dönük fotoğraf araştırmaları da yapılarak, toplanan farklı zamansal durumları gösteren fotoğraflar üzerinden aynı mekânın kullanım durumları incelenmektedir. Alan çalışması yapılırken gerçekleştirilen analizler ve durum tespitleri, alandan toplanan ve internetten edinilen verilerle sınırlandırıldığından, aslında daha farklı zamanlarda, farklı iklim koşullarında ve farklı dönemlerde bu sızıntılardaki değişiklikleri gözlemleyebilmek mümkündür, ancak araştırmanın doğası gereği bu tespit seçenekleri belli bir kısıtlılıkta kalmaktadır. Alan araştırması için 17 Eylül 2022, 28 Ekim 2022 ve 26 Aralık 2022 tarihlerinde olmak üzere bölge üç defa ziyaret edilmiştir. İklimsel durumlar göz önüne alındığında kış ve son bahar mevsimleri gibi sıcaklık bakımından büyük farklılıklar sunmayan hava koşullarında gözlemlene şansı bulunmuştur. Ancak alan araştırması için gidilen günlerin, hafta içi ile hafta sonuna denk gelmesi yönüyle farklılıkları gözlemleyebilmek mümkün olmuştur. Kavramsal açıdan da hareketlilik ve devingenlik tarifleyen sızıntıların kentsel mekân içerisinde de bir devinim içerisinde bulunduğu kabul edilmektedir. Bununla beraber tespit edilen sızıntı mekânlar Uzunçarşı aksı boyunu gösteren haritalar üzerinde de işlenmektedir. Sızıntı mekânlar için plan ve kesit düzlemlerinde çizimler üretilerek durumların incelemesi gerçekleştirilmektedir. Çalışma esnasında materyal olarak fotoğraflar ve çizimlerden faydalanılmıştır.

Tezin ilk bölümünde, giriş başlığı altında araştırmanın amacı, kapsamı, yöntemi, strüktürü ve soruları yer almaktadır. Çalışmanın çıkış noktasını açıklayan anlatımlarla beraber literatürde konumlanmayı hedeflediği konu başlıkları ifade edilmektedir. Tezin konusunun nasıl ele alınacağı, araştırma yöntemi olarak nasıl bir yol izleneceği detaylı olarak aktarılmaktadır. Tezin ana başlıklarının altında ne anlatılacağı ifade edilmektedir.

Tezin ikinci bölümünde, literatürde kent, kentsel mekân ve gri alan kavramlarına yönelik yaklaşımlar dökülmeye çalışılmaktadır. Çalışmanın ana konusu olan sızıntı mekânların literatürdeki konumunu belirleyebilmek adına kentsel mekâna yönelik var olan bakış açıları dökülerek, kentsel mekân üzerinde var olan kamusal alan-özel alan

ilişkisi üzerine görüşlere de yer verilmektedir. Çalışmanın konusu ile ilişkili olabilecek yakın kavramlar daha detaylı olarak incelenerek analiz edilmektedir.

Üçüncü bölüm ise kavramsallaştırmanın yapıldığı temel bölümü oluşturmaktadır. Sızıntı mekânların heterotopya ve heterotopilerle olan ilişkisi tartışmaya bu bölümde açılmaktadır. Öncelikli olarak heterotopya ve heterotopi kavramları üzerine literatür taraması gerçekleştirilerek bunların anlamsal açımları yapılmaktadır. Sızıntı mekân kavramsallaştırması ile kentsel mekânda ne tür mekânların izlerinin aranacağı ortaya koyulmaktadır. Devamında ise sızıntı mekânın açılacağı bu kavramlar (heterotopya-heterotopi) arasındaki farklar ve benzeşim yanları ortaya koyularak sızıntı mekâna dair bir kavramsal harita oluşturulması amaçlanmaktadır.

Dördüncü bölümde, alan araştırması yapılmaktadır. Öncelikli olarak alan araştırması yapmak üzere seçilen İstanbul, Eminönü bölgesi üzerine tarihsel çerçeve ortaya koyulmuştur. Devamında çalışmanın yapılacağı ana yol olan Uzunçarşı aksının kentsel boyutta incelemeleri haritalar üzerinden gerçekleştirilmektedir. Ardından alan çalışması elde edilen veriler yardımı ile gerçekleştirilmekte ve alan araştırması sonucunda elde edilen veriler analiz edilerek bölüm değerlendirmesi yapılmaktadır.

Son bölümde, sızıntı mekân oluşumlarının potansiyelleri, kent üzerinde hangi dinamiklerle gerçekleştikleri ve zamansal boyutta da değişim ve dönüşüm potansiyelleri üzerinde durularak kentsel mekân üzerindeki varlıklarının önemi üzerinde durulmaktadır. Gelecek kent projeksiyonlarının oluşturulurken, kentlerin tasarımlarının nasıl yapılacağı ile ilgili fikirlere ve çalışmanın ürettiği sorulara yer verilmektedir.

2. KENTSEL MEKÂN VE GRİ ALAN

2.1 Kentsel Mekân

Bu bölümde çalışmaya altlık oluşturması için kent ve kentsel mekân gibi kavramlara yönelik çeşitli bakış açıları ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Çağımızda kent ve kent yaşamı, salt karşıtlıklar veya tekil tanımlamalar üzerinden incelenip anlaşılamayacak kadar karmaşık bir hal almıştır. Kentsel dinamikleri olan yapısal çevre, teknolojik gelişmeler, endüstrileşme, gündelik hayat aktiviteleri, kentsel politikalar gibi birçok unsurun fazlaca değişkenlik içinde olması sonucu aralarındaki ilişkileri okumanın zorlaşması kente yönelik kapsayıcı bir yaklaşım geliştirilebilmesini gerektirmektedir. Bu sebeple çalışmada, kent ve kent mekânına yönelik ortaya koyulmuş birden fazla yaklaşıma yer verilmeye çalışılmıştır.

Kent, kentsel mekân gibi kavramlar planlama, mimarlık, sosyoloji, felsefe gibi birçok disipline konu olmuştur. Bir sosyolog olan Lefebvre, kente ve kentselliğe yönelik tanımlamalarında diğer kuramcılardan farklı olarak salt “mekân” sözcüğü üzerinden yola çıkar. Mekânı ise zaman üzerinden okur ve mekânın, zamanın dünya üzerinde gerçekleşen bir kaydı olduğunu ifade eder. Kent, ancak bu zamansal konuşlanmalar ve kayıtlar olarak doğru şekilde anlaşıldığında, kentin mevcut kalıntıları üzerinden yeniden düşünülebilir ve inşa edilebilir olduğu fikrini öne sürer (Lefebvre, 1996). Lefebvre’in düşüncelerinin izini süren David Harvey (2013), kenti ‘birikmiş üretimlerin bir deposu’ olarak görmektedir. Kent bu birikimler sonucu çelişkilerin odağı haline gelmiştir, bu sebeple yeni üretim tarzları oluşturma potansiyelini taşır. Kentlerdeki çelişkiler salt bir zıtlık olarak değil, aynı zamanda da diyalektik bir ilişki içerisinde. Bu diyalektik ilişki en temelde kent ve kentli arasında mevcuttur. Kentlinin gündelik aktiviteleri, politik, ekonomik ve entelektüel aidiyetleri ile kent değişir, dönüşür. Kentin bu dönüşümü kentliye sirayet eder ve kentliyi de dönüştürür (Özdemir, 2010). Kent, bitmeyen bir değişim ve dönüşüm döngüsü içerisinde kentliye cevap verişleri ile adeta bir canlı organizma gibi davranmaktadır. Harvey (1996) bununla beraber, mekânı zamanla olan ilişkisi üzerinden okumaktadır. Ancak

kapitalist süreçlerin üretim ve tüketim pratiklerine derinlemesine işlemiş olan çağımızda, gündelik hayata da sirayet ederek mekanların zamanla olan ilişkisinde bazı bozunmalar yarattığından bahsetmektedir. Günümüz teknolojik gelişmeleri ile zaman mefhumunun değişmesi, örneğin; uçak ve hızlı trenler aracılığıyla mekanların zamansal eksilmeler hatta yok oluşlar yönü ile ortadan kalkıyor oluşunu ‘zaman-mekân sıkışması’ olarak ifade etmektedir. Zaman-mekân sıkışmasını sadece ulaşım araçları ile değil, aynı zamanda kitle iletişim araçlarının da gündelik hayatlara girişi ile gerçekleştirdiğinden bahsetmektedir. İletişim deneyiminin daha “mekansız” bir duruma evrilişini eleştirerek modern çağın zaman-mekân sıkışması ile ilişkilendirmektedir (Harvey, 1996).

Lefebvre, kentte başka bir diyalektik ilişkinin varlığından bahseder. Kentsel mekânı sadece bir yapıt olarak değil, aynı zamanda bir ürün olarak görmek gerektiğini vurgular. Yapıt biriciklik, özgünlük ve bireysel üretimler sonucu var olurken; ürün, tekrarları barındıran, yinelenmelerin olduğu bir sürecin çıktısı olarak görülür. Hegel’e göre biçim ve içeriğin birbirinden bağımsız olamaması, birbirleri ile bütünleşik/ayrılmaz hale gelmesi gibi kent için de “yaratma ve üretme, özgünlük ve yinleme, biricik olanla yeniden üretilebilir olan, karşıtlık içinde ama iç içe gerçekleşir” (Baş, 2014). Kentsel mekânı doğru şekilde algılamamız ancak, onu bu tip diyalektik ilişkilerin var olduğu bir alan olarak görerek gerçekleştirebileceği düşünülmektedir. Kentsel mekân, tekdüze anlamlara indirgenemeyen bütüncül bir yaklaşımla algılanmaya çalışılarak kavranabilmektedir.

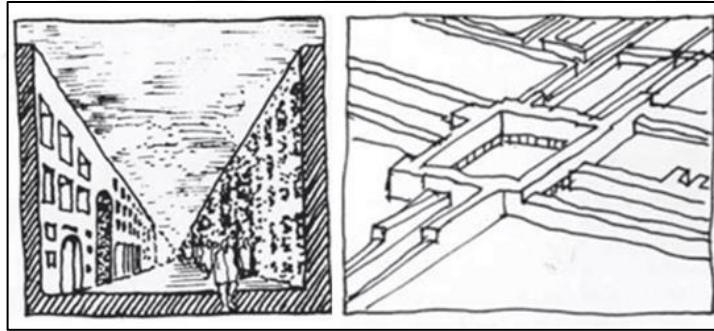
Kente Marksist bakış açısı ile yaklaşan Castells, kenti tanımlarken kolektif tüketim kavramından bahseder. Kenti mekânlar ile sosyal süreçler arasındaki ilişkiler üzerinden okurken kent onun için bir analiz nesnesine dönüşür. Kenti kapital birikim süreçleri ile çerçeveler ve kentsel sistemin temel işlevini tüketim süreçleri olarak görür. Kentleri kolektif tüketim için bir gereklilik olan emeğin yeniden üretildiği mekânlar olarak ifade eder (Aslanoğlu, 2000).

Kentsel mekânı, kapitalist toplumda öncelikle “mekân” üzerinden açan Lefebvre’ye göre “mekânın kapitalist toplumda nasıl üretildiği ve bu üretim sürecinde ortaya çıkan çelişkilerin analizi gereklidir”. Kapitalizme karşı Marx’tan farklı olarak mekâna, sermaye yolu ile farklı bir işlevsellik katıldığını ifade eder. Öyle ki kapitalist toplumda sermaye, mekânı bir meta haline getirir. Böylelikle mekân edilgen coğrafi bir düzlem

olmaktan çıkarak yeniden işlevlenen başka bir düzlem olarak var olur (Aslanoğlu, 2000). Lefebvre'e göre kentsel mekân kapitalizmin yarattığı krizlere karşı çözümlerden var olur, mekânlaşma sermayenin el verdiği ölçüde gerçekleşir.

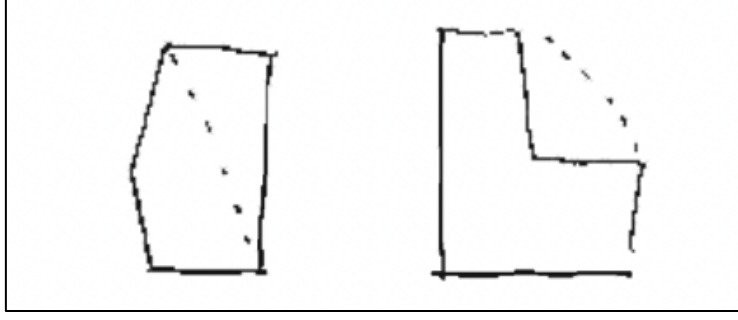
Kente dair tüm bu sosyolojik bakışlarla beraber, kentsel mekânı daha çok yapılı çevre üzerinden tartışanlar da bulunmaktadır. Hasol (2008), kentsel mekânı “doğal ve yapılaşmış çevrenin oluşturduğu bir ilgi alanı, bir mimarlık ürünü” olarak tanımlar. İnceoğlu (2007) ise kentsel mekânı kentlinin erişebildiği doğal ve yapılaşmış çevrenin tamamı olarak ifade eder.

Mimar Rob Krier kentsel mekânı, tarihselliğe referans vererek tipomorfolojik açıdan ele almıştır. Krier (1979) kentsel mekânı, binaların sınırladığı ve kentte binalardan arta kalan alanlar olarak tanımlamıştır. Krier'e göre kentsel mekân binaların dışında vakit geçirilen dış mekân ile eşleşir. Her ne kadar mekânı şekillendiren etmenler arasında estetik kriterlerden ve öznel duygulardan bahsediyor olsa da kentsel mekânı çizimde gözüktüğü üzere yalnızca meydanlar ve sokaklar üzerinden ifade etmektedir (Şekil 2.1).

Şekil 2.1 : Krier'in sokak ve meydan ifadeleri (Krier & Rowe, 1979).

Kentsel mekânı yapısal bir bakış açısıyla açık alan içerisindeki “pozitif” ve “negatif” mekânlar üzerinden okuyan bakış açıları da mevcuttur. Burada bahsedilen pozitif ve negatif mekânın açıklaması konveks olma durumu ile ilgilidir. Şekil 2.2’de görülebildiği üzere mekâna ait iki köşeyi birleştiren doğru parçası mekânın içinde kalıyorsa dış bükey kabul ediliyor ve bu onun pozitif mekân olduğunu ifade ediyor. Ancak bu köşeleri birleştiren doğru mekânın dışında kalıyorsa dış bükey olmadığını gösteriyor ve mekân negatif olarak nitelendiriliyor (Alexander, 1977) (Şekil 2.2).

Şekil 2.2 : Dış bükey (sol) ve dış bükey olmayan (sağ) mekân ifadesi (Alexander, 1977).

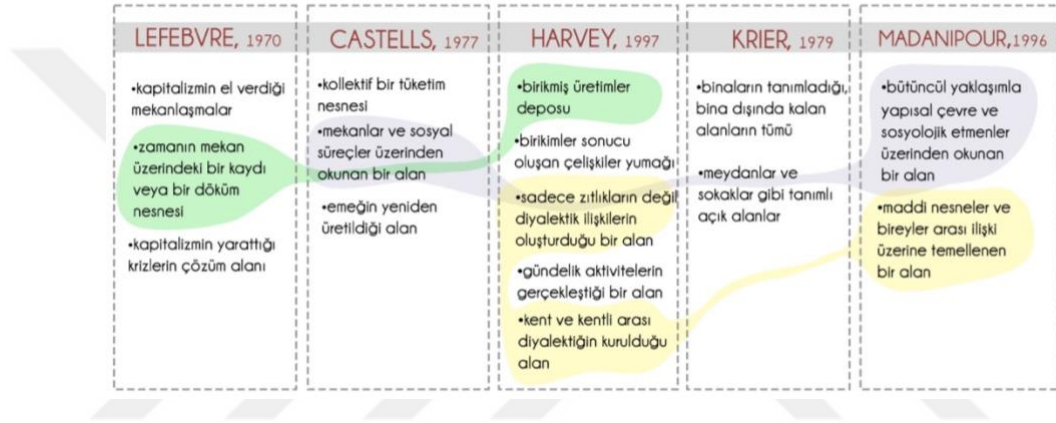
Pozitif ve negatif mekânların işlevsel önemi mekânların sağladığı kapalılık oranı ile ilişkilidir. Bu durumu açıklayabilmek için Alexander (1977), insanların kendilerini pozitif açık mekânlarda daha iyi hissetmeleri, burayı daha sık kullanmaları ve negatif mekânlarda iyi hissetmemeleri durumunu hipotezleştirerek bu durumu ispat etmeye çalışır. Ancak Camillo Sitte tarafından gerçekleştirilen çalışmanın sonucu, bu durumun insanlarda oluşan etkinin dış mekânlarda kapalılık oranının artması ile ilişkili olmadığını vurgular niteliktedir. İnsanlar belli kapalılıklara sahip daha tanımlı açık mekânlarda rağbet gösterirken, büyük bir kumsalda veya yeşil bir düzlükte de iyi hissetmektedirler (Alexander, 1977).

Kentsel mekânı sadece fiziksel veriler üzerinden ele alan görüşlere ek olarak, Trancik kentsel mekânın içinde belirgin ve net ayrımlar barındırdığını ifade etmektedir. Ona göre, yapılı çevreye ait duvarlar, “sert mekânlar” ı oluştururken; doğal çevreye ait olan elemanlar parklar, bahçeler ve çizgisel yeşil yollar gibi daha az tanımlayıcı alanlar “yumuşak mekânlar” a denk gelmektedir (Trancik, 1986).

Madanipour (1996), kentsel mekânın yalnızca insan yığınlarının hareketlerinden ibaret olmadığı gibi yapılı çevreye ait maddi nesnelerin ilişkilerini; yapı formlarını ve sokak örüntülerini keşfetme meselesi olarak görmemek gerektiğini de vurgular. Kentsel mekânı, onu oluşturan yapısal ve sosyolojik birçok etmeni üst üste koyarak sağlanabilecek dengeli bir bakış açısıyla okumanın mümkün olabileceğini ifade eder. Bu bakış açısı ile, kentsel mekânı yalnız yapısal bileşenler üzerinden değil, aynı zamanda doğal çevre, bireyler arası sosyolojik ve kültürel ilişkiler, ekonomi ve politika gibi birçok katman üzerinden okumak bir gerekliliktir. Buna benzer bir yaklaşımla Harvey (2013) de kente, belli bir eğilime göre dizilmiş nesneler kümesi olarak

bakılabileceğini, ancak içindeki her şeyin birbiri ile ilişki içinde olduğunu ve kente bir bütün olarak bakmak gerektiğini ifade etmektedir.

Harvey kentsel mekâna daha çok sermayenin bir üretim nesnesi gözü ile bakmaktadır. Öyle ki kapitalist süreçler kendi varlığını devam ettirebilmek adına kentsel mekâna müdahalelerde bulunmaktadır. Böylece kentin varlığı kapitalizmi, kapitalizmin varlığı da kentin varlığını sürekli hale getirmektedir. Bununla beraber kentsel mekânı bireyler ve sosyal süreçlerden kopuk salt kapitalist süreçler üzerinden ele almamaktadır. Harvey'in ifadesiyle kentsel mekân "her sınıftan insanların bir araya gelerek müşterek bir yaşantıyı müşterek bir yaşantıyı ürettiği bir mekandır" (Harvey, 1996) (Şekil 2.3).

Şekil 2.3 : Kentsel mekâna dair yaklaşımların birbirleri ile örtüşen yönleri.

Kentsel mekân, esasında insanların kent üzerinde bir araya gelerek etkileşime girdiği, birlikte bulundukları alanların tümünü kapsamaktadır. Tüm bu bakış açıları göz önüne alındığında, kentsel mekânı oluşturan etmenler, fiziksel ve sosyolojik unsurlar üzerinden okunabilmektedir. Fiziksel unsurlar içinde bulunduğumuz yapıli çevreden oluşup; binalar, sokaklar, caddeler, yerleşim alanları, yapısal strüktürler, meydanlar olarak ifade edilebilmektedir. Kentsel mekânın sosyolojik unsurları ise fiziksel alanların sunduğu nitelikler üzerinden okunabilir, yani kentsel mekânda insanların, nasıl ve nelerle etkileşime giriyor oldukları durumunu ifade etmektedir. İnsanların diğer insanlarla ve mekânla nasıl etkileşime girdiği, mekânı nasıl kurduğu, bireylerin kentsel mekânda hangi eylemlerle varlıklarını sürdürdüğü durumunu ifade etmektedir. Kentsel mekândaki fiziksel unsurlar ve sosyolojik unsurlar birbirleri ile etkileşim içerisindedir (Şekil 2.4).

Şekil 2.4 : Kentsel mekânı oluşturan unsurlar.

Kentsel mekânın sosyolojik unsurlarını irdeleme noktasında kamusal kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Kentsel hayatın içerisinde kamusal alanların söz gelimi zıttı olan özel alanlar ile oluşturduğu geçişli halleri ve kentli ile olan etkileşimi üzerinden kentsel mekâna yönelik birçok mekân çeşidi teorik düzlemde ele alınmıştır. Çalışma bu noktada, kentsel mekânda kentsel aktörlerin kendi etkileşimsel kamusal alanlarını yeniden tanımlıyor oldukları durumları incelemeye, yeni kamusal alanların kentin hangi bölgelerinde ne amaçlarla üretildiğine ve aktörlerin yeni kamusal alanların etkileşimselliğini hangi unsurlar üzerinden kurduğunu ve oluşan yeni kamusal alanların potansiyelini açıklamaya odaklanacaktır. Kamusal alanların söz gelimi karşısını oluşturan “özel alan” ın kamusal alanla nasıl bir ilişki içinde olduğu ifade edilecek ve aralarındaki geçişimli ilişkinin kentsel mekân dinamiklerinde nasıl durumlar yaratacağı literatürdeki kavramlar üzerinden tartışmaya açılacaktır.

2.2 Kamusal/Özel Alan

Kent hayatında önemli bir yer tutan kamusal alanlar, tarih boyu gündelik yaşamdan etkilenecek birçok anlamsal boyutta dönüşüm geçirmiştir. Kamusal/özel alan ilişkisine en eski çağlardan itibaren bakacak olursak kamusal ve özel alan ayrımı ilk olarak antik Yunan’da ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkma sebebi ise öncelikli olarak kutsal olan ve kutsal olmayan ayrımına dayanmaktadır. Bu ayrım zamanla kamusal/özel ayrımına dönüşmüştür (Yılmaz, 2007). Antik Yunan düşünürlerinden Aristo’ya göre her insan iki var oluş düzenine aittir. Bunlar, kendinin olan “idion” ve kamusal olan “koinon” dur (Arendt, 1994). Antik Yunan’da *Agora* üzerinden okuyabileceğimiz kamusal alan;

insanların var olduğu, fikirlerini beyan ettikleri, devlet işlerini konuştukları bir alanı temsil ediyordu.

Arendt (1994) kamusal alanı, “başkaları bana nasıl görünüyorsa benim de onlara öyle göründüğüm, insanların salt başka canlılar ya da cansız şeylerin var oldukları gibi olmadıkları, görünümlerini açık ve seçik kıldıkları bir mekân” olarak tanımlar (s. 272). Ancak Arendt kamusal ve özel alanı, sınırları net bir şekilde ayrı çizilmiş iki farklı alan olarak konumlandırır. Arendt’e göre kamusal alan insanların birbirleri ile beşerî ilişkiler içinde oldukları, siyasi faaliyetlerin sürdürüldüğü, özgürlüğü ve en temel insani değerleri içerirken; özel alan hane, gizlilik ve bireyselleşmeyle karakterize olmaktadır (Yılmaz, 2007).

Kamusal alana yönelik yaklaşımlar, ele alındığı dönem bağlamında birçok farklılık göstermiştir. Kamusal alan kavramı, 18. Yüzyılda Avrupa toplumunun siyasal ve sosyal yapısındaki değişimle bugünkü modern anlam ve işlevine dönüşmüştür (Alacahan & Vatandaş, 2021). Sanayi devrimi ile birlikte modern çağda kamusal alana yönelik bakış açısı değişmiştir. Kapitalist sistemin getirdiği toplumdaki bireyselleşme ve modern çağda gündelik hayatın getirdiği koşuşturmaca içerisinde insan kamusal hayattan uzaklaşarak özel hayata ve kendi içine dönmüştür. Sosyolog Richard Sennett bu durumu “Kamusal insanın çöküşü” olarak tariflemiştir. Sennett’e göre anlamını yitirip içi boşalan kamusal alanın yerini artık özel hayata yönelik uğraşlar doldurmaya başlamıştır. Modern kentlerde kamusal alanda bireyler kendi iç dünyaları ve salt bedenleri ile var olurken yabancılarla etkileşime geçmemektedirler (Sennett, 2013).

Modern kentlerde bireyin var olma durumu ile Antik Yunan’daki bireyin kentte var oluşu arasında temel bir fark vardır. Antik Yunan’da kentli (özgür birey / köle olmayan) için kamusal mekân olarak Agora’da var olmak ve yabancılarla etkileşime girmek gündelik hayatın temel bir parçası olarak görülürken, modern kent insanı kentte sadece fiziksel olarak var olmaya başlamıştır. Modern kentli kentsel mekânda yaşamsal pratikleri yerine getirirken diğer kentlilerle olan etkileşimi zayıflamıştır. Bunun temel sebebi olarak modern çağdaki gündelik aktivitelerin daha bireyselleşmeye yönelik oluşu görülebilir. Gündelik aktiviteler bireyselleştikçe kentsel mekân da buna yönelik değişimlerle bazı kamusalılıklarını yitirdiği bir sürece girmeye başlamıştır. Bir önceki bölümde de bahsedilen kentsel mekânın canlı bir organizma

gibi davranarak kentlinin ihtiyaçlarına yönelik değişip dönüşmesi bu gözlemle desteklenmektedir.

Kamu kavramını detaylı şekilde ele alan Habermas, kamusal alanı, her yurttaşın erişebileceği, kamuoyunun oluşabildiği bir ortam olarak ifade etmektedir (Habermas, 2005). Habermas, kamuyu anlayabilmek için bireyin var oluşunu incelerken “rasyonel insan” ı merkeze alır. Rasyonel insanı tanımlarken insanlar arası eylemlere odaklanır ve temel olan 3 tane yapıp etme biçimi keşfeder. Bunlar; 1. Normatif eylem, 2. Stratejik eylem, 3. İletişimsel eylem’dir. Bahsedilen üç eylem biçimi birbiri ile ilişkili olmakla beraber, iletişimsel eylemin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Habermas’a göre kamusal alan insanların bir araya geldiği, iletişimsel eylemi gerçekleştirdiği ortak bir konuşma/tartışma alanıdır (zbek, 2004). Gazete, dergi, radyo, televizyon gibi medya araçları kamusal alanda iletişimi sağlamaktadır. Bu anlamda medya ve kamusal alan arasındaki kuvvetli ilişki, hem medyanın bir kamusal alan yaratıyor olması, hem de kamusal alanda gerçekleşen iletişimi örgütlüyor olması üzerinden ifade edilebilir (Olgun, 2017). Medya, kamusal alanın bir parçası iken, aynı zamanda kamusal alandaki iletişim için bir araçtır. Habermas’ın bu düşüncesi, kamusal alanın sadece bir fiziksel mekâna denk gelmediği, bunun ötesinde kamusallığın başka ortamlar üzerinden de okunabileceğinin bir göstergesidir. Bir kavram olan kamusal alan yapısal olarak bulunduğu döneme göre değişimler geçirmekte ve bu dönüşümünü hala sürdürmektedir. Bununla beraber günümüz koşulları göz önünde bulundurulduğunda, internet ve sosyal medyanın da bir kamusal alan haline geldiği söylenebilir. Kentlerdeki “fiziksel” kamusal alanlar gündelik hayatın bireyselleşmesi ile azalma gösterdikçe, bireylerin yeni kamusallıklar arayışı sonucu kitle iletişim araçları ve sosyal medya gibi alanlarda “kamusal ortamlar” yaratma durumunun varlığından bahsedilebilmektedir.

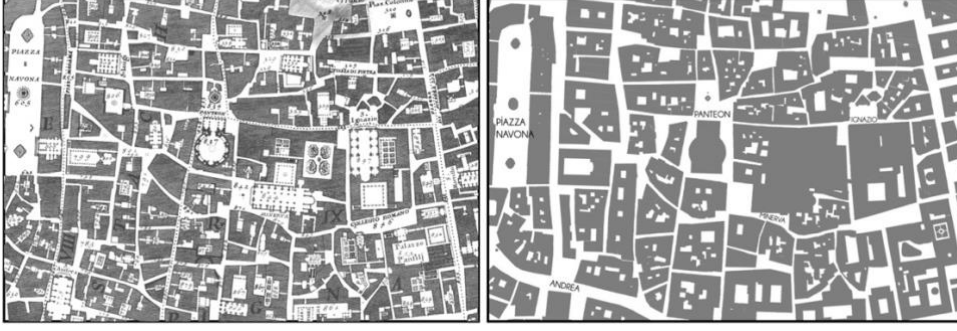
Kamusal alan, sözgelimi kendinin zıttı olan özel alan üzerinden var oluşunu kurmaktadır. Bu iki kavramın birbirini inşa etmeleriyle o süreçte birini algılayabilmek, diğerinin varlığını sorgulamayı gerektirir. Kamusal alanın varlığı özel alanın var oluşunu, özel alanın varlığı ise kamusal alanın var oluşunu zorunlu kılmaktadır (Alacahan & Vatandaş, 2021). Bu bağlamda, kamusal ve özel alan arasındaki ilişkinin temsiliyetlerinin siyah ve beyaz kadar zıt ve ayrışık iki renk üzerinden kurulamayacak kadar karmaşık olduğu söylenebilmektedir. Aksine kentsel mekân üzerinde kamusal

alan ile özel alan arasında geçişli bir ilişki olduğu söylenebilmektedir. Birinin bittiği yerde diğerrinin başlamasından öte bazen bir arada bulundukları, iç içe geçtikleri durumlar da söz konusu olabilmektedir. Kentsel mekânı tariflemenin zorluğu da aslında durağan olmayışı, sürekli devinen bir yapıda olmasından kaynaklanmaktadır. Kentsel mekân kendi içinde barındırdığı zıtlıkların sürekli bir devinim içinde; bazen birbirine geçirimlerle var olması bazen de birbirinden tamamen ayrı alanlar tariflemesi ile meydana gelir. Öyle ki kentsel mekân, bazen sadece bina dışındaki boşluklarda var olmayıp bina içine sızabildiği gibi, kamusal alan da durağanlıktan uzak yapısı ile özel alanlara sızarak geçişli durumlar yaratabilmektedir. Bu durumun varlığını ortaya koyan ilk çalışmalardan biri Giambattista Nolli'ye aittir (Şekil 2.5).

Şekil 2.5 : Nolli'nin Roma haritası,1748 (Url-1).

Gestalt kuramında, her insan beyni kendi algılama şekline göre, şekli zeminden ayırt ederek algılamaktadır. Gestalt kuramının temellendiği şekil-zemin ilişkisi baz alınarak dolu boş haritaları üretilmektedir. Bu bağlamda Nolli'nin Roma haritası şekil-zemin ilişkisinden bir anlamda kopuş yaratmaktadır. Dolu-boş mantığı ile üretilen haritalarda kentteki katı doluluklar binaları temsil ederken, boşluklar ise kamu ve serbest dolaşımın olduğu alanları göstermektedir. Ancak Nolli, Roma haritasını çizerken sıradan bir dolu boş haritası çizmenin ötesine geçmiştir. Nolli, kentsel mekânı, binaların sınırladığı ama binaların dışında kalan alanlar olarak tanımlayan düşüncenin aksine, kamusal binaların zemin katlarını da serbest dolaşımın olduğu kentsel mekâna; sokaklara, caddelere, meydanlara ve boşluklara dahil ederek çizmiştir. Bu bağlamda doğrudan dolu-boş mantığıyla üretilen ile Nolli mantığıyla üretilen harita arasındaki farkı gözlemleyebilmek adına bir deneme gerçekleştirilmiştir (Şekil 2.6).

Şekil 2.6 : Solda Nolli'nin Roma haritasına ait bir parça (Url-1), sağda aynı bölgeye ait dolu-boş olarak üretilmiş harita.

Binaların zemin kot cepheleri, hareket halindeki kentlinin göz hizasında olması yönüyle kentli ile kent arasındaki ilişkinin en kuvvetli olduğu arayüzleri oluşturmaktadır. Bu sebeple binaların zemin kotlarının cephelerindeki birtakım hareketler; açıklıklar, geçişler, şeffaflıklar, doluluklar kentli için yönlendirici, sokaklardaki hayatı kurgulayan etkileşimsel yüzeyler oluşturmaktadır. Karssenber ve diğ. (2016) binaların zemin kotlarındaki cephe hareketlerinin kent yaşamına etkilerini araştırmak üzere “*plinth*” terimini ortaya koymuşlardır. Plinth seviyesinde geçirgenlikler yaratan farklılıklar sunan mekânların, kentsel mekânın niteliğini önemli ölçüde etkileyebildiğini; bazı durumlarda sokak üzerinde kamusal alanlar yaratabildiği gibi, bazı durumlarda ise etkileşimsiz ve güvenliksiz bir kentsel yaşam organize etme potansiyeli olduğunu ifade etmişlerdir.

1700'lü yıllarda Roma'da kentlinin zemin kotta erişebildiği alanları da kentsel hayata dahil ederek çizen Nolli, 'Plinth'in kent yaşamına sunduğu potansiyelleri farketmiştir. Nolli'nin Roma haritası kamusal ve özel alanlar arasındaki ilişki üzerine düşündürmektedir. Kamusal ve özel olanın ilişkisini sadece zıtlık üzerinden okumayarak yeni açılımlar yapılabilir mi? Bu bağlamda Nolli'nin Roma haritasının birçok yönden öğretici olduğu söylenebilmektedir. Kentsel mekânın salt zıtlıklardan var olmayışını, zıtlıkların ötesinde birbirine geçişlerin olduğu, siyah ve beyazın ötesinde “gri” alanların da var olma ihtimalini sorgulatmaktadır. Bu anlamda kamusal-özel spektrumunda gri rengi temsil edebilecek alanların kentliye sunduğu potansiyeller çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Literatürde halihazırda var olan ve gri alan niteliği taşıyan kavramlar arasından, keşfi yapılacak yeni kavramsallaştırma için ilişki potansiyeli olan kavramlar belirlenecektir.

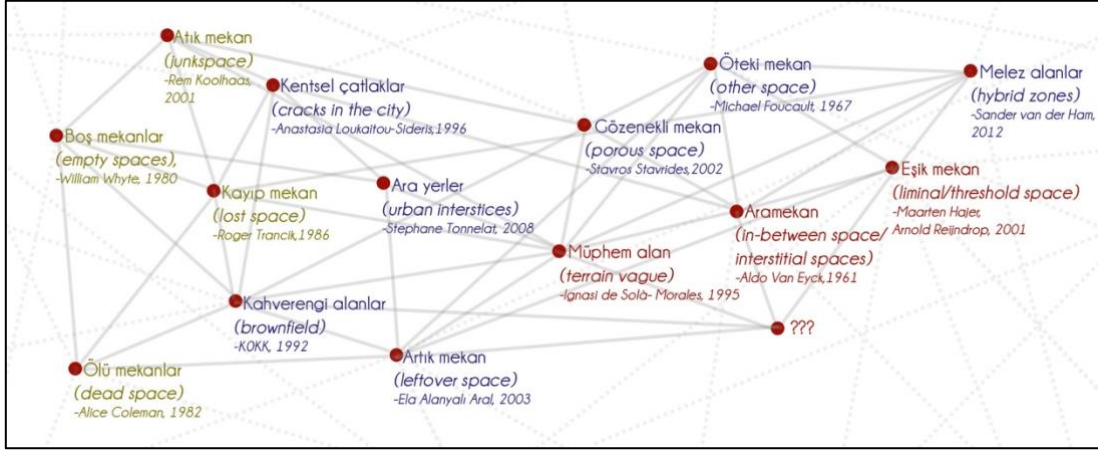
2.3 Kentsel Mekânda Gri Alanlar

Günümüz kentlerinde, salt zıtlıklar üzerinden kamusal/özel, iç/dış veya dolu/boş olarak tanımlayamadığımız tek düzeliğin kırıldığı daha geçişli alanlara, niteliksel olarak yarı kamusal veya yarı özel gibi tanımlamalar yapmak anlamsal yönden birtakım kayıplara sebep olup, bu alanların sahip olduğu potansiyelleri indirgemektedir. Bu bağlamda, tez içerisinde kentsel mekânda tamamen kamusal ya da tamamen özel alan olarak tanımlanamayan yerlerde spektrumsal bir geçiş olduğu fikri öne sürülmüştür. Metaforik bir biçimde içinde siyahtan da beyazdan da değişken oranlarda bulunduran, ancak ne siyah olarak ne de beyaz olarak nitelendirilebilen ve kendine ait birçok tonu bulunan gri renk bu yerleri nitelemek için kullanılacaktır. Tez içerisinde, kentsel mekânda ne siyah ne de beyaz olarak niteleyebileceğimiz ari şekilde var olmayan/olamayan literatürde bir çeşit gri alan teşkil eden kavramların izi sürülmeye çalışılacaktır (Şekil 2.7).

Şekil 2.7 : Kentsel mekâna spektrumsal bakış.

Kentsel mekânda belirsiz alanları tariflemek için kullanılan terimler literatürde oldukça geniş bir yer kaplamaktadır. Gri alanlar olarak nitelenebilecek bu kavramlar, tarihsel süreç içerisinde kentlerde var oluş biçimleri, kentte var oldukları bölgeler, kentlinin katılımı ve kentliye sunduğu imkanlar yönü ile birbirinden ayrılarak farklı karakteristik özellikler göstermektedirler. Bu sebeple literatürde gri alanlara yönelik birçok kavram üretilmiştir (Şekil 2.8).

Şekil 2.8 : Gri alanlara dair üretilmiş kavramlar.

Gri alanları ifade eden kavramların literatürde genellikle olumsuz çağrışımlar yapan “müphem, ara, kayıp, metruk, sahipsiz, artakalan, öteki, garip, boş, melez vb.” gibi kelimelerden türetilmeleri, sahip olduğu potansiyellerin fark edilmesini zorlaştırmıştır. Buna ek olarak, gri alanların sürekli değişen ve devinen bir yapıda olmaları da bu yerlerin kavramsallaştırılmasını zorlaştıran durumlar arasında yer almaktadır (Erkılıç, 2019).

Ancak günümüz kentlerinde, kentli katılımının fazla olduğu, fakat yine de kamusalilikler açısından birtakım belirsizlikler sunan durumlar için literatürde üretilen kavramların, tez içerisindeki irdelenecek durumları yeteri kadar ifade edemeyişi yeni kavram ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Kentli katılımının yüksek olduğu ve kentsel aktörlerin halihazırda kamusal olan alanlarda kendi sınırlarını belirlediği ve yeniden kurduğu kamusalilikler incelenerek, tespit edilen durumlar üzerinden yeni bir söylemin keşfine çıkılacaktır.

2.3.1 Müphem alanlar (*Terrain vague*)

Terrain Vague kavramının ilk kullanımı 1930’lu yıllarda ünlü sürrealist fotoğrafçı Man Ray tarafından çekilen bir fotoğrafa dayanmaktadır (Şekil 2.9). Fotoğrafta çeşitli deneyimlerin yaşandığı, ancak son haline bakıldığında işlevsizleşmiş ve terkedilmiş olduğu hissini veren bir alan görülmektedir (Özkan & Özdemir, 2018). 1955 yılında, Ignasi de Sola-Morales bu kavramı mimarlık kuramı içinde kullanmaya başlamıştır. Fransızca bir terim olan *terrain vague*; belirsiz, açık seçik olmayan, müphem anlamına

gelen *vague* sözcüğü ile arazi, bölge, alan anlamına gelen *terrain* sözcüğünün birleşiminden oluşarak “müphem alan” olarak ifade edilmektedir (Özgener, 2015).

Şekil 2.9 : Man Ray’e ait “Terrain Vague” isimli fotoğraf (Url-2).

Terrain Vague kentsel mekânda ise sınırları, aidiyeti, işlevi ve birçok yönü bakımından belirsiz nitelikler taşıyan alanlar için kullanılmaktadır. Daha çok kentsel mekân içerisinde kullanılmayan, işlevi tanımlı olmayan, boş kalmış, metruk arazilerle karakterize olmaktadır. Kentin mevcut düzenine dahil olamamış, belki zaman içerisinde işlevini yitirmiş, herhangi bir sınıflandırmaya dahil edilemeyen alanlar kentte müphem alanlar olarak tarifledebilmektedir (Karadaban, 2020). Morales (1995), kentin müphem alanlarına karşı kentlinin bakış açısını şu şekilde açıklamaktadır:

Kendi toprağımızdaki yabancılar, kentlerimizdeki yabancılar ve biz metropol sakinleri olarak mimarinin egemen olmadığı alanları kendi güvensizliğimizin yansımaları olarak hissediyoruz. Belirsiz gezintilerimiz, kentsel sistemimiz dışındaki konumumuzda, sınırsız boşluklar aracılığıyla, faaliyete, hem korkumuzun ve güvensizliğimizin fiziksel bir ifadesini, hem de öteki, alternatif, ütöpik, gelecek beklentisini oluşturuyoruz (Morales, 1995, s. 27).

Bir konuda sınıflandırma yapmanın önemi, birini diğerinden hariç tutmak, onu diğerlerinden ayırt etmektir. Bauman (2003), sınıflandırmaların ancak belli kategorilerin sınırlarının başladığı ve bittiği yerlerin netliğine göre yapılabilirken, bu kadar belirsizliği barındıran durumlarda sınıflandırma yapmanın zorluğundan bahseder ve hatta bunu beyhude bir çaba olarak nitelemektedir. Bauman bu sebeple, hiçbir netliği içinde barındırmayan müphem, hiçbir kalıba uymayan veya aynı anda birden fazla kalıba uyan olarak ifade etmektedir. Sınırların kaybolduğu ve belirsizliğin

hâkim olduğu bir durumu anlatan David Kregenow’a ait fotoğraf karesine yer verilmiştir (Şekil 2.10).

Şekil 2.10 : David Kregenow’a ait Terrain Vague isimli seriden bir fotoğraf, Reinickendorf, Almanya (Url-3).

Morales (1995), İngilizce bir kelime grubu veya deyişle *terrain vague* kavramının anlamını yakalamanın imkânsız olduğunu belirtmiştir. Fransızca bir kavram olan *terrain vague*’in anlamsal potansiyelinin *vague* kelimesinin içinde birçok anlamı birden barındırıyor olmasından kaynaklandığını vurgulamıştır. *Vague* kelimesi, aynı anda Latince ve Almanca kökenlere sahiptir. *Vague*, İngilizcede ise *vacant* ve *vacuum* anlamına gelen, Latince *vacuus* kelimesinden türetilerek elde edilmiştir. *Vacant* kelimesi boş, meşgul olmayan, özgür ve uygun anlamlarına gelerek bir beklenti çağrışımı yapmaktadır. İçinde bu gibi anlamları barındırıyor olması yönü ile *vague* kentsel mekânda bir potansiyel arz etmektedir. Franck (2014), bu noktada *terrain vague* tanımlamasında “boş ama aynı zamanda özgür, meşgul olmayan, uygun” ifadelerine dikkat çekerek bu tanımlamaya aynı zamanda kamusal alanın da denk gelebileceğini ifade etmektedir. Sokaklar, meydanlar, kaldırımlar, parklar kentsel erkin itiraz ve müdahalesine son derece erişilebilir ve barındırmaları amaçlanmayan faaliyetler için anlık olarak kolayca tahsis edilebilir yerlerdir. Kamusal alanın sunduğu fiziksel ve yasal açıklığı onu temelde müphem alandan ayıran tek özelliştir. Müphem alanlar kentlinin bir çeşit etkinliği, niyeti veya tasarım sebebiyle istendiği süre boyunca

onlara hizmet edebilirken, kamusal alanda herhangi bir ek faaliyetin geçici olarak bile olsa gerçekleştirilme süresi kentsel erkin izin verdiği kadarla kalmaktadır.

Francis (1984)'in aktardığına göre, 1970'lerden başlayarak New York'ta yaşayanlar, sebze dikerek ve şehir genelinde topluluk bahçeleri oluşturarak boş, terk edilmiş arazileri kullanmaya başlamışlar. Bu araziler inşa edilmeye değer hale geldikçe, bahçeler tehdit edilmiş ve birçoğu kaybedilmiştir. Bu alanlar artık belirsiz, terk edilmiş veya boş değil, bunun yerine yeni bir tür kamusal alan oluşturmaya başlamışlardır. Seattle, New York ve bazı şehirlerde, sakinler ayrıca kentsel mekânın bir parçası olan kaldırım ve sokak arasındaki toprak şeridinde sebze yetiştirmeye başlamışlardır (Franck, 2014). Bu sebzelerin yetiştirildiği bir parkta Riverpark Farm'dır (Şekil 2.11).

Şekil 2.11 : Riverpark farm, New York (Franck, 2014).

Terrain Vague'in belirsiz bir alanı tariflemesi ve bu belirsizliğin yarattığı bir muhtemel potansiyelin varlığı; gri alan metaforu ile müphemlik kavramının ortak yanları olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ortaklıklardan bir diğeri ise, kentlerde müphem alanların ve gri alanların aidiyeti durumudur. Gri alanlar kentlerde ne herkese aittir ne de bir kimseye aittir. Bu durum müphem alanlar için de geçerlidir. Müphem alanlar o kadar sahipsizdir ki herkes ona sahip olabilecekken aslında kimsenin sahibi olamadığı yerlerdir. Müphem alanların sahip olduğu tüm olumsuz etkilere karşın var olan potansiyelini Morales (1995), şu şekilde ifade etmektedir:

Kullanım ve aktivite yokluğu ile özgürlük beklentisi hissi arasındaki ilişki, şehrin müphem alanlarının çağrıştırdığı potansiyelini anlamak için esastır. Boşluk, yokluk, aynı zamanda mümkün olan ve beklenti alanının bir vaadidir. Bağlı olmayan kenarlar, aktiviteden yoksun iç adalar, gözden kaçanlar, bu alanlar kısaca ıssız, güvenli ve üretken değil. Kısacası, kentsel

sisteme yabancıdırlar, zihinsel olarak kentin fiziksel içinde dışsaldırlar, kentin olumsuz imajı, olası bir alternatif olduğu kadar bir eleştiridir (Morales, 1995, s. 26).

Radovic, müphem alanların ıssız, güvenli ve üretken olmayan basit bir olumsuzlamanın ötesinde yerler olduğundan bahsetmektedir. Müphem alanlar, kentlerde bir gözden kaçırma veya göz ardı etme ise aynı zamanda kentlerde uyumsuz bireylere de yer açmaktadır. Sadece kendisi marjinal bir alan tanımlamakla kalmayıp, marjinal bireyler için de bir alan oluşturmaktadır (Radovic, 2014). Sonuç olarak, genellikle tasarım hatalarından kaynaklanan veya kentlerde arta kalan bu bölgelerin âtıl kalması sonucu belli kimseler tarafından farklı amaçlarla kullanılması durumunu ile ortaya çıkmaktadırlar.

2.3.2 Eşik mekânlar (*Threshold spaces*)

Eşik kelimesi, Tdk'ya göre; “kapı ağzında basamağın konulabileceği yer, başlangıç yeri, başlangıç noktası, yakını” anlamlarına gelmektedir (Türk Dil Kurumu, 2022). Kelime anlam olarak bir geçiş ve aradalık bildirmektedir. Eşik birden fazla disiplinde farklı anlamlarda kullanılmaktadır örneğin; arkeoloji, antropoloji, edebiyat, sosyoloji, felsefe ve hatta kimya bunlardan bazılarıdır. Eşik, mekânsal açıdan sadece kapı önü anlamı taşımamakta olup, aynı zamanda mimarlık disiplini, mekân kuramı içerisinde kavramsallaştırılmıştır.

Mimarlığın kapsamı kentsel ölçekten, iç mekân ölçeğine kadar geniş bir alanı içine almaktadır. Mimari, kamusal hayatta gündelik yaşantımızın büyük bir kısmını geçirdiğimiz kentleri tasarlarken aynı anda özel yaşantımızı içinde geçirdiğimiz alanlar olan evlerimizi de tasarlar. Mimarlığın konumu bu iki alan arasında bir arabuluculuk olarak var olmaktadır (Güngen, 2018). Bu noktada eşik kavramı, bir şeyin başladığı başka bir şeyin ise bittiği, sınır kadar kılcal olmayan daha bölgesel bir anlam içermektedir. Eşik kavramını mimari bir mekân olarak ele alan Boettger (2014), eşik mekânları şu şekilde ifade ediyor:

Gündelik hayatımızda sürekli olarak bir bölgeden başka bir bölgeye geçiyoruz. Yaşadığımız mimari çevre geçişler üzerine kuruludur. Eşikler, bir bölgeden diğerine geçişte uzamsal sınırları kesintiye uğratır. Eşik olgusu uzamsal kararsızlıktan beslenir. Eşikler boşluklar açar

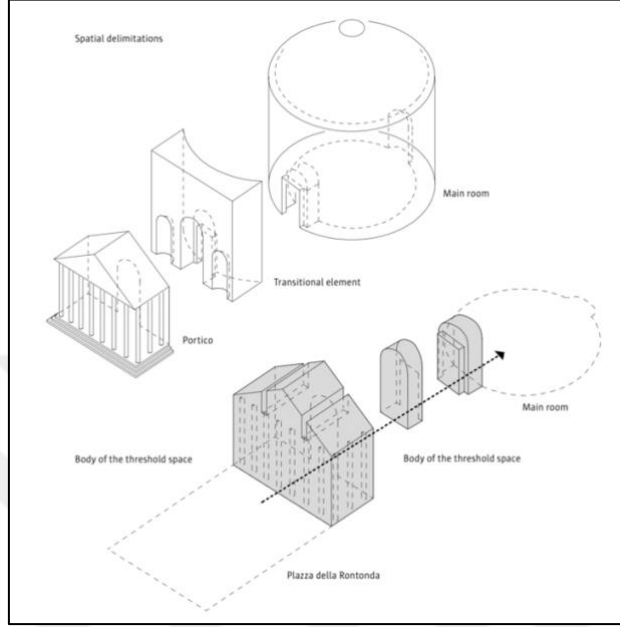
ve geçişleri düzenlerken aynı zamanda sınırın bir parçası olarak okunurlar ve bir engel olarak algılanabilirler (Boettger, 2014, s. 10).

Simmel (1957), insanların mekânları ayrıştırma yani aralarında bir sınır oluşturma yeteneğinden, daha sonra onları tekrar birleştirme ihtiyacından bahsetmektedir. Bağlantılar bir eşik oluştururken giriş ve çıkış imkânı sağlayan yerlerdir. Geçiş noktaları yaratmadan iki farklı uzam (i ve dış gibi) arasında bir bağlantı kurmak mümkün değildir. Bu sebeple, eşik tasarımı bir boşluk yaratma ihtiyacının doğrudan bir sonucudur. Eşikler, mekânsal olarak gelen şeyi frenleme özellikleri ile yaklaşanı yavaşlatırlar. Giriş alanlarında, geçişi düzenleyici özellikleri ile içerisi ve dışarısı arasında aracılık ederler. Kendi yapısı içinde yarattığı boşluklarla çoklu işlevlere sahip olabilirler. Eşik mekânlar tüm bu karakterize olma durumları göz önüne alındığında yapısı gereği karmaşık, çoklu ve algılanması güç mekânlardır (Boettger, 2014). Birçok tanımla ifade edilebilen, ancak tek bir tanımla ifade edilemeyecek kadar çoklu mekânlardır.

Eşik mekânın simgesel niteliklerini anlamak için en temel yaşam alanı olan evin ana kapısını gözlemleyen Bourdieu (1990), eşiği iki farklı dünyanın buluştuğı yer olarak tanımlar. İçeride bir aileye ait eksiksiz bir hayat sunan ev ve dışarıda herkesin yaşadığı herkese ait olan bir kamusal dünya bulunmaktadır. Bu bağlamda eşiği bu iki dünyanın hem temas hem de ayrılma noktası olarak görmekte ve eşiği “mantıksal bir tersine çevirme kadar karşıtların da buluşma yeridir ve ... toplumsal olarak nitelikli vücut hareketleri açısından tanımlanan iki mekân arasında gerekli buluşma noktası ve geçiş noktası olarak, o yer dünyanın tersine döndüğü yerdir” (Bourdieu, 1990, s. 281-282) sözleriyle ifade etmiştir.

Mekânlarda eşiğe olan ihtiyaç ve mekânlarda eşik yaratma refleksi aslında yeni bir durum olmamakla beraber Pantheon’a kadar dayandığı söylenebilir. Döneminin en iyi korunmuş binalarından olan bir tapınak olarak inşa edilmiş Pantheon, mekânsal organizasyonunda eşik olarak karakterize edilebilecek bölümlere sahiptir. Boettger (2014), yapının giriş sundurması ve kubbe ile çevrelenen ana mekân arasında kalan kısmı geçiş mekânı olarak nitelendirilmiştir. Geçiş kısmında üç temel strüktür eşik mekânı oluşturmaktadır bunlar; portiko, geçiş elemanı, ana mekânın girişidir. Pantheon yapıldığı dönemde önünde bulunan meydandan kot farkı olarak daha yüksekte bulunuyordu, ön tarafında bulunan portikodaki sütunlar geçirgen bir sınır

oluştururken bir eşik yaratıyordu. Sundurma mekânsal bir aradalık hissi yaratırken insanları bir araya topluyordu. Birey burada hala dış mekândayken, sütunların mekânı tanımlayıcı yönü aynı zamanda iç mekân hissi yaratmaktadır (Boettger, 2014) (Şekil 2.12).

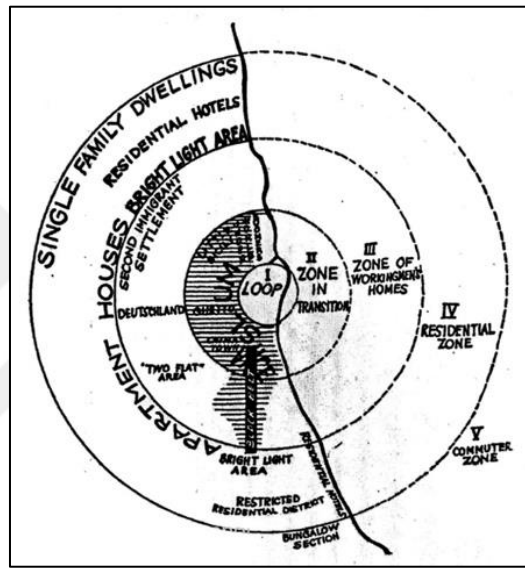
Şekil 2.12 : Pantheon'un barındırdığı eşik mekânlar (Boettger, 2014).

2.3.3 Aramekânlar (*Interstitial spaces*)

Interstitial kelimesinin kökeni, anlamı “arada durmak” olan Latince *interstare* kelimesine dayanmaktadır. *Interstitial*, genellikle bir madde içinde veya farklı öğeler arasında “küçük bir boş alan” olarak tanımlanan boşluk kavramıyla ilgili bir terimdir. *Interstitial* kelimesi, kavramsal olarak “*in-between*” (ara, arada), “*transition*” (geçiş), “*porosity*” (gözenek), “*interval*” (ara), “*fissure*” (çatlak) gibi birçok kavramla ilişkilendirilmiştir (Levesque, 2013). Bu çok yönlü kavram, çalışmanın bu bölümünde “aramekân” olarak ifade edilecektir

Aramekân kavramı kentsel ölçekte ele alınabileceği gibi bina ölçeğinde de ele alınabilir. Kentsel bağlamda ele alındığında iki temel kentsel disiplin tarafından farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bunlardan ilki 1920’li yıllarda Chicago Okulu Kentsel Sosyoloji bölümünde ortaya atılan görüştür. Chicago’da bulunan çetelerle ilgili araştırma yapan sosyolog Frederic Milton Thrasher (1973), tarafından ele alınan

kentsel aramekânlar; göçmenlerin daha istikrarlı bir yerleşim bölgesine taşınmadan önce, büyük Amerikan toplumuna nasıl uyum sağlayacaklarını öğrendikleri bir yaşam alanını kapsamaktadır. Trasher bu bölgeyi; sanayi tesisleri, yollar, kanallar, göçmen mavi yakalı işçilerin işgal ettikleri yoksul apartmanlardan oluşan bir alan olarak tanımlamaktadır (Şekil 2.13). Burada bahsi geçen kimseler tarafından terk edilmiş ve tekinsiz yerler, gençlere Amerikan kültürü ve kendi aile değerlerine karşı koyabilecekleri bir alan sunmaktadır. Buraya bırakılan hurdalar ve atık parçalarla, gençler yaratıcılıklarını kullanarak yasadışı para kazanma şansı yakalamaktadırlar (Tonnelat, 2008).

Şekil 2.13 : Taralı bölgelerle Chicago'nun aramekânlarını (*interstitial zone*) temsil eden görsel (Thrasher , 1973).

Thrasher (1973), Chicago çetelerinin kentte coğrafi ve sosyolojik bir arayı temsil ettiğinden, Chicago'nunsa kentsel bir ara barındırdığından bahsetmektedir. Bu “ara” kavramını şu şekilde açıklamaktadır:

Muhtemelen çalışmanın en önemli kavramı, birşey ile diğeri arasına giren boşluklarla ilgili olan “ara” (*interstices*) terimidir. Doğada yabancı maddeler her çatlakta, gedikte, yarıktaki toplanma ve topaklanma eğilimindedir. Sosyal organizasyonun yapısında da çatlamlar ve kırılmalar vardır. Çeteler, toplum çerçevesinde bir ara öge olarak, çete bölgesi ise kent düzeninde bir ara bölge olarak kabul edilebilir. (Thrasher , 1973, s. 20)

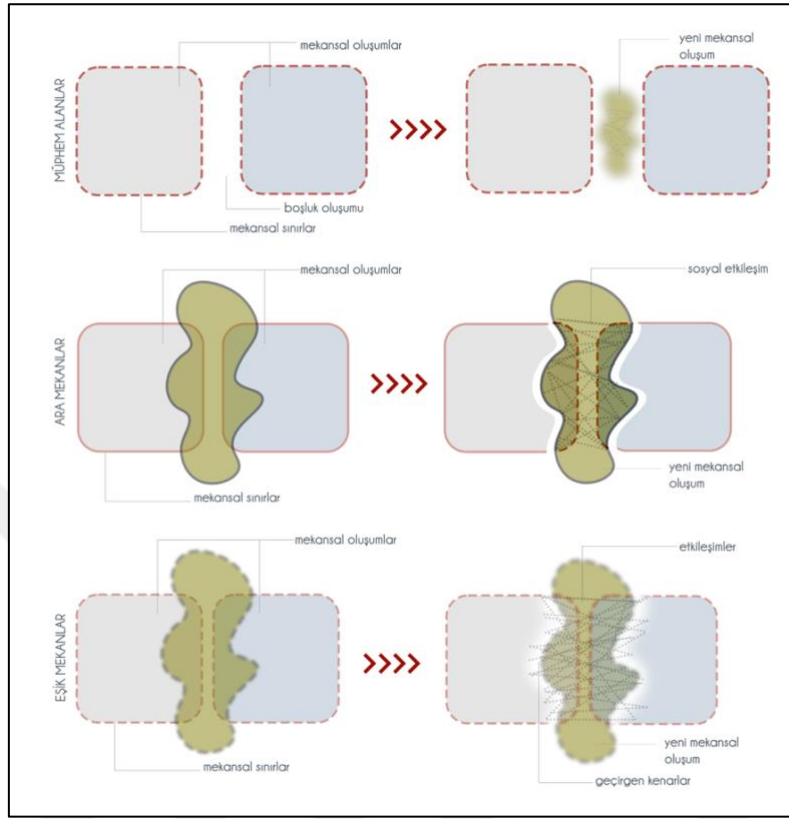
Aramekân kavramı ile ilgili kentsel bağlamda üretilen diğer yaklaşım ise aynı dönemde Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Dönemin bir getirisi olan sanayisizleşmenin ekonomik sonuçlarını takiben bir akademik disiplin olan kentsel planlama ve tasarım

yeni bir söylem ortaya atmıştır. Avrupa’da, çorak araziler ve otoyol kenarları gibi artık alanlar, profesyonel tasarım uygulamalarının gerçekleşebilmesi için potansiyel yeni yerler olarak önem kazanmaya başlamıştır. Özetle fikir, işlevsiz kalan alanların yaratıcılığın çok fazla teknik, ekonomik ve kültürel kısıtlamalarla bastırıldığı bir meslek grubuna yeni ifade ve yeni programlar sunabileceğine dayanmaktadır. Bu bakış açısı, aramekânın toplumun normlarından uzak, özgürlük alanları olduğunu ifade etmektedir.

Bu iki bakış açısı üzerinden aramekân kavramını irdeleyen Tonnelat (2008), aramekânların önceki kentsel planlamalardan arta kalan alanlar olduğunu unutmadan hareket etmek gerektiğini vurgulamaktadır. Döneminde kent plancılarının, bu alanları kentsel mekân tasarımı ve kullanım sürecinin yararsız artıkları olarak gördükleri ifade edilmektedir. Bu yerler, farklı amaçlarla nadasa bırakılmış alanlar, yaşamayan köşeler ve bina kalıntıları gibi artık ürünleri içermektedirler. Bu alanlar işlevsel olarak bir geçmiş ve gelecek arasında var oldukları için aramekânların temel özelliği “işlevin geçici olarak yokluğu” olarak ifade edilmektedir. Olası kullanıcılar için aramekânlar oldukça zengin potansiyelli alanlar, kentsel tasarım için boş arsalar ve problematik yerler olarak görülmekteydi.

Aramekân kavramı sadece kentsel bölgeler olarak var olmayıp, kent içinde insan ölçeğinde de var olabilmektedir. Paris, Charenton-le-Pont’ta alan çalışması yapan Tonnelat (2008), kentin sanayi ve çevre yolu arasında kalmış, insanların sadece gelip geçtikleri bir yer olarak var olan Seine nehri kıyılarını incelemiştir. Tonnelat’ın özellikle bu bölgeyi seçmesinin başka bir nedeni ise bu bölgenin konumu açısından kent merkezi ve banliyöleri arasında kentsel aramekân özelliği gösteriyor olmasıdır. Bu bölgede Seine nehri kıyısında bulunan yürüyüş yolu, A4 otoyolunun bir yan ürünü olarak var olmaktadır. Nehir kenarında yürüyüş yolu üzerinde başarılı bir şekilde kamufle olmayı başarmış yasal olmayan tekil yerleşimler bulunmaktadır. Tonnelat (2008), görünmezliğin, bu yerleşimlerde ikamet etmenin önkoşulu haline geldiğini vurgulamıştır. Polisler tarafından farkedilmemek için çevreye kötü veya pis bir görüntü vermemek burada yaşayanlar için hayati önem taşımaktadır. Bu alanda ikamet ediyor olmanın diğer bir koşulu ise bu yaşam formunun geçiciliğini kabul ediyor olmaktır. Yürüyüş yolu ve çimeni kısmi olarak işgal edip ikisini de tamamen engellemeyen bir noktada Gaston römorku içerisinde bir yaşam sürdürmektedir.

çalışmaya altlık oluşturması maksadı ile öncelikli olarak seçilmiş ve irdelenmiştir (Şekil 2.15).

Şekil 2.15 : Müphem alan, ara mekân ve eşik mekân kavramlarının mekânlaşma ve sosyal etkileşim yönleri.

Bahsedilen üç kavram yine de kentsel mekânın artakalan, kullanılmayan, âtil kalan alanları üzerinden tartışmanın yapıldığı kavramlardır. Müphem alan, eşik mekân ve ara mekân kavramları, kentsel mekân içerisinde âtil olmayan halihazırda kentin oldukça aktif ve kullanılan alanlarında da kamusallığın spektrumunun farklılaştığı ve kentin sunduğu potansiyellerle kentlinin yeni kamusalıklar tanımlama durumlarını anlamsal açıdan tam karşılayamamaktadır. Bu sebeple kentlinin katılımının daha yüksek olduğu, kent içerisinde aktif olarak kullanılan bölgelerin kamusallığının irdeleneceği durumları ifade etmek üzere çalışma içerisinde yeni kavramsallaştırmaya yönelik bir deneme yapılacaktır.

3. SIZINTI MEKANLARIN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI: HETEROTOPYA VE HETEROTOPI

3.1 Üçüncü Mekân

Karşıtlıklar ve düalitelerin kendi içlerinde içerdikleri ayrılmalar onlardan bağımsız başka bir ötekiliği de doğurmaktadır. Bu ötekilik “üçüncü” bir var oluşu meydana getirmektedir. Kartezyen düşünceden bağımsız mekân fikrinde, zaman ve mekân diyalektiği göz önüne alındığında, bu ikili arasındaki ilişkinin devingenliği sürekli olarak yeni ve zıt fikirler doğurmaktadır. Böylelikle mekân dekonstrüksiyona uğrayarak zaman-mekân diyalektiğine dair üçüncü, öteki bir mekân fikri ortaya koymaktadır (Koca & Hale, 2017). Üçüncü mekân, herhangi bir düalitenin ötekisini tarifleyen bir alanı kapsamaktadır. Kentsel mekân spektrumunun gri rengini tarifleyen alanların var oluşu bu anlamda üçüncü mekânla benzerlikler içermektedir. Birbirini var eden karşıt iki renk olan siyah ve beyazın ötekisi olan gri; hem onların ikiliğinden uzak hem de onlardan beslenen bir ötekilik ifade etmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın kapsamını oluşturan kamusal ve özelin ötekisi olabilecek gri alanlara yönelik, üçüncü mekân ve onun alt kavramları üzerinden okunan bir yaklaşımla halihazırda literatüre girmiş olan “sızıntı” sözcüğünün bu kez farklı bir anlamsal boyutta heterotopyalar ve heterotopiler üzerinden yeniden anlamlandırılmasıyla bir kavramsallaştırmanın denemesi yapılacaktır.

Üçüncü mekân kavramı eğitim, tıp, sosyoloji, gibi birçok disiplin içerisinde kullanılmaktadır. Farklı alanlarda kullanılmasına karşın, kullanımlar genellikle aynı mana üzerine yoğunlaşmıştır; bir ikiliğin dışında kalan alan veya ikiliğin kesişimi ve etkileşebildiği alan üçüncü bir mekân tariflemektedir. Mekânsal açılımlarının yanı sıra sosyo-kültürel açılımları da bulunan üçüncü mekânı, postkolonyal çalışmaları olan kuramcılardan Homi Bhabha, daha çok kültürel melezlik üzerinden ele almıştır. Bhabha, üçüncü mekânı fiziksel bir yer olarak tariflememektedir, daha çok melez kimliklerin ve iç içe geçmiş, arilikten uzak kültürel durumların mümkün olduğu bir alan olarak tanımlamaktadır. İki farklı potansiyelde birbirine zıt durumun bir araya

gelerek karşılaştığı yeni alanı üçüncü mekân olarak ifade etmektedir. Bhabha'nın üçüncü mekânı kültürel temasların gerçekleştiği bir alanı kapsamaktadır (Bhabha, 1994). Rutherford (1990), Bhabha'nın üçüncü mekân ile ilgili sözlerini “benim için melezliğin önemi, üçüncünün ortaya çıktığı iki orijinal temel unsurun izini sürebilmek değil, benim için melezlik, farklı durumların ortaya çıkabilmesi için uygun koşulları sağlayan 'üçüncü mekân'dır” (s.211) şeklinde aktarmaktadır.

Kültürel bir açılım olarak da kullanılmış olan üçüncü mekân başka disiplinlerde de birçok açılıma sahip olmaktadır. Çatı bir kavram olması sebebi ile çalışma içerisinde kullanılan üçüncü mekân kavramı, derinlemesine irdeleyebilmek amacıyla ilişkili olabilecek başka kavramlar üzerinden tartışılacaktır. Bu bakış açısıyla, üçüncü olma durumunun kentsel mekânda yer bulduğu düşünülen; heterotopya ve heterotopi kavramlarına da bölüm içerisinde yer verilerek, kavramlar kentsel mekân bağlamında tartışmaya açılacaktır.

3.1.1 Heterotopya

Belki de hayatımız hâlâ, kurumlar ve pratiklerin henüz yıkmaya cesaret edemediği, dokunulmazlığını koruyan birtakım karşıtlıklar tarafından yönetilmektedir. Bunlar basit veri olarak kabul ettiğimiz karşıtlıklardır; örneğin özel alan ile kamusal alan arasında, aile alanı ile sosyal alan arasında, kültürel alan ile faydalı alan arasında, boş zaman alanı ile çalışma alanı arasında. Bütün bunlar konuşulmayan bir kutsallaştırma tarafından canlandırılır (Foucault, 1984).

Üçüncü mekâna dair bakış açıları, çeşitli olmasına karşın genellikle aynı mana etrafında toplanmaktadır. “Üçüncü” olma durumu, zıtlıkların kırıldığı, iki karşıtın ötekisini oluşturmayı ifade etmektedir. Üçüncü mekânın barındırdığı “öteki” olma durumunu tarifleyen temel diğer bir kavram ise heterotopyadır. Etimolojik açıdan heterotopya kelimesi, Yunanca kökenli “öteki, başka ve farklı” anlamlarına gelen “*heteros*” ve “yer” anlamına gelen “*topos*” kelimelerinin bir araya gelmesi ile oluşarak “öteki yer” anlamına gelmektedir. Heterotopya kavramı tıp literatüründe var oluş nedeni bilinmeyen, atipik, düzen dışı ve normalde olmaması gereken yerde gelişen dokular için kullanılmaktadır. Ancak bu dokular var oluşlarıyla büyük bir bilinmezlik teşkil ederken bir yandan, diğer organların işleyişini bozmamaktadırlar (Yıldırım, 2017).

Teorisyen Michel Foucault, 1960'ların sonlarına doğru heterotopya kavramını mekân felsefesi üzerinden ele almıştır. Foucault *Les Hétérotopies* başlıklı radyo konuşmasında heterotopyanın temelini oluşturan Counter-Spaces¹ten bahsetmiştir. Bu yayınlarda heterotopyaya yönelik ilk anlamsal açılımını ortaya koymuştur (Boyer, 2008). Ütopyaların sunduğu tüm idealize uzamlara karşıt bir noktada konumlanan heterotopyayı; nötrleştirici, telafi edici veya arındırmaya yazgılı tüm diğer alanların dışında konumlanmış gerçek yerler olarak tariflemektedir. Heterotopyayı, öteki ve ötekinin mekânı olarak ifade ederek mekân felsefesinde yeni bir açılım yapmıştır. Radyo yayınından daha sonra 1967 yılında *the Cercle d'études architecturales*² isimli mimar bir gruba *Des espaces autres*³ adında bir konferans vermiştir (Boyer, 2008). Foucault, bu konferansta 19. yy. ve öncesinin en büyük takıntısının tarih olduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber, önceki dönemleri 20. Yüzyıl ile kıyaslamış ve içinde bulunduğumuz dönemin diğer dönemlere kıyasla “mekânlar dönemi” olduğundan bahsetmiştir (Foucault, 1984). Foucault, içinde bulunduğumuz mekânlar dönemini ise şu ifadelerle açıklamıştır:

İçinde bulunduğumuz dönem, belki de daha ziyade, mekân dönemidir. Eşzamanlının dönemindeyiz, yan yana koyma dönemindeyiz, yakın ve uzak dönemde, yan yananın, kopuğun dönemindeyiz. Bence, dünyanın kendini, zaman boyunca gelişen uzun bir ömürden ziyade, noktaları birbirine bağlayan ve kendi yumağını ören bir ağ gibi hissettiği dönemdeyiz. Belki de günümüzün polemiklerini yönlendiren kimi ideolojik çatışmaların, zamanın inançlı evlatlarıyla mekânın kararlı sakinleri arasında cereyan ettiği söylenebilir (Foucault, 2014, s. 291)

Foucault'nun konferansı sırasında ele aldığı 'hétérotopologie' olarak adlandırdığı mekânsal analitik çağrısında bulunan bu yeni yaklaşım, mimarların çağdaş şehirlerin mekânsal kompozisyonuna yönelik yeni ilgileri ve özerk arazi kullanımları ve kule dağılımlarıyla modernizmin soyut mekânlarını geride bırakma arzularıyla paralellik gösterdiği için hevesle kabul edilmiştir (Boyer, 2008). Ancak heterotopyanın ifadesinde var olan muğlak ifadeler birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir (Bayrak, 2021).

¹ Karşıt yerleşmeler/mevzilenme (Foucault, 2008).

² Mimari Çalışmalar Çemberi, 1951 yılında bir grup önde gelen mimarın Paris'te kurduğu mimari çalışmaların yürütüldüğü bir kurumdur. Üyeleri arasında Le Corbusier ve Jean Prouvé vardı (Url-4).

³ İngilizce çevirisi 'Of other spaces' olan 'öteki mekânlar' anlamına gelen konferans.

Michel Foucault, heterotopyayı esasen ütopya üzerinden ele almaktadır. Ütopyalar gerçek dışı ve toplum tarafından idealize edilmiş yerler olarak ifade edilmektedir. Ütopyanın var oluşu statiklik ifade ederken, heterotopya durağanlığın ötesinde var olmaktadır. Foucault heterotopyayı ütopyanın karşısında bir var oluş olarak ifade ederken, ütopyanın zıttı olarak konumlamamaktadır. Heterotopya, ütopyanın sahip olduğu bütünsel uyuma meydan okumaktadır. Kendi içinde ütopik tekdüzeliği yapıbozuma uğrattırırken, farklı uzamsal var oluşlarla kendini var edebilmektedir. Heterotopya sahip olduğu devingen yapısı ile bir gerçeğin terse çevrilmiş halleri olarak ifade edilmektedir (Çalışkan, Ribeiro, & Tümtürk, 2020). Mead (1995), heterotopyaların ütopya ile ilişkisini daha indirgeyici bir noktadan “ütopya, her şeyin iyi olduğu bir yerdir; distopya her şeyin kötü olduğu bir yerdir; heterotopya ise şeylerin farklı olduğu yerdir” sözleri ile ele almaktadır (s.13). Havaalanlarını, insanların birbirleriyle çok az iletişimde olduğu veya hiç anlaşılır bağlantısı olmayan ilişkilerin yumağı olan bir alan olarak ifade ederken, onları çağdaş dünyanın heterotopyaları olarak görmektedir.

Foucault, ayna üzerinden heterotopyaların ütopya ile olan ilişkisini daha da detaylandırmıştır. Kişi kendine aynada baktığında kendini ayna yüzeyinin arkasında gerçek dışı başka bir uzamda görür. Aslında bulunduğu yerde olmadığını, başka bir yerde olduğu keşfeder bu sebeple kişinin aynadaki görüntüsü bir ütopyadır. Kişinin bulunduğu yerdeki yok oluşu sonrasında bakışlarını kendi bedenine yöneltir. Kendi varlığını bulunduğu yerde yeniden kurmaya başlar (Foucault, 2008). Kişi kendi bedeninin bulunduğu alanı, bedeninin işgal ettiği yeri yeniden keşfeder. Kişinin aynada gördüğü görüntü zahiridir, gerçek dışıdır ama aynı anda kendi var oluşu sayesinde öteki tarafta yani aynanın yüzeyinin arkasında var olmaktadır. Aynanın, kişinin kendine baktığı anda işgal ettiği yeri ve onu çevreleyen boşluğun bir zahiri görüntüsünü, kişinin kendi mutlak varlığı ile yaratması aynanın bir heterotopya olduğunu ortaya koymaktadır (Foucault, 2008).

Ayna metaforu hem ütopik hem de heterotopik nitelikler barındırıyor olması sebebiyle anlamsal açıdan karmaşık bir açılım yaratmaktadır. Ayna kendi bünyesinde “yersiz bir yer”i tarifliyor oluşu hem gerçek hem de sanal bir mekânsallığı ifade etmektedir (Toprak, 2018). Bu bağlamda heterotopyaların diğer önemli bir unsuru ise uzamsal çeşitliliğin çelişkili ama aynı zamanda ilişkisel doğası ile var olmalarıdır. Tekil

anlamlara dayalı uzaydan çok, başka uzayların bir arada var oluşu ile alakalıdır. Heterotopyaların, kendi içerisinde hem normallığı hem destekleyen hem de baltalayan bir tutumu vardır. Sahip oldukları çifte mantık kavramın ilişkisel yönünü vurgulayarak, statik bir mekân tariflemenin ötesinde bir duruşu olduğunu ifade etmektedir (Johnson, 2016).

Heterotopyaların ikircikli anlamsal boyutu kentsel mekân üzerinden de yeni açılımlar yaratmanın olasılıklarını beraberinde getirmektedir. Heterotopyaların ne şekilde mekânsallaştıklarına yönelik birçok bakış açısı bulunmaktadır. Heterotopyayı, kentsel mekân kapsamında ele alan De Cauter ve Dehaene (2008) heterotopya üzerinden yeni bir anlam açılımı yapma girişiminde bulunmuşlardır. Bu açılımı tarihsel bir referansla antik bir Yunan polis⁴ine ait plan üzerinden ifade etmektedirler. (De Cauter & Dehaene, 2008) Gündelik hayatımız içerisinde var olan kamusal-özel mekân ayrımının geçmişi antik çağlara dayanmaktadır. Aristo (1975)'nin sert bir dille eleştirdiği antik dönem kent plancısı Hippodamos, Milet antik kentini tasarlarken kentteki insanları; zanaatkarlar, çiftçiler ve devlet için savaşılan silahlı bir grup olmak üzere üç ayrı sınıfa ayırmayı düşünmüştür. Kentin topraklarını ise kutsal, kamusal ve özel olmak üzere üç bölüme ayırmıştır; “tanrılara geleneksel adakların sunulması için kutsal toprak ‘hiéran’, savaşıcı sınıfa yiyecek sağlamak için ortak toprak ‘koinèn’ ve ekip biçebilmesi için özel toprak ‘idian’ çiftçilere ait olmalıdır” (Aristotle, 1928).

Aristo, Hippodamos’u gerçek dışı bir şehir düzeni, bir ütopya yaratmakla eleştirmektedir. Bu eleştirinin ötesinde, Hippodamos’un Milet antik kenti için hazırladığı planda üçlü mekân bölünmesinin izlerini sürmek mümkündür. Izgara planlı yerleşim alanlarının dışında; 1 ile numaralandırılmış alanlar alışveriş mekânlarını, 2 ile numaralandırılmış alanlar devlet işlerinin yürütüldüğü Agora’yı, 3 ile numaralandırılan alanlar ise kutsal mekânları yani tapınma alanlarını göstermektedir (De Cauter & Dehaene, 2008) (Şekil 3.1).

⁴ Polis, 'şehir devleti' olarak çevirdiğimiz Yunanca kelimedir. Bu çevirinin yeterli olmadığı belirtilmektedir çünkü polis, sıradan bir şehir gibi değildi ve bir devletten çok daha fazlasıydı. 'Polis', aslen bir 'kale' ve 'halkın tüm komünal hayatı' kadar çok şey ifade edebilen; siyasi, kültürel, ahlaki hatta ekonomik hayatın tümünü ifade etmektedir (Kitto, 1957, s. 64).

Şekil 3.1 : Hippodamos’un Milet planı (De Cauter & Dehaene, 2008).

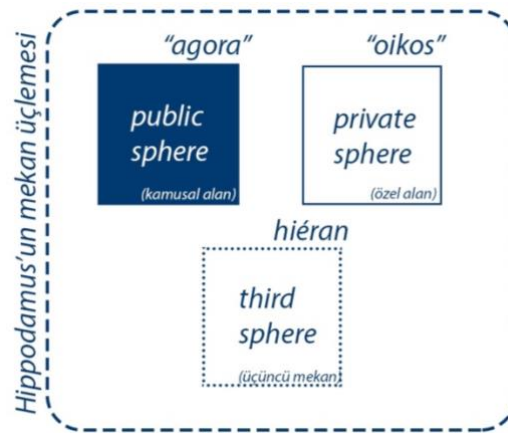
Hippodamos’un yaklaşımına benzer diğer bir yaklaşım ise Robert Jan Van Pelt’ in “the fivesquare city” dir. Van Pelt’e göre Yunan şehrinin kurulumu beş alandan oluşmaktadır. İlk kare, diğer dört kareyi kapsayan en büyük kare olan *emporium*’u temsil eder. Emporium içerisinde; *oikos* yani ev gibi özel alanlar, kentliye ait alan olarak stoalı Agora, tapınak veya mabet olarak bir akropol ve dikilitaşın olduğu bir nekropol bulunmaktadır (Van Pelt, 1991). De Cauter ve Dehaene (2008), Van Pelt’in “the fivesquare city” yaklaşımı ile Hippodamos’un Milet için tasarladığı kent planındaki bölümlenme arasında benzer bir ilişki olduğu öne sürmüşlerdir (Şekil 3.2). Kutsal alanları temsil eden *Nekropolis* ve *Akropolis* bir bütün olarak düşünüldüğünde Oikos ve Agora arasında Hippodamos’un da ifade ettiği *hieratic*⁵ bir alanın varlığından bahsetmek mümkündür. Tapınaklar ve mezarlık alanları ifade eden hieratic alan tüm “diğer” alanları kapsayıcı bir noktada konumlanmaktadır (De Cauter & Dehaene, 2008).

⁵ Hieratic, kutsal alan.

Şekil 3.2 : “The Fivesquare City” görselleştirmesi (De Cauter & Dehaene, 2008).

Bu bağlamda Hippodamos’un üçlü mekân kurgusu anlamsal boyutta bazı potansiyeller barındırmaktadır. Özel ve kamusalı temsil eden; Oikos ve Agora’nın ötekisi olan üçüncü alan alan Hippodamos’un tasarısında *hieratic space* olarak var olmaktadır. Hieratic alanın barındırdığı potansiyeli De Cauter & Dehaene “Okios’un oikonomia’sından ve Agora üzerinde ifade edilen polis’in politika’sından farklıdır: heterotopya, politik olanın ve ekonomik olanın ötekisidir” sözleri ile ifade etmiştir (De Cauter & Dehaene, 2008, s. 90). Heterotopya ile ilişkilendirilen üçüncü alan, kapsayıcı yönü ile kamusal ve özelde yeri olmayan tüm alanlara yer açmaktadır. De Cauter Deheane’in açılımında heterotopya “ne kamusal ne özel” ve “ne politik ne ekonomik” bir alanı ifade etmektedir (Şekil 3.3).

Şekil 3.3 : Hippodamus’un mekân üçlemesine dair anlatım.

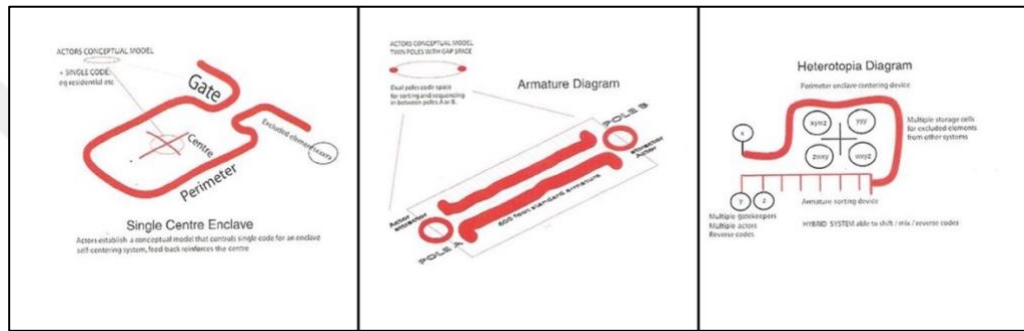
Günümüz kentleri göz önüne alındığında, sanayi devrimi sonrası modern kentlerin ortaya çıkması ile kentler antik çağlara kıyasla daha seküler şekilde var olmaktadır. Antik çağda Hippodamos'un 'hieratic space' olarak ifade ettiği kutsal alanlar günümüz modern kentlerinin içinde bulunduğu bu değişimin sınındığı alanlar olarak belirlemektedir. Sekülerleşen kentlerde sınınan alanlarla, her anlamda kentlerin geçirdiği veya geçirmek üzere olduğu değişimler sebebi ile ortaya çıkan mekânsal değişimlerin var olduğu alanlar kastedilmektedir. Kentin dönüşümlerinin sınındığı bu yerler kent içerisinde değişimin bir öncülü olan farklı zamansal durumların var oluşu heterotopyaların oluşmasını sağlamaktadır. Bu değişimler, sadece fiziksel bir alanın değişimi olarak değil o alanlara yüklenen anlamların, işlevin de dönüşümü ve kent içerisinde yeni kavram ve değerlerin ortaya çıkması olarak değerlendirilmelidir.

David Grahame Shane, Foucault'nun ortaya atmış olduğu heterotopya kavramını daha normatif bir kentsel bakış açısı ile ele almaktadır. Shane, kentlerin içinde yaşayan aktörlerin inançları, organizasyon becerileri ve enerjileri tarafından inşa edildiğini ifade eder. Hatta kentsel aktörün; inşa etmenin ötesinde, kent içerisindeki yaşamı sürdürme dönüştürme ve yenilemede de etkisi olduğunu belirtmektedir (Portugali, 2000; Elgendy, 2013).

Kentsel aktörler, ortak sembolik anlamlar barındıran faaliyetler için ortak alanlar veya ortak alan yaratan bir aradalıklar yoluyla şehirler yaratmaktadır. Shane (2008), bu müşterek alanların var oluşunu morfolojik açıdan ele alarak, üç temel kentsel eleman sayesinde gerçekleştiğini ifade etmektedir. İlk olarak, daha çok arkaik ve hiyerarşik toplum düzenlerinde görülen bir *enclave*⁶ olarak; ikincisi, modern ve sanayi kenti altyapısında var olan kamusal alan düzeninde görülen *armature* olarak; üçüncüsü, post-endüstriyel şehrin ağ yapısında var olan bir heterotopya olarak meydana gelelebilmektedir (Elgendy, 2013). Bu üç dönemi Lynch'in üç normatif kent modeli üzerinden ifade etmektedir; sanayi öncesi dönemi, *city of faith*; sanayi dönemini, *city as machine*; sanayi sonrası dönemi ise (yani heterotopyalara denk gelen dönemi), *ecological city* üzerinden ele almıştır (Shane, 2008). Enclave, işlevsel kurgu açısından bir veya birden fazla girişi olan ve etrafı kuşatılmış bir merkeze sahip bir alan olarak tanımlanmaktadır. Armature, Enclave'in aksine tek merkezli bir varoluştan çok iki

⁶ Etrafı çevrili, kuşatılmış yerleşim alanı anlamına gelmektedir.

kutuplu bir aks üzerinde zamansallığın baskın olduğu doğrusal bir yerleşim ve akış hareketi tarfilemektedir. Shane, heterotopyayı ise enclave'in durağanlığı ve armature'ün akışkanlığının hibrit bir aradalığı olarak ifade etmiştir (Elgendy, 2013). Shane morfolojik açıdan ele aldığı bu üç kavramı diyagramlaştırarak birbirleri ile olan ilişkilerini açıklamaktadır (Şekil 3.4). Foucaultcul heterotopyanın barındığı tüm eksiklikler ve muğlaklıklara zıt bir bakış açısı ortaya koyan Shane, tanımlayıcı ve işlevsel bakış açısı ile ele aldığı heterotopyaların fiziksel örneklerini (örneğin; müzeler, tema parklar, hastaneler gibi) kentlerde görmenin kolaylığını da vurgulamaktadır. (Shane, 2008)

Şekil 3.4 : Shane'in *enclave* (niş), *armature* (donatı) ve *heterotopia* (heterotopya) diyagramları (Shane, 2008).

Toprak (2018), Shane'in heterotopyalarını kentleşmenin getirisi olan dominant modellerin dışladığı, istisnai olan mekânsallaşmaları barındıran tüm alanlar olarak ifade etmektedir. Kentlerdeki kararsızları gidermeye yönelik, kendi içinde bir düzeni olan çalışan bir sistem olarak tariflemektedir. Kentlerdeki dinamik dengesizlikleri ve hızlı değişimleri indirgeyici bir işlev görmektedir.

Heterotopya kavramına yönelik başka bir bakış açısı ise Stavrides'in kentsel heterotopyalarıdır. Stavrides, heterotopya kavramını Foucault'ya referansla, eşik (threshold) üzerinden ele almaktadır. Burada bahsedilen eşik bir araf mekânı nitelemektedir. Eşik mekân içerisinde birtakım ötekilikler barındıran ve bu ötekiliklerin karşılaştığı bir alan olarak var olmaktadır (Stavrides, 2019). Michel Foucault'nun bahsettiği heterotopya kavramı, içinde karşıtlıkları barındırıyor oluşu ile "karşıt düzenekler" ve normal mekânları temsil ederken onlara meydan okuyan, onları alt üst eden mekânların "ayna karşıtları" nı yaratan öteki mekânlardı. Heterotopyalar kendilerini bir yandan yalıtırken bir yandan içine girilebilir kılmaktadır. Bu yönü ile

öteki mekânlar hem kendinlerini ayırıştırıp hem de kendini diğerleri ile bağlantılı hale getirmektedir. Heterotopyaların bu özelliği ise ilişkiselliğini vurgular niteliktedir (Stavrides, 2019). Stavrides heterotopyaların ilişkisellik durumunu şu şekilde açıklamaktadır:

Heterotopyalar normalliği sapkın olandan ayıran, geçirgen ve çekişmeye tabi bir çeper tarafından tanımlanan ötekiliğin paradigmatik deneyimlerini somutlaştıran bir şey olarak düşünülebilir. Bu çeper birleştiren/ayıran eşiklerle dolu olduğundan heterotopyalar ötekinin ya da normal karşısındaki sapkının yerlerinden ibaret değildir; ötekiliğin bitişiğindeki ‘aynılık’ alanlarına doğru taşma potansiyeli taşıyacak şekilde yayıldığı yerlerdir. Bu açıdan heterotopyalar, yerleşik kimlikler ile toplumsal yeniden üretimin devamını sağlayan o katı sınıflandırmaları etkin bir şekilde tahrip edecek deneyimler arasındaki bir geçişimi ifade eder. (Stavrides, 2019, s. 80)

Stavrides bu sözleri ile heterotopyaların ilişkiselliğinin yanında, işlevselliğine yönelik de açılımlarda bulunmuştur. Geçirimli olarak bahsettiği sınırların sunduğu deneyimler ise bir virüs gibi yayılarak başka çevre alanları da ele geçirmeye yönelik girişimlerde bulunmaktadır (Stavrides, 2019). Tüm bunların ötesinde, heterotopya mekânla ilişkili bir kavram olduğu kadar zamanla da ilişkilenebilir. Belirli zamansal konjonktürel durumlara yönelik mekân-zamansal deneyimler, farklı heterotopyalar üretebilmektedir. Heterotopyaların sahip olduğu dönüşüm potansiyeli; ötekilik deneyimini aynılığın hakimiyetine dönüştürerek yeni bir düzen kurma eğilimi olduğu kadar, toplumsal ve mekânsal zaman düzleminde gerçekleşmesi potansiyel olan kopuş anlarını da barındırmaktadır. Bu sayede heterotopyalar farklı zamanlarda var olup yok olabildikleri gibi hem gerçeklik içerisinde hem de bir potansiyel olarak varlıklarını korumaları yine eşik niteliğindeki yapılarından kaynaklanmaktadır (Stavrides, 2019). Heterotopyaların eşik yaratma hareketini sadece bir zaman-mekânsal sınır imgelemine ötesinde bir geçit oluşturmaya ve bu geçidin mekânın ilişkiselliğini yansıttığına yönelik durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

Heterotopyalar; süreksizlik alanları olarak, yani mekân ve zamanın kalıba dökücü sınıflandırmalarındaki çatlaklar olarak, yeni doğan toplumsal ilişkilere alan açan süreçlerde bir araya gelen intizamsız mekân ve zaman fragmanları olarak doğarlar. Böylece heterotopyaları

ötekilik alanları olarak değil, ötekiliğe açılan geçitler olarak düşünebiliriz (Stavrides, 2021, s. 158).

Stavrides, kavramsal ve operasyonel bir bakış açısıyla ele aldığı heterotopyalar için kentsel bağlamda özgün bir bakış açısı sunmaktadır. Temelde eşik kavramının sahip olduğu potansiyellerle ilişkilendirerek ele aldığı heterotopyaların özgürleştirici yanının aslında; kentlerin farklı kesimlerine ait bireyleri bir araya getirerek uzlaşma alanları yaratması, ötekiye yönelik farkındalıklar oluşturan yeni kollektif alışkanlıklara yer açması ve müphemlik ve melezliğin biçimlendirici potansiyelinde yattığını ifade etmektedir (Stavrides, 2021; Çalışkan, Ribeiro, & Tümtürk, 2020). Çalışkan ve diğerleri (2020), heterotopyaya ilişkin mimari tartışmalardan elde edilen ipuçları olan; yan yana gelme, farklı bileşenlerin kombinasyonu, süreksizlikler ve melezleşme gibi birçok terim aracılığıyla Foucault'nun başlangıçta teorik olarak ele aldığı heterotopyanın mekânsal kelime dağarcığının genişlediğini mekânsal bir kavrama yönelik yeni açılımlar kazandığını ifade etmiştir.

Tüm bu bakış açılarının ışığında heterotopyalar, bir kalıba sokamayacağımız akışkanlıkları, mikroskop altında incelense dahi netleşemeyecek birçok muğlaklıkları, öngörülemeyen birçok dinamizmi bünyesinde barındıran rastlantısal mekânlaşmalar olarak görülebilmektedir.

3.1.2 Heterotopi

Lefebvre, heterotopi yaklaşımını Foucault'nun heterotopyası ile ayrıştırırken, aynı zamanda onun üzerine kurmaktadır. Bu sebeple Lefebvre'in heterotopi'si, Foucault'nun heterotopya kavramı üzerinden okunmaya çalışılacaktır. Tüm bunların ötesinde heterotopiyi anlamak için öncelikle Lefebvre'in mekâna bakış açısını açmak gerekmektedir.

Lefebvre (2020), Mekânın üretimi'nde mekânsallığa ve toplumsal hayata öncelik veren bir yaklaşım sunmaktadır. Modern yaklaşımın savunduğu, var olanı hiçe sayarak sıfırdan yaratma durumuna karşı geliştirilen eleştirilerde düşünürler yeni alternatif mekân kavramları ve konfigürasyonları aradılar. Lefebvre'in mekâna olan yaklaşımı da bu noktada farklılaşmakta ve önem kazanmaktadır. Lefebvre mekânı, salt üç boyutlu fiziksel bir nesne olarak görmeyip, sosyal ve politik yönleri ve bireylerin etkileşimi ile var olan bir olgu olarak görmektedir. Lefebvre'in toplumsal yaşantıyı

odağına alan mekân yaklaşımı kentsel teorilere yönelik eleştirilerde de köklü bir değişim yaratmıştır. Mekânı maddi bir nesnenin ötesinde konumlayarak, mekânın anlamını gündelik deneyimlerle birlikte ele alarak, mekânı toplumsal bir olgu olarak görmeyi sağlamıştır (Şevik, 2018).

Foucault ise tarihselcilikten koparak mekânı anlamaya çalışmaktadır. Foucault'nun bu yaklaşımı, her ne kadar ileriye doğru bir hamle gibi görünse de David Harvey, bu yaklaşımın Kant'ın mekân ve zamanın ayrışıklığına referans veren bir yaklaşım olduğunu vurgulamaktadır. Foucault her ne kadar ne Kantçı ne de Descartesçi olduğunu belirtse de Harvey, Foucault'nun mekân görüşünün Kant'ın mekân zaman ayrımı ile örtüştüğünü ısrarla ifade etmektedir (Karaman, 2018).

Foucault, mekânın bir tarihsel gelişim içerisinde var oluşunun görmezden gelinemeyeceğini ve orta çağ “yer” lerinin dünyevi ve kutsal yerlerden oluştuğunu ve insanların gerçek yaşamı için olduklarını ifade etmektedir. Galileo'nun buluşu ile beraber orta çağın yeri, artık hareket halindeki bir noktaya dönüşmüştür (Foucault, 2014). Bir şeyin duruyor oluşu onun aslında başka bir bağlamda hareket ettiğini ifade ediyordu. Böylelikle yerleştirme yerini artık “uzam” a bırakmıştı. Günümüze gelindiğinde ise uzam'ın yerini mevkiler aldı. Foucault (2014) mevkileri, “noktalar ya da unsurlar arasındaki yakınlık ilişkileriyle tanımlanır; biçimsel olarak bu ilişkiler, diziler, ağaçlar, kafesler olarak betimlenebilir” şeklinde ifade etmiştir (s. 293). Yine de tüm bu anlamsal dönüşümleri geçirmesine karşın çağdaş mekân, Galileo'nun buluşu ile teorik açıdan kutsallıklardan belli bir ölçüde arınmış olsa da pratik açıdan tamamen arınamaması söz konusu olabilmektedir. Bu sebeple içinde yaşadığımız mekânlar hala birtakım karşıtlıkların (kamusal mekân/özel mekân, aile mekânı/toplumsal mekân, boş vakit mekânı/çalışma mekânı) hegemonyası altında olabilmektedir (Foucault, 2014). Foucault, tüm bu karşıt olmaların ötesinde (karşıtlıkların kırıldığı) ve ilişkiselliği de barındıran “karşı-mevki türleri” olarak ütopya ve heterotopyalardan bahsetmektedir (Foucault, 2014).

Foucault ve Lefebvre, farklılığın mekânını ifade etmek için fransızca kökenli *hétérotopie* sözcüğünü kullanmayı tercih etmiştir. Ancak, iki düşünürde aynı sözcüğü kullanmasına rağmen, iki kullanım içerisinde bir takım anlamsal farklılıklar bulunmaktadır (Çavdar, 2018). Çavdar (2018)'ın ifade ettiği gibi, aradaki anlamsal farklılıktan kaynaklaması muhtemel olan, Lefebvre'in Kentsel Devrim metin çevirmeni Robert Bonono, Foucault'nun heterotopyasından farklı olarak çeviri

yaparken *heterotopy*⁷ sözcüğünü kullanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde heterotopi kavramı heterotopya üzerinden iredelenip; iki kavramında sahip olduğu potansiyeller ortaya koyularak hem farklılıkları hem de ortak yanları incelenecektir.

Foucault'nun farklılığın mekânı olarak ifade ettiği heterotopyalar, zaman-mekânsal açıdan rastlantısal ilişkiler barındırmaktayken; Lefebvre'in heterotopi kavramı daha çok toplumsal ve siyasi normlardan sapma duygusuna dayanıyordu. Bu iki kavram birbirleri ile birçok yönden benzeşiyor olsalar da birçok farklılığı da barındırmaktadırlar. Harvey (2013), bu iki kavram arasındaki belirgin farklılığı şu sözlerle ifade etmiştir:

Lefebvre'in heterotopya kavramı (ki Foucault'nunki ile derin farklılıklar içerir) ile tarif ettiği liminal toplumsal mekânlar, "farklı bir şey"i olanaklı kılmanın ötesinde, devrimci bir güzergahın tanımlanmasında bu farklılığa temel önem atfeder. Bu "farklı şey" in bilinçli bir plandan doğmuş olması şart değildir; insanların salt yapıp ettikleri, hissettikleri, duyumsadıkları ve gündelik yaşamlarındaki anlam arayışının parçası olarak ifade ettikleri şeylerden doğar. Bu tür pratikler her yanda heterotopik mekânlar üretir (Harvey, 2013, s. 38).

Lefebvre, heterotopiyi kavramsallaştırırken öncelikli olarak kentsel mekânın değişkenlikleri üzerinden konuyu ele almıştır. Kentsel mekân onu endüstriyel rasyonalite ile tanımlamayı bıraktığımız zaman bir diferansiyel (değişken) mekân olarak var olur; her mekân ve her an, zıtlıklar ve karşıtlıklar aracılığıyla birbirine bağlanan bir bütün içinde var olarak diğer mekânlardan ve anlardan ayrışır. Mekân-zaman ilişkisi birleştirici olduğu kadar ikilikler üzerinden de tanımlanmaktadır (Lefebvre, 2015).

Lefebvre, Kentin diferansiyel mekânlarını tanımlarken üç kavramdan; izotopi, heterotopi ve ütopya'dan bahsetmektedir. İzotopi ile kastedilen bir mekân ve onu çevreleyen (komşu mekânlar) aynılıklara sahip mekânlardır. İlk mekân baz alınarak düşünüldüğünde, aynılıkları barındırmayan, birtakım farklılıklara sahip, dışlanan mekân ise heterotopileri oluşturmaktadır. Arada oluşan fark; bazen zıtlık olarak, bazen de bir çatışma alanı olarak var olabilmektedir (Lefebvre, 2015). Ütopyaya gelindiğinde ise Foucault ve Lefebvre'in bakış açılarındaki belirgin farklardan biri ortaya çıkmaktadır. Foucault heterotopyayı ütopya üzerinden açıklarken; ütopyayı gerçek dışı ve idalize yerler olarak ifade etmektedir. Lefebvre ise ütopyaları gerçek yerler olarak

⁷ Çalışmanın devamında, kelimenin Türkçe literatürdeki hâkim karşılığı olan "heterotopi" ifadesi kullanılacaktır.

ifade ederken, heterotopi kavramının karşıtı olarak izotopiyi konumlandırmıştır (Çavdar, 2018). Arada oluşan anlamsal farklılıkları vurgulamak üzere Harvey (2013), Lefebvre'in "şehir pratikleri" olarak heterotopisini; "kapitalizmin ve devletin gerçekleşmiş, akılcı mekânsal düzeni" olarak izotopya ile "dışa vurumcu bir arzu" olarak ütopya arasındaki gerilim mekânı olarak, bir bakıma gerçekleşmiş ile gerçekleşmesi arzu edilen bir ara yer olarak tariflemektedir (Harvey, 2013).

Çavdar (2018), Lefebvre'in heterotopisini ve izotopisini kapitalist üretim süreçleri ile ilişkilendirmektedir. Özdeş üretim mantığı, izotopinin sunduğu çoklu aynılık durumlarını içermektedir. Çavdar (2018), aynılığın kaynağını kapitalizmle beraber kentsel erkin hegemonyasına dayandırırken, kentsel erkin gücü ile türdeşleşme durumunu izotopi ile özdeşleştirmiştir. Türdeşleşmenin dışında kalan, ötekiyi tarifleyenler ise heterotopiyi oluşturmaktadır. Aynılığa meydan okuyan, farklılığa kapı açan bu yerler ise baskın olanın dışında konumlanmaktadır. Heterotopi direnişin, başkaldırının ve kurlsızlığın alanıdır. Heterotopi bir özgürleşme alanıdır. Heterotopi kentselliğin bir üretimi olarak var olurken, kendisi de bir yandan kentselliği meydana getirmektedir. Bu durum, heterotopinin gündelik hayatla iç içe oluşunu ortaya koymaktadır. Heterotopi Lefebvre'in kentselliği içerisindeki biçim ve içerikten bağımsız olarak meydana gelmektedir. Kendiliğindenlik, hareket, akış tariflerken olaysal şekilde meydana gelmektedir. Biçimsiz olmaları dolayısıyla birçok potansiyele sahiplerdir (Lefebvre, 2015; Çavdar, 2018).

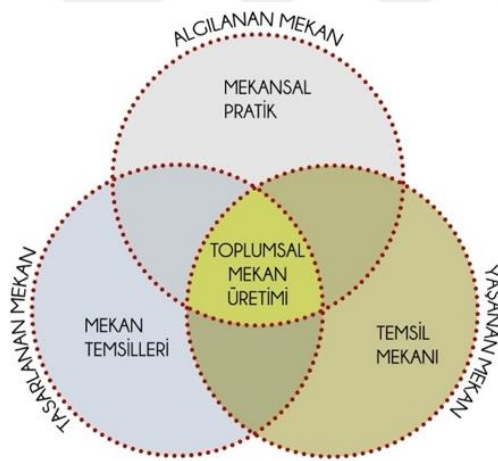
Foucault'nun heterotopyası ise herşeyden önce gerçek bir yer tariflemektedir. Heterotopyaları altı ilke üzerinden ele alan Foucault; her kültür içerisinde farklı şekillerde ortaya çıktığını, zaman içerisinde değişimler geçirdiğini, içinde birden fazla ilişkisiz mekânları çakıştırarak gerçek bir mekân oluşturduğunu, farklı zamana ait durumları biriktirip bu zamansal katmanları barındıran hem dışarıdan izole hem de geçirgen bir yapısı ile zıtlıklar arasında var olduğunu ifade etmiştir (Johnson, 2022). Çavdar (2018), Foucault'nun ortaya koyduğu bu gerçek mekânları; bir durumu temsil eden, bir durum ile mücadele eden ve bir durumu tersine çeviren mekânlar olmak üzere üç temel durum üzerinden ifade etmektedir. Heterotopya ve heterotopi ayrımı burada temellenmekte olup; heterotopyaları gerçek bir mekân olması yönü ile, eylem bildirmeyen, akış tariflemeyen, tamamlanmış fiziki bir alan olarak ele almaktadır (Çavdar, 2018).

Foucaultcul bakış açısına karşıt olarak, Marksist bir bakış açısı ile kentsel mekânı ele alan Lefebvre, ortaya atmış olduğu gündelik hayatı soyut bir kavram olarak ele almaz aksine, “şimdi ve burası” sözleriyle “gerçek hayat” ın kendisi olduğunu ve içerisinde özgürlükler, sevinçler ve çeşitlilikleri barındırdığını ifade etmiştir. De Certeau ise daha az Marksist bir bakış açısıyla günlük varoluşun yerelleştirilmiş ve geçici niteliklerini vurgulayarak ve daha tikel olarak gündelik hayatı ele almıştır (Mcload, 1996). Gündelik hayata yönelik olarak ortaya koyulmuş pek çok farklı yaklaşımın bulunduğu ortak nokta ise “keyif vurgusu, duyuşal izlenimlerin yoğunlaşması ve günlük yaşamdaki kontrol ve monotonluk ağlarına karşı koyan deneyimler olarak tüketimin özgürlüğü ve pozitif aşırılıkları” dır (Mcload, 1996, s. 14). Bu noktada Mcload, Lefebvrecil “öteki” yi gündelik hayatın dışında bir noktada konumlamamakta aksine gündelik hayatın içinde olarak ifade etmektedir. Ona göre, Heterotopi, yani Lefebvre’in ötekisi, gündelik hayatın içindeki kopma, ihlal, farklılık ile karakterize edilen olaylardır (Mcload, 1996; Çavdar, 2018).

Lefebvre’in farklılıklara ve direnişe referans veren heterotopisini anlayabilmek için yine onun ortaya koymuş olduğu, mekânın toplum içinde nasıl üretildiğini açıklayan, mekânsal üçlüsünü açmak gerekmektedir. Burada ikilik yerine bir üçleme kullanıyor olmasının temel sebebi, ikiliklerin her zaman zıtlık ve karşıtlık oluştururken üçüncüye yer açmayan bir tutum sergilemeleri olarak anlaşılmaktadır. Lefebvre, ikilikçiliğin “canlı faaliyeti oluşturan herşeyi hayattan, düşünceden, toplumdan koparan” bir yaklaşım içerdiğini belirterek üçlü yaklaşım argümanını belirtmiştir (Lefebvre, 2020, s. 68).

Aslan ve diğ. (2018), Lefebvre’in mekânsal üçlemesinin, mekâna yönelik geliştirilen kartezyen ve metafiziğe dayanan görüşlere yönelik bir eleştiri niteliği taşıdığını ifade etmektedir. Lefebvre’e göre mekân yalnızca özneye, nesneye veya töze içkin olamayacak kadar karmaşık bir yapıdadır. Lefebvre, bu yaklaşımları mekânın potansiyeline yönelik indirgeyici ve pasifleştirici yaklaşımlar olarak bulmaktadır (Aslan & Yavan, 2018). Mekânın, bireyden bağımsız ele alınması, nesneleştirilmesi; onu bağımlı ve edilgen bir noktada konumlamaktadır. Mekân, bir “makinenin ürettiği” bir “nesne” gibi boş, bir “şey” değil, aksine ilişkisellik içerisinde üretilen bir oluşumdur. Bu bağlamda mekân, toplumsal yaşam pratikleri sonucu ortaya çıkan bir üründür (Lefebvre, 2020).

Lefebvre, fiziksel- zihinsel mekân ikiliğine karşıt olarak geliştirdiği üçlü bir diyalektik (triyaletik) üzerinden mekânın üretimini ele almaktadır. Mekânı, toplumsal pratiklerden yoksun bir bakış açısından kurtararak daha bütüncül bir mekân teorisi üzerinden tartışmaktadır. Lefebvre’in topluma içkin mekânsal üçlüsü; mekânsal pratik, mekân temsilleri ve temsil mekânlarından oluşmaktadır (Aslan & Yavan, 2018) (Şekil 3.5). Mekânsal pratik kavramını mekânın kentli ile arasında var olan diyalektik ilişki üzerinden kurmaktadır; bunu “bir toplumun mekânsal pratiği kendi mekânını yaratır” sözleri ile ifade etmiştir (Lefebvre, 2020, s. 67). Lefebvre’e göre bireylerin gündelik hayat içerisindeki yarattığı rutinler ve deneyimler sonucu oluşan bu gerçek mekânlar algılanan mekânlardır. Mekânsal pratik, kentlinin gündelik aktiviteleri ile ilişkilidir. Hetherington (1997)’a göre Lefebvre için mekânsal pratik, toplumsal ilişkiler vasıtasıyla yeni bir mekânın kapitalist yöntemle üretimi veya yeniden üretimi ile alakalıdır.

Şekil 3.5 : Lefebvre’in mekân üçlüsü.

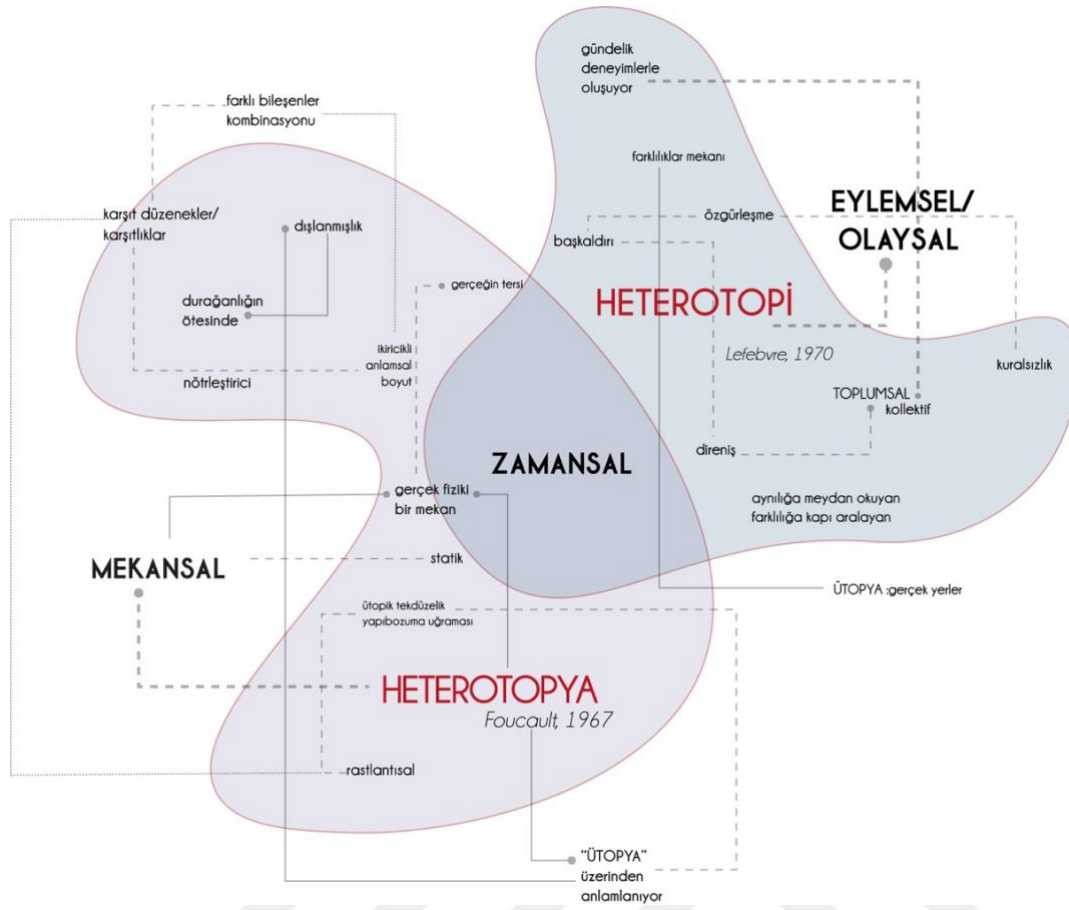
Mekân temsilleri, bir toplum içerisindeki egemen üretim tarzı ile tasarlanan mekânları ifade etmektedir. Kent aktörleri olarak; şehir plancıları, mimarlar, teknokratlar gibi karar ve erk mekânizmaları tarafından üretilen mekânlardır. Bu mekânlarda kentsel erkin izlerini sürmek mümkündür. Lefebvre burada çok zihinsel bir mekân üretimini merkeze almaktadır. Mekân temsilleri genellikle görece değişken bilgi eşliğinde üretilirler. Bilgi nesnel olsa da bu bilgi içerisinde ideolojik yaklaşımlar nüfuz etmiştir (Lefebvre, 2020).

Temsil mekânları ise, yaşanan mekânları ifade etmektedir. Lefebvre’e göre temsil mekânı diğer iki mekândan farklıdır. Yaşanan mekân toplumsaldır. Onu kullanan

bireyler tarafından üretilmiş, deneyimlenmiş ve kullanan bireyler tarafından zaman içerisinde yeni anlamlar, imgeler kazanmıştır (Aslan & Yavan, 2018). Temsil mekânında; mekân temsilleri ve mekân pratikleri kadar net örüntüler ve net kodlamalar oluşmamaktadır. Algılanan ve tasarlanan mekâna birtakım durumları bünyesinde barındırırken kendi varlığı ile başka bir oluşum ortaya koymaktadır (Karaçizmeli, 2021). Lefebvre'in mekân teorisine sunduğu önemli katkı üçüncü bir mekân olan, temsil mekânıdır; bu mekân geleneksel düşünceye ait fiziksel ve zihinsel olan diğer iki mekândan farklıdır ve bu ikiliğin toplumsal pratiklere içkin oluşturduğu yeni mekândır. Lefebvre bu üçlü yapıyı ortaya koyarken; bu kavramları birbirinden ayırtırmadan ele almıştır. Bu mekânsal üçlü bütünleşik halde var olmaktadır (Aslan & Yavan, 2018).

Bu noktada, temsil mekânı yani yaşanan mekân olaysallığı, deneyime ve bireysel pratiklere dayalı yapısı sayesinde heterotopi ile özdeşleşir. Heterotopi de olduğu gibi, yaşanan mekân da direnişin, baskılanan arzuların yeryüzüne çıktığı, bilinçdışılığın mekânıdır (Karaçizmeli, 2021). Toplumsal dayatmaların kırıldığı, kentsel normdaki çatlakların, sızmaların olduğu alandır. Temsil mekânları bu yönü ile diğerlerinden farklı olarak tutarsızdır. Kendi içinde zamansaldır ve o anda kullanan birey ile bütünleşerek kollektif şekilde oluşan mekânlardır.

Lefebvre'in heterotopi kavramı Foucault'nun heterotopyası ile derin farklılıklar içermesine karşın heterotopya üzerinden anamlanmaktadır. Heterotopi kavramının açılımında Lefebvre'in mekân üçlemesinin önemi, temsil mekânı ile heterotopilerinin anlamsal boyutta örtüşmesinden kaynaklanmaktadır. Kentsel mekânda aslında bu üçlemenin bir araya geldiği bir hayat yaşanmaktadır. Kentsel hayatın içinde bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu mekânlaşmalar irdelenirken, mekân üçlemesine dair hangi bileşenlerin kentsel mekânda nasıl tezahür olduğunu ayırt edebilmek zordur. Ancak bu bileşenlerin birbirinden ayrıldığı noktaları irdeleyebilmek özellikle temsil mekânının bileşenleri ile örtüşen heterotopinin oluşum unsurlarını ortaya koyabilmek adına önemlidir (Şekil 3.6).

Şekil 3.6 : Heterotopya ve Heterotopi arasındaki ilişkinin açılımı.

Bölüm içerisinde özellikle heterotopya ve heterotopi kavramları arasındaki farklılıklar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu farklılıklar her ne kadar derin olsalar da kavramlar birbirileri üzerinden anlanarak var olmaktadır. Çalışmanın devamında ise kentsel mekândaki heterotopik oluşumları (hem Foucaultcu hem de Lefebvreli anlamda) okumanın mümkünlüğü sorgulanacaktır. Bu kavramların her ne kadar birbirilerinden ayrı olarak ele alınmış olsalar da kent hayatının sahip olduğu kaotikliği sebebiyle kimi durumlarda birlikte bulunabilmeleri söz konusudur. Heterotopik oluşumların (heterotopya ve heterotopilerin) bir arada bulunduğu durumların dökümü oluşturulacaktır.

3.2 Kentsel Mekanda “Sızıntı” Kavramı

Sızıntı kelimesi, sızmak kelime kökünden türetilmiş ve “sızan şey” anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu, 2019). Sızmak sözcüğü ise Tdk’ya göre “İnce aralıklardan veya gözeneklerden az miktarda ve belli olmadan yavaş yavaş akmak,

The diagram consists of two parts. The left part shows a fluid flow (indicated by red arrows) being blocked by a vertical wall. This causes the mass concentration (represented by 'x' marks) to increase significantly on the right side of the wall. The right part shows the same setup but with a gap in the wall, allowing the fluid to flow through. In this case, the mass concentration is uniform across the entire domain. A legend on the right explains the symbols: 'x' for mass concentration, a light blue square for fluid flow, and a dashed line for the selected boundary.

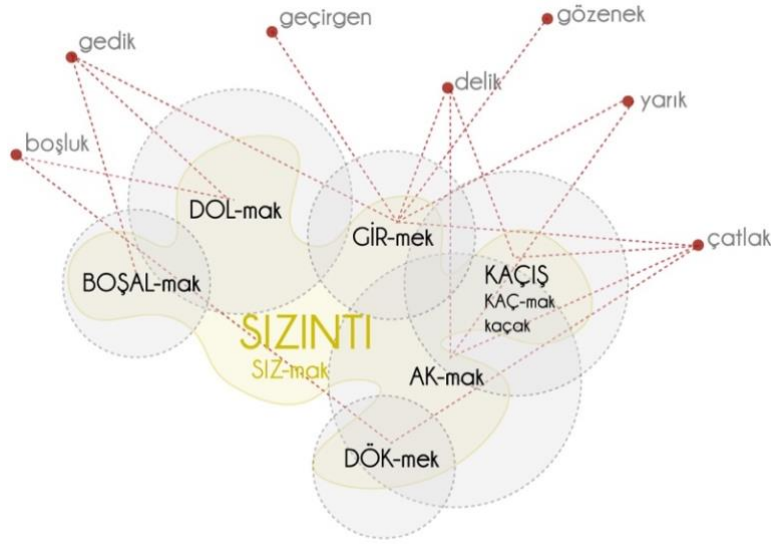
yoğunluğunu dengelemek üzere gerçekleşen hareket

» » » »

sıvı hareketi

x : madde yoğunluğu
 : akışkan çözünücü
 --- : seçili geçirgen

Sızmak kelimesinin İngilizce karşılığı olan “*leak*” sözcüğünün anlamı “çeşitli akışkanların bir yarık, delik vb. deliğin içine doğru istenmeyen yönde gitmesi veya kaçması” olarak tariflenmektedir (Merriam-Webster, 2022). Burada istenmeyen, beklenmeyen yönde gelişen bir hareketin vurgusu yapılmıştır. Sızıntı kelimesinin ayrıca İspanyolca karşılığı olan “*filtración*” sözcüğü ise İspanyolca dili içerisinde filtreleme anlamını içerecek şekilde kullanılmaktadır. Bir maddenin bütün şeklinde hareketi değil, kısmi olarak, filtrelenerek gerçekleştirdiği bir hareketi ifade edecek şekilde kullanılmaktadır. Bu yönleri ile sızıntı sözcüğü farklı dillerde bulunan farklı anlamlarıyla oldukça zengin bir anlam sunmaktadır (Şekil 3.8).

Şekil 3.8 : “Sızıntı” ve ilişkili olduğu düşünülen kavramlar.

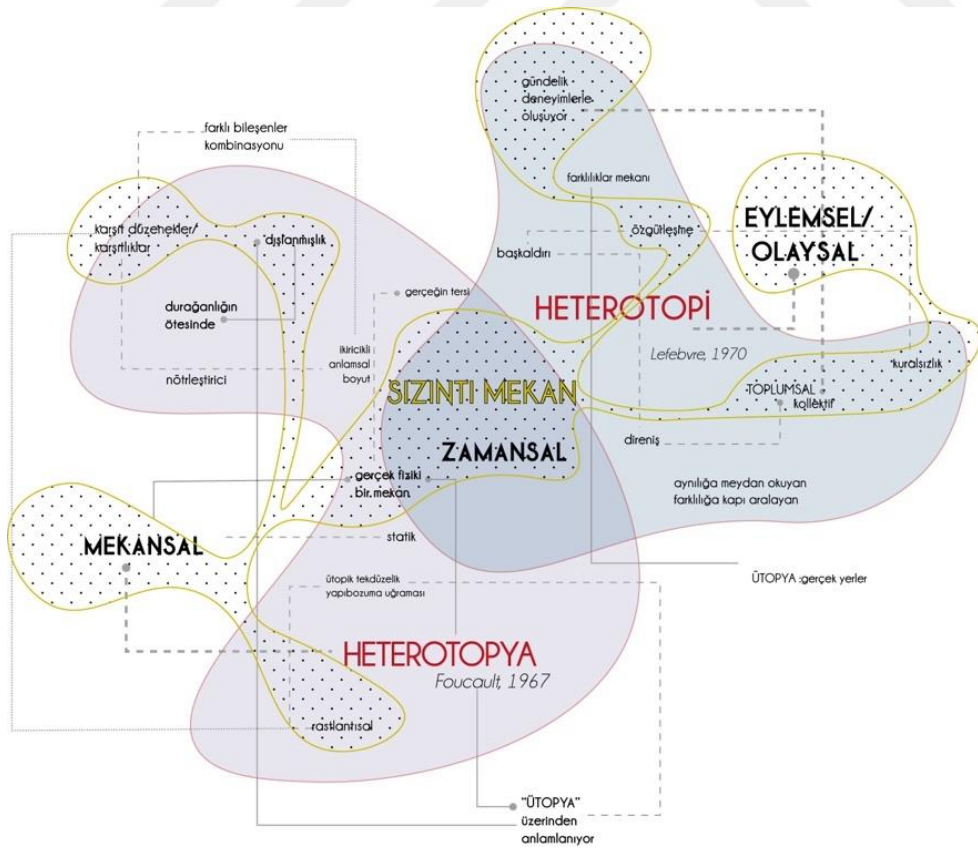
Sızmak sözcüğü eylemsel açıdan, akışkan maddenin hareketinin genellikle kılcal bir yol üzerinden ilerlediğinde dair bir fikir vermektedir. Aksi durumda kılcal olmayan bir sıvı hareketi “akmak” sözcüğü ile nitelendirilebilmektedir. Bu bağlamda sızıntı sözcüğünün, hareketin gerçekleştiği yer ile ilgili olarak bilgi veren bir yönü de bulunmaktadır. Ayrıca akmak, dolmak gibi sözcüklerden farklı olarak bulunan boşluğun tamamıyla dolması değil, az miktarda doluyor oluşu fikrini de içermektedir. Kelimenin sahip olduğu anlam zenginliği, aynı anda birçok bilgiyi ve anlamı içermesi ve bahsedilen kavramsallaştırmaya anlamsal açıdan en uygun kelimenin “sızıntı” kelimesi olması sebebi ile çalışma boyunca “sızıntı mekân” tabiri kullanılmıştır.

Hegel’e göre, biçim ve içerik birbirinden ayrı iki olgu olarak algılanmaktadır. Ancak Hegel, gerçek sanat yapıtında biçim ve içeriğin birbirinden koparılamayacak derecede birleşip bir bütünü oluşturduğunu ifade eder. Ona göre bu birleşme öyle bir bütün oluşturur ki, sanat yapıtındaki zenginliğin biçime mi içeriğe mi ait olduğu anlaşılamaz (Baş, 2014). Kentsel mekân ise tıpkı bir sanat yapıtında olduğu üzere biçim ve içerik arasında kuvvetli bağlar oluşturarak ortaya çıkmaktadır. Ancak yine de Lefebvre’e göre kentsel mekân ne sadece bir “ürün” e ne de sadece bir “sanat yapıtı”na indirgenemeyecek kadar derinliklidir. Kentsel mekân “özgün” ve “biricik” bir nesne olarak var olan “yapıt” ile, teknoloji ve bilgi gibi yinelenen üretim araçları vasıtasıyla ortaya çıkan bir “ürün” ün birleşiminden oluşmaktadır (Baş, 2014).

Günümüz kentleri, giderek kapitalist üretim süreçlerinin tesiri altına girerek, gündelik metaların tüketildiği yerler halini almıştır. Bu durumun kent deneyimine de yansıyor, tüm mekân kurgularının tüketim aktivitelerini destekleyecek doğrultuda gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Kentsel mekânın metalara ve metaların tüketilmesine yönelik aktivitelerle donatılmış bir alan haline gelmesi, kent mekânında hâkim bir tekdüzelik (homojenlik) yaratarak, kentlinin “serbest” kullanımlarını azaltmaya yönelik kentin kendi mekanizmalarını oluşturmaya da sebep olmaktadır. Kentsel mekândaki tekdüzelik ve türdeş mekânların oluşumu bazı durumlarda kentsel erkin dayatması veya kentsel mekânda hâkim kapitalist durumlar sebebiyle oluşurken, bazen de mekânsal bellek ile alakalı olabilmektedir. Kent mekânında yoğun tekdüzellikler, beraberinde kentin veya kentlinin kendi “farklılık” mekânlarını yaratmasına yol açabilmektedir. Farklılığın mekânları olarak tanımlanan ve her ne kadar aynı kelimeler gibi tınısa da anlamsal olarak derin farklılıkları bulunan “heterotopya” ve “heterotopi” kavramları, kentsel mekândaki tekdüzeliğin bozuluma uğradığı ve kentlinin serbest kullanımlarını açığa çıkaran mekânlar olarak bu çalışma içerisinde “sızıntı mekân” olarak yeniden ele alınacaktır.

Literatürde halihazırda sızıntı kavramı, birçok farklı anlama gelecek şekillerde kullanılmaktadır. Tez kapsamında heterotopya ve heterotopi kavramlarının farklılıklarının kesişiminde oluşan mekanlaşmaları tarfilemek üzere “sızıntı mekân” kavramsallaştırması kullanılmaktadır. Sızıntı kelimesi, anlamsal boyutta sahip olduğu potansiyeller yönü ile heterotopya ve heterotopinin ortaklık ve farklılıkları üzerinden yapılacak yeni bir okuma fikrini ortaya koymak üzere seçilmiştir. Heterotopyalar ve heterotopiler anlatı yönünden tam olarak aynı anlam düzleminde var olamamaktadır. Bazı yönleri ile birinin karşılayabildiği anlamsal boyutu diğeri karşılayamayabilmektedir. Bu nedenle, çalışma içerisinde kentsel mekânda heterotopyaların mekânsal yönü ve heterotopilerin eylemsel yönünün aynı anda gerçekleştiği mekanlaşmalar özelinde yeni bir kavram ihtiyacı tespit edilmektedir. Ayrıca Türkçe olmayan “*heterotopie*” sözcüğü yerine Türkçe bir sözcük olarak “sızıntı mekân” kavramı kullanımı tez içerisinde önerilmektedir. İki kavramın sahip olduğu farklı nitelikler kentsel mekân üzerinde aynı durumlar üzerinde okunabilmektedir. Bu mekanlaşmalar mekânsal yönleri ile heterotopyaları işaret ederken, eylemsel yönleri ile heterotopileri işaret edebilmektedir. Çalışma içerisinde sızıntı mekân olarak tariflenen mekanlar, bu sebeple salt heterotopyalar veya salt

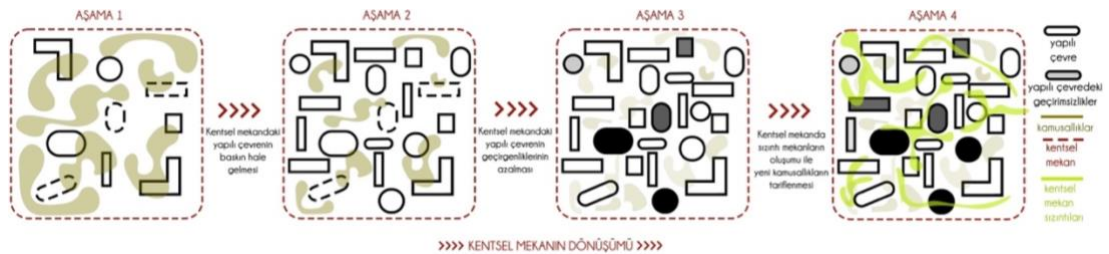
heterotopiler üzerinden değil, hem heterotopya hem de heterotopileri kapsayan yeni bir mekanlaşma olarak ifade edilmektedir. Çalışma kapsamında sızıntı mekanlar kavramsal olarak heterotopya ve heterotopi arasındaki diyalektik üzerinden tariflenmeye çalışılmaktadır. İki kavramın örtüştüğü ve ayrıştığı durumlar üzerinden sızıntı mekân olma durumu tartışmaya açılacaktır. Çavdar (2018)'ın açıkladığı üzere, heterotopya ve heterotopi kavramları “kamusal mekânları kentlinin yeniden kendi gündelik hayatına katma girişimi” ile ilişkilendirilmiştir (Çavdar, 2018, s. 944). Kavramsallaştırmada, özellikle “sızıntı mekân” teriminin tercih edilme sebebi terimin, kentsel normdaki yırtılmalar/çatlaklar sonucu oluşan boşlukların yeni kamusalılıklarla doluyor olma durumunu ifade edecek potansiyele sahip olmasıdır. Kentsel normun, tekdüzeleştiği, türdeş aktiviteler ürettiği ve neredeyse kamusalılığın azaldığı bölgelerde, metaforik olarak yırtılmalar/çatlaklar, bozunmaların görünme olasılığının artacağı düşünülmektedir. Bu bozunma hali, tamamen bozulup yok olmak şeklinde değil, bir devinim hali olarak, kentsel erk tarafından dayatılma veya zamana dayalı değişimlerle içeriklerin dönüşmesi sebebiyle kamusalılığı yitirilmiş alanların tekrar bir kamusalılığa kavuşması durumu olarak ele alınacaktır (Şekil 3.9).

Şekil 3.9 : Sızıntı mekân ve heterotopya-heterotopi ilişkisi.

Çavdar (2018), mekânsal olarak gerçekleşen heterotopik durumları heterotopyalarla, eylemsel olarak gerçekleşen heterotopik durumları ise heterotopilerle açıklamıştır. Bu görüşten yola çıkılarak, kamusalılığı tekrar kazanma durumunun Foucaultcul heterotopik bir mekânla veya Lefebvrecil heterotopik bir eylemle gerçekleştiği durumlar toplu olarak sızıntı mekanlar olarak ifade edilebilmektedir. Bunların yanı sıra kendiliğinden oluşu ve kentsel normun ötekisi olarak bir olaysallık tarifleyişi yönü heterotopi ile ilişkilendirirken, kendi içine dönük, izole, kent içindeyken bile kentten kopuk bir mekânsallık tarifliyor oluşu heterotopyalarla ilişkilenebilmektedir. Heterotopik mekânın ve eylemlerin zamansallıkla, dolayısı ile sızıntı mekanların da zamansallıkla olan ilişkisinden söz edilebilmektedir. Sızıntı mekânlar anlık olarak gerçekleşen, zamansal değişimlere yatkın olmakla beraber, belli zaman aralıkları içerisinde tekrarlılık göstererek durağan görünen kamusalılıklar da sergileyebilmektedir. Kamusal olarak gerçekleşen bu sızmaların eylemselliği birçok şekilde gerçekleşebileceği gibi çalışma kapsamında kentlinin ürettiği çeşitli etkileşimsel durumlar üzerinden ele alınacaktır.

Kentsel mekân üzerinde zamana bağlı olarak birçok değişim ve dönüşüm gerçekleşmektedir. Zamanla kent içerisinde fiziksel unsurlar, baskın hale gelerek geçirimsizliklerini yitirebilmektedirler. Kentsel mekân ile yapıları çevrenin arasındaki bazı kopukluklar, blokajlar etkileşimleri azalttığı gibi kamusalılıklar üzerinde de baskılar oluşturmaktadır. Bu noktada kentsel mekân canlı bir organizma gibi davranarak bazı alternatif denetimsiz etkileşimsel kamusalılıklar yaratma eğilimine girmektedir (Şekil 3.10). Çalışmanın konusunu oluşturan sızıntı mekânlar bu şekilde ortaya çıkabileceği kentsel mekândaki gibi birçok değişim sonucunda da belirebilmektedir.

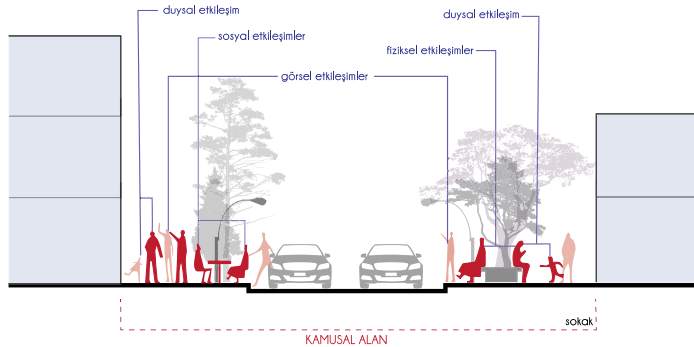

Şekil 3.10 : Sızıntı mekânların kentsel mekânda etkileşimsel kamusalılıkları yeniden kuruş biçiminin grafiksel anlatımı.

Bu tezde üretilen sızıntı mekân tartışması, salt bir yapıt veya ürün olarak indirgenemeyecek kaotikliklerle dolu, biçimler ve içerikler arası boşlukların giderek arttığı günümüz kentlerindeki normların bozunuma uğradığı izlerin keşfine çıkmayı hedefliyor. Bu bozunmalar (olumlu anlamda) veya sızmaların, kentte hangi dinamiklerle gerçekleştiği, kentin hangi bölgelerinde, hangi ihtiyaçlar sonucunda, hangi bireyler/aktörler tarafından meydana getiriliyor olduğu sorularına yanıt aramayı amaçlıyor.

3.3 Sızıntı Mekanların Gerçekleşme Zemini Olarak “Sokak”

Sokak, bireylerin kent hayatına karışmasının gerçekleştiği kamusal bir zemin olarak var olmaktadır. Gündelik hayat içerisinde bireylerin görsel ve işitsel şekilde etkileşime girdiği, bir yerden bir yere giderken vakit geçirdiği, toplumsal bir alanı oluşturmaktadır. Jacobs, şehir planlamasının en önemli unsurları arasında saydığı sokağın var oluşunun tek amacının, yayaları bir yerden diğerine taşımak olmadığını, bunun dışında birden fazla amaca hizmet ettiğini ifade etmiştir. “Şehrin en hayati organları” olarak ifade ettiği sokakları, şehrin ana kamusal alanları olarak tanımlamaktadır (Jacobs, 2011, s. 49). Kentsel mekândaki temel fiziksel unsurlardan olan cadde, bulvar, yol, sokak tanımları, gelip-gitme alanı olmaları, geçiş, hareket bildiren alanlar olmaları yönünden ortaklıklar barındırmaktadır. Ancak sokak; cadde, bulvar ve yoldan, farklı bir ölçek ifade edişi ile ayrılmaktadır. Sokak, ölçek olarak daha insan ölçeğine yakın olması yönüyle üzerindeki fiziksel elemanlar ve birey arasında etkileşimsel yüzeyler oluşturabilmektedir. Bu bağlamda sokak, sadece kentsel mekândaki fiziksel unsurların tanımladığı boşluklardan oluşmanın ötesinde bir etkileşim potansiyeli barındıran bir alandır (Şekil 3.11).

Şekil 3.11 : Fiziksel ve sosyal etkileşimler alanı olarak sokak.

Jacobs'a (2011) göre sokaklar, kentler üzerinde kamusallığın fiziksel bir karşılığı olarak gözükse dahi, buradaki kamusallık denetimli şekilde tezahür etmektedir. Kentsel erkin denetimi altında bulunan bu gibi kamusal alanlarda (meydanlar, sokaklar, caddeler, bulvarlar vs.) denetimsiz, spontane, kendiliğinden oluşan ve kentsel aktörler tarafından kurulan yeni etkileşimsel kamusalılıkları gözlemlemek mümkündür. Denetimsiz kamusalılıklar kent içerisinde insanların sadece fiziksel şekilde değil, sosyal açıdan da etkileşime girdiği alanlar olma potansiyelini barındırmaktadır. Bununla beraber bireyler arası etkileşimin gözlemlendiği alanların yok olmaya, türlü şekillerde işgal edilmeye veya baskılanmaya başlaması, etkileşim derinliklerini azaltabilmektedir. Ayrıca sadece kentsel erkten bağımsız olarak değil, bazı durumlarda erke karşıt bir duruş sergileyerek kurulan denetimsiz kamusalılıklar da bu kapsama dahil edilerek bu etkileşimsel alanlar yaratılabilmektedir. Tüm bu durumlarda kentsel aktörler kendi denetimsiz kamusalılıklarını kurarak yeni etkileşimsel alanlarını oluşturma amacıyla sızıntı mekânları oluşturmaktadır.

Modern dönemde kentsel hayatın üretimden çok tüketimlerle ilişki kurduğunu düşünen De Certeau, gündelik hayatı tıpkı Foucault ve Lefebvre gibi kentsel erklerin yarattığı baskıların görünürlüğünün olduğu alanlar olarak görmektedir. Gündelik hayatın içine sıkışıp kalmış, kent içerisinde yaşam mücadelesi veren ve koşturma içerisinde olan ve kent hayatının en temel aktörü olan 'sıradan insan' dan bahsetmektedir. Sıradan insan gündelik hayat içerisinde kentsel erkin dayatmalarına karşın bazı taktikler geliştirerek yeni üretimlerde bulunmaktadır. Kentsel mekânda anlık, düzen ve kurgu dışı olarak gelişen, ihtiyaçların karşılanabilmesi amacıyla kurulan mekanlaşmaları De Certeau 'taktikler' olarak ifade etmektedir (De Certeau, 2008). Tez içerisinde incelenmekte olan mekanlarda eylemsel açıdan taktiksel durumlar olduğu gözlemlenebilmektedir. Sızıntı mekân oluşumlarında ise kentsel taktiksel mekânın oluşmasının yanı sıra, kentlinin/bireylerin arasında bir etkileşimin olduğu da gözlemlenebilmektedir. Kentlinin kendi anlık ihtiyacını karşılamak amacı ile kurduğu taktiksel mekanlar aynı zamanda farklı kullanıcı grupları arasında bir etkileşim yaratma potansiyelini barındırmaktadır.

Kentsel mekânın en önemli organları olan sokaklar, aslında herkesin kullanımına açık olduğu ölçüde kimseye ait alanlar da değildirler. Sadece sokak değil, kamusalılık niteliğine sahip tüm kentsel mekânlarda ve halihazırda herkesin erişimine açık

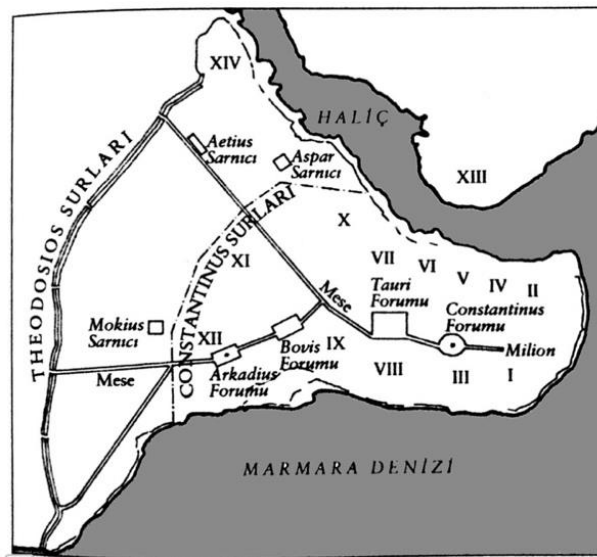
alanlarda, denetimsiz şekilde oluşan ve kentsel aktörler tarafından kurulan etkileşimsel kamusalılıklar, “sızıntı mekânı”lar olarak ifade edilecektir. Etkileşimler sadece fiziksel anlamda değil, işitsel, sosyal ve başka birçok boyutta gerçekleşebilmektedir. Sızıntı mekanlarında bireylerin bu mekânı kurma hali, kentsel aktörlerin bu mekânları zamansal boyutta nerede ve ne sıklıkla kuruyor olma durumu incelenecektir. Burada “sızma” sözcüğü ile vurgulanmak istenen durum, orası için tanımlanmış ve gerçekleşmesi beklenenin dışında oluşan aktivitelerin kamusal alanda tanımlanan yeni kamusalılıkların daha etkileşimsel bir derinliğe kavuşmasıdır.

Haliç, korunaklı yapısıyla birçok ticari liman barındırıyordu. Ancak kentle ilgili kaynaklar sadece yazılardan ibaret olup, kente dair kalıntılara rastlanamamıştır. Bu sebeple kentin boyutları, sınırları ve biçimine dair ancak varsayımsal açıklamalar yapılmaktadır. M.S. 196'da Roma imparatoru Septimus Severus Bizantion'u Roma topraklarına katar. Bazı kaynaklara göre, kentte büyük tahribatlar yaratan Severus, kente daha geniş olduğu tahmin edilen surlar inşa etmiştir. Tüm bunlarla beraber, fiziksel izlerinin birçoğunu yitirmiş olan Bizantion'un ticari bir merkez olma durumu günümüze kadar gelebilmiştir (Kuban, 2021) (Şekil 4.1).

4.1.2 Konstantinopolis

M.S. 324'te Romalı Constantinus, başkenti Bizantion'a taşıma kararı alır. Constantinus'un hristiyanlığa karşı sıcak duruşu Romalılar tarafından hoş karşılanmamaktadır. Fikir ayrılıkları sebebi ile Roma'dan uzaklaşan Constantin kendi adını verdiği yeni bir başkent kurmaya karar verir. Bu adımla doğudaki başkent haline gelen Konstantinopolis büyük bir yapılanma sürecine girmiştir. Kentin gelişmesi için birçok kamusal yapı ve limanlar inşa edilmiştir. Sürekli artan nüfus sonucu 5. yy'da Konstantinopolis, batının başkenti Roma'yı geçerek daha kalabalık bir kent halini almıştır (Kuban, 2021). Büyüyen kent Constantinus surlarının dışına taşmaya başlamış, sur dışında konut ve banliyöler oluşmaya başlamıştı. Bu durum Theodosios döneminde kentin yedi tepesini de kapsayacak yeni surlar inşa edilmesine yol açmıştır (Çelik, 2019). Theodosios kent surları, zaman içerisinde hasar görmüş olsa da günümüzde kalıntılarını görebilmek hala mümkündür (Şekil 4.2).

Şekil 4.2 : Constantinus ve Theodosios'un kent surları (Çelik, 2019).

Konstantinopolis oluşmaya başladığı dönemde, Mese olarak bilinen yol önemli bir kent omurgasıydı. Konstantinopolis'in kentsel dokusu bu omurga etrafında şekillenmeye başlamıştır. Mese, tarihi yarımada çarşıların ilk oluşmaya başladığı aks olarak tariflenmektedir. Bu ticari aksın 25 metre genişliğinde, Ayasofyadan başlayıp Aksaray'a kadar uzanan bir hat üzerinde iki tarafında da revaklı dükkanlarla çevrili olduğu düşünülmektedir. Bu dükkanlarda liman olarak kullanılan Haliç'te toplanan malların satıldığı bilinmektedir. Bölgenin kimliğinin büyük parçasını oluşturan ticaret, üretimden çok gelen malların tüketimi şeklinde gerçekleşmektedir. Mese'nin diğer önemli bir işlevi ise döneminin önemli kamusal alanları olan Hipodrom, Augusteum, Tauri, Bous, Amastranium, Arcadius, Filadelfion ve Constantin Forumlarını birbirine bağlamaktır (Kaya, 2020; Benli, 2007).

10. yy'a gelindiğinde kent, sınırları dışında yaşayan milletlerden; İtalyan, Rus, Arap ve Yahudi tüccarlar için uğrak bir ticari merkez olmaya başlamıştır. Zaman içerisinde birçok ticaret kolonisi imtiyazlar edinerek Konstantinopolis'te yaşamaya başlamıştır (Ağır, 2001). Haliç'in güney sahili, yani bugün Eminönü olarak bilinen bölgede çoğunlukla Venedikliler, Amalfililer ve Cenevizliler yaşıyordu. Bizansta kent giderek kozmopolit bir yapıya sahip olmuştu. Etnik unsurlara göre mahalleler arasında bir dağılım olmaya başlamıştı. Konstantinopolis'te yaşayan her millet kendi etnik kültürünü de yanında getirmiş ve kent hayatına entegre etmişti.

4.1.3 Fetih sonrası dönemde tarihi yarımada

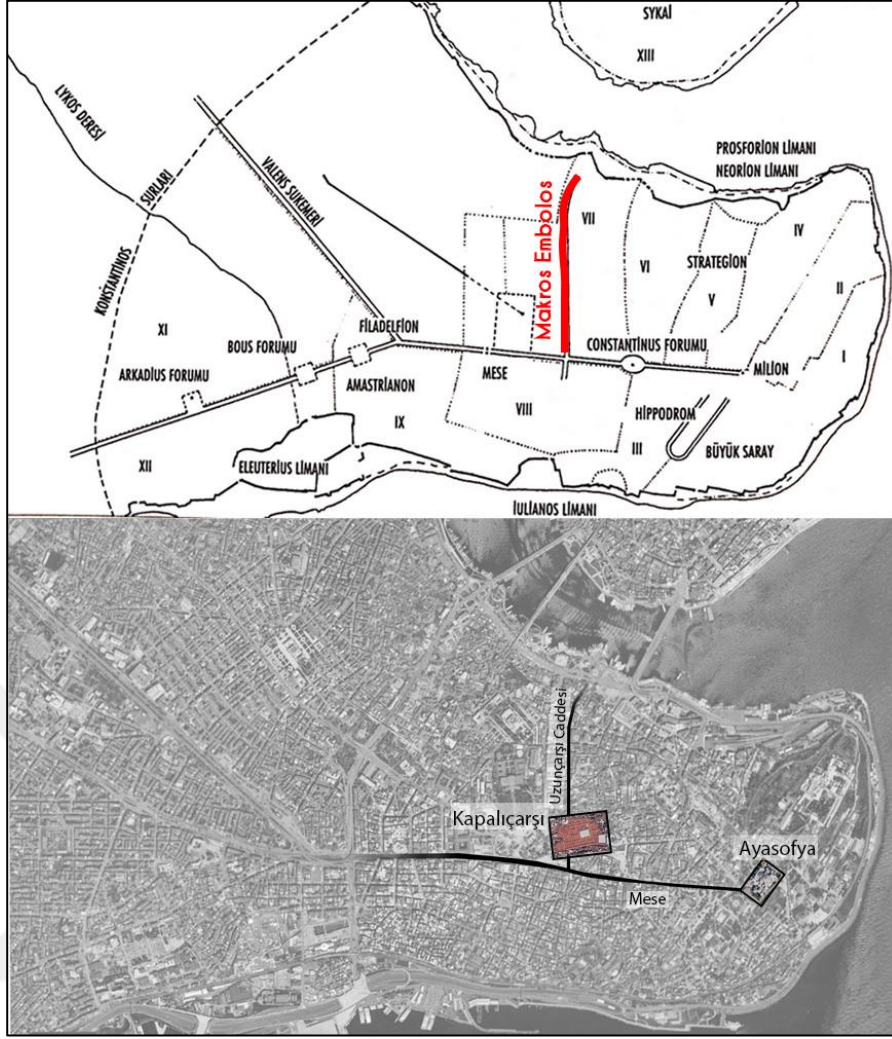
1453'te Konstantinopolis Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilerek Osmanlı imparatorluğunun başkenti ilan edilmişti. Fatih, iskân politikası olarak imparatorluğun farklı bölgelerinden Müslüman, Hristiyan ve Museviler getirerek İstanbul'a yerleşmelerini sağladı (Çelik, 2019). Burada amaç kentin sosyal ve ticari hayatını canlı tutmaktır. Fatih, İstanbul'u bir İslam başkenti olarak yeniden inşa ederken bir yandan da kentin kozmopolit yapısını korumuş oldu. Merian Superb'in üretmiş olduğu döneme ait görselde kent silüetinde birçok dini yapının varlığını görmek mümkündür. Ancak bununla beraber çoğunluklu olarak dini yapıların camilerden oluştuğu da farkedebilmektedir (Şekil 4.3). Bu sebeple olması muhtemel olarak, kent başlarda Konstantiniyye olarak anılsa da zamanla adı İslambol-İstanbul'a dönüşmüştür (Çelik, 2019).

Şekil 4.3 : 1635'lere ait Merian Superb'in İstanbul Panoraması (Url-5).

İstanbul, Bizansta olduğu gibi Osmanlı döneminde de dış ticarete bağımlı bir ekonomiye sahipti. Kentin önemli su yollarının üzerinde bulunan Eminönü, Osmanlı döneminde de kentin ticaret merkezi olmuştur. Osmanlı'da genellikle ithal edilen mallar Haliç'in iki kıyısı olan Eminönü ve Galata limanlarına yakın hanlarda ve depolarda saklanır, gerekli durumlarda dağıtım yapıldı (Gürpınar, 2009). Haliç'in yukarısında, Beyazıt'tan başlayan yarımada'nın güneyine kadar inen bölge ise o dönemlerde daha çok konutların bulunduğu yerleşim alanlarını içeriyordu. Beyazıt ve Haliç arasında kalan, günümüzde hanlar bölgesi olarak bilinen bu bölge, ticaret ve yerleşim alanları arasında bir geçiş görevi görürken güçlü bir ticari aks yaratmaktaydı. Bizans'ta Mese'den sonra gelen en önemli ticari aks olan "Makros Embolos" un Beyazıt meydanından limana kadar indiği düşünülmektedir. Mese ile liman arasında ticari bir aks olarak var olan "Makros Embolos" günümüzde "Uzunçarşı Caddesi" olarak bilinmektedir. Macros Embolos bugün revaklarını yitirmiş olsa da Uzunçarşı olarak işlevsel varlığını korumayı başarmış ve günümüze kadar gelebilmiştir (Benli, 2007).

Fatih döneminde, İslam kentinin iki önemli ögesi merkezi cami ve çarşıydı. İstanbulda merkezi cami ihtiyacını Ayasofya karşılarlarken, çarşı olarak Kapalıçarşı inşa edilmişti. Bizans döneminde kentin önemli arterlerinden olan Mese'nin doğu kısmı, Osmanlı'da varlığını sürdürerek İslam kentinin iki önemli ögesi olan Kapalıçarşı ve Ayasofya'yı birbirine bağlıyordu. Mese'nin doğu parçası günümüzde hala kullanılmakta olup, Divanyolu olarak bilinmektedir (Çelik, 2019) (Şekil 4.4).

Şekil 4.4 : Kuban (2021)’ın Constantinus dönemini gösteren Mese çizimi (üstte) ve günümüz Divan yolu gösterimi(altta) (Kuban, 2021) (Url-6).

İstanbul, kolay ve ucuz bir yapım yöntemi olması bakımından Osmanlı döneminde yaygın olarak uygulanmış ahşap yapım sistemi ile yapılaşmıştır. Ancak yüzyıllar içerisinde maruz kaldığı yangınlar sebebiyle çokça tahrip olmuş ve birçok mahalle ortadan kalkmıştır (Çelik, 2019). Hanlar bölgesi Bizans döneminden günümüze dek birçok değişim geçirmiş olsa da hala ticari bir bölge olarak varlığını korumaktadır.

4.1.4 Uzunçarşı Caddesi

Tarihi Bizans’a kadar dayanan Makros Embolos, günümüzde Uzunçarşı Caddesi olarak bilinmektedir. Yarımada’nın önemli ticaret akslarından biri olan Makros Embolos’un izlerinin günümüze kadar geldiğine dair görüşler ortaya koyulmuştur. Günümüzde Uzunçarşı Caddesi olarak bilinen bu yol Osmanlı döneminde kentin kuzey-güney ekseninde, Kapalı çarşı, Haliç, Galata Kulesi arasında bir aks yaratarak,

Bedesten bölgesi limanla, öncelikle Uzunçarşı ile bağlantıyordu; bu arter, kentin eski bir caddesi olarak hattını belirlediği Eski Saray'ın duvarına paralel şekilde güneyden kuzeye uzanıyor, liman kapısına yakın düzlükte kıvrılarak deniz kıyısına ulaşıyordu. Bedestenden aşağıya Tahtakale'de başka türlü bir ticaret dokusu vardı; küçük parsellere ayrılmış kent dokusunun hemen bütününde alt katlarda dükkânlar, depolar, mahzenler; üst katlarda ise dinî yapılar ve evler konumlanıyordu (Erkal, 2015).

Osmanlı döneminde bölgede çoğunlukla ahşap yapılar tercih edilmesi ve çıkan yangınlar sonucu bölgede büyük tahribatlar yaşanması kent dokusunda, dolayısıyla caddenin dokusunda da birtakım değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Ancak bölge ile ilgili olarak Ağır (2001)'in da ifade ettiği gibi “kimlik değişse de binlerce yıldır değişmeyen tek şey vardır: ticaret” (s. 14). Aynı savı, Kiper (2016) ise “yüzyıllar içinde ekonomik ve siyasi konjonktür değişse de kentte ticari merkezin konumu değişmeyebilir” sözleriyle ifade etmiştir (s. 442).

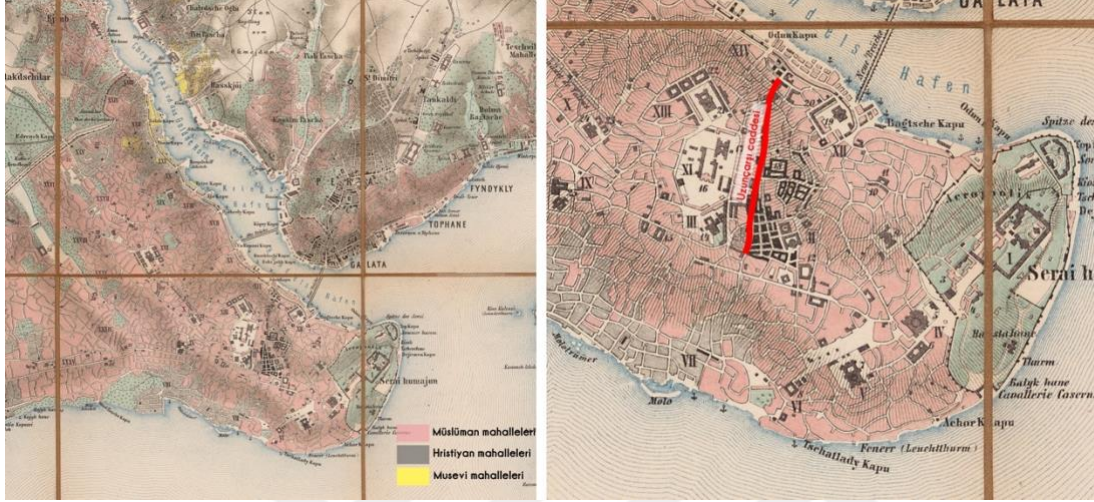
İstanbul'un geçmiş dönemlerine ilişkin çok sayıda harita üretilmiş olup, bazılarında Uzunçarşı'nın izlerine rastlanırken, bazılarında caddenin izleri net olarak okunamamaktadır. Bilimsel ölçekli olarak çizilen ilk harita Fransız bir topograf ve haritacı olan François Kauffer tarafından hazırlanmıştır (Kubılay, 2016). Haritada İstanbulun topografik verileri, Suriçi bölgesindeki önemli binaların birçoğu ve sokak düzeninin işlenmiş olduğu gözükmemektedir. Kauffer'in haritasında, Uzunçarşı'nın günümüzdeki hali ile ilişki kurmak her ne kadar güç olsa da haritada Divanyolunu seçmek mümkündür (Şekil 4.6).

Şekil 4.6 : François Kauffer'ın 1786 yılında hazırlamış olduğu İstanbul haritası; solda, İstanbul genel görünüm; sağda, tarihi yarımada yakın görünüm (Url-8).

Kauffer'in hazırlamış olduğu 1786 tarihli harita, İstanbul'daki yerleşim yerlerini, mahalle oluşumlarını, anıtsal yapıları göstermesi yönü ile döneminin en önemli haritalarındandır. Bu yönü ile de sonraki dönemlerde yapılacak olan haritalar için

önemli bir altlık oluşturmuştur (Kubilay, 2016). İstanbul için birçok harita üretilmiş olup, bu haritalar arasında tematik amaçlarla üretilmiş olanlar da mevcuttur. 1869 yılında C. Stolpe ve Von Scheda tarafından üretilen haritada Müslüman, Hristiyan ve Musevilerin kentte hangi bölgelerde yoğunluklu olarak yaşadıkları işlenmiştir (Kubilay, 2016) (Şekil 4.7).

Şekil 4.7 : 1869 yılında C. Stolpe ve Von Scheda tarafından hazırlanmış İstanbul haritası; solda, İstanbul genel görünüm; sağda, tarihi yarımada yakın görünüm (Url-9).

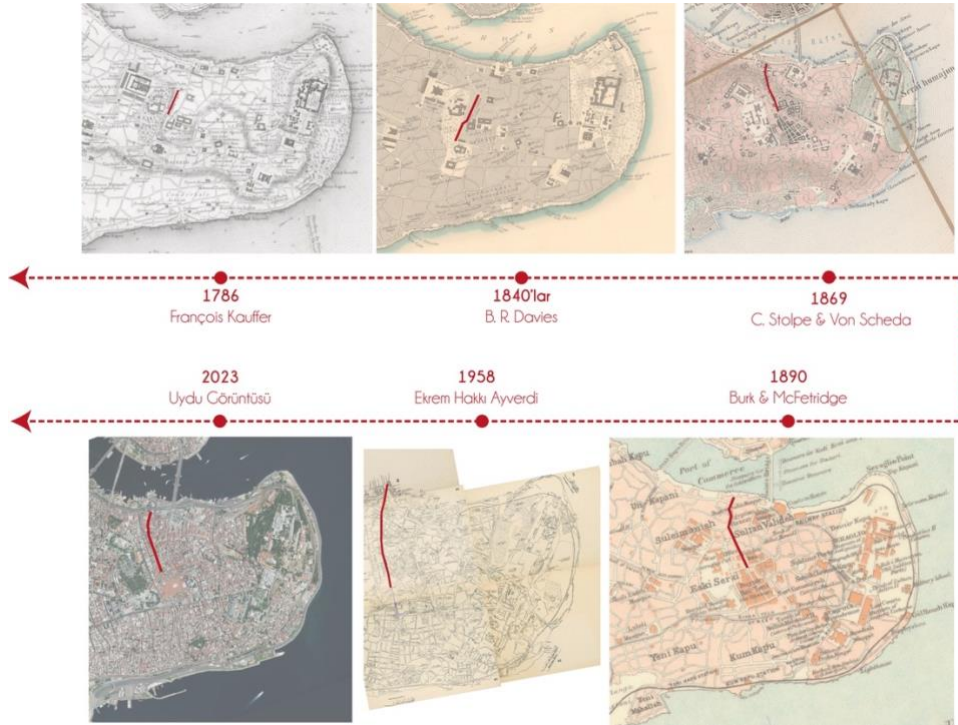
Kentin demografisi hakkında bilgi veren bu haritanın tek niteliğinin bununla sınırlı olmayıp, Uzunçarşı'nın günümüzdeki formuna ulaştığı ilk haritalardan olduğunu da belirtmek mümkündür. C. Stolpe ve Von Scheda'nın haritasında Uzunçarşı'nın sokak kurgusu net bir şekilde okunabiliyorken, günümüzdeki hali ile belirgin benzerlikler barındırmaktadır. Haritada Uzunçarşı Caddesi güney yönünde günümüzdeki şekliyle Bedesten'e (günümüzde Kapalıçarşı) bağlanmış biçimde işlenmiştir. Günümüzdeki haline benzer başka bir şekilde, Valide Han ve Eski sarayı bağlayan yolun Uzunçarşı'yı dik kesiyor oluşu, Uzunçarşı ve çevresindeki hanlarla olan ilişkili sokak örüntüleri günümüze yakın haliyle ilk kez bu haritada karşımıza çıkmaktadır.

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin üretmiş olduğu harita, 19. yüzyıl İstanbul'unu betimlemektedir. Bu haritayı diğerlerinden ayıran en belirgin özelliği ise, 19. yy'daki cadde ve sokak isimlerinin belirtilmiş olmasıdır. Ayrıca Ayverdi'nin haritasında çizilmiş olan Uzunçarşı bölgesi; Kapalıçarşı ve Halici birbirine bağlayan yol günümüzle aynı sokak örüntüsüne sahip şekilde çizilmiştir (Şekil 4.8).

Şekil 4.8 : 1958’de Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından hazırlanmış İstanbul Haritası (Url-10).

Eminönü’nün algılanabildiği üretilmiş haritalardaki Uzunçarşı Caddesine yönelik değişimlerin okunabilmesi için haritalar kronolojik sırayla ard arda koyularak gösterilmeye çalışılmıştır. Bu haritalarda zaman içerisinde Uzunçarşı Caddesinin bir değişime uğramış olma ihtimali ve caddenin dönemin teknolojik koşulları sebebiyle doğru olarak haritalandırılmamış olma ihtimali göz önünde bulundurularak incelenmelidir (Şekil 4.9).

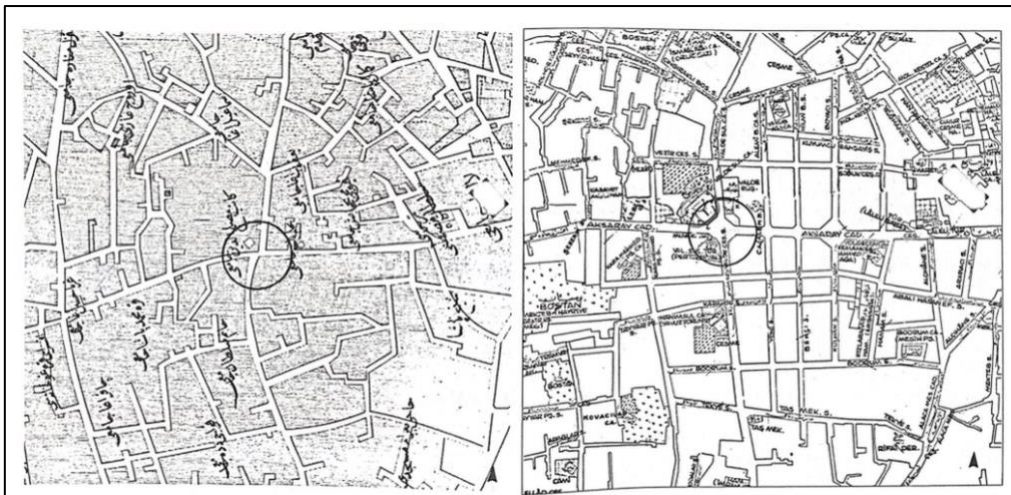
Şekil 4.9 : Uzunçarşı Caddesinin haritalarda gösterildikleri döneme göre değişimi.

4.1.5 Bölgedeki yangınlar ve kentsel dokunun düzenlenmesi

İstanbul kent dokusunun bugünkü haline kavuşmasında yangınların büyük etkisi olmuştur. Özellikle Suriçi bölgesi göz önüne alındığında kurak geçen yazlar, kentin organik dokusu ve binaların çoğunda ahşap malzeme kullanılıyor oluşu yangınların çabuk söndürülebilmesinin önüne geçen nedenler olup, kentte gerçekleşen tahribatın artmasına yönelik sonuçlar doğurmuştur.

19. yüzyıla beraber çağdaşlaşma hareketlerinin de etkisi ile, kentte büyük tahribatların olduğu bu bölgeler, yeniden düzenlenebilmek için fırsat alanları olarak ortaya çıkmışlardır. Böylelikle oluşması muhtemel yangınlar için kalıcı yeni önlemler almak maksadıyla bu bölgeler üzerinde düzenleme denemeleri yapılmıştır (Çelik, 2019).

Tarihi yarımada'nın kent dokusunun değişiminde 1856 yılında gerçekleşen Aksaray ve 1865 yılında gerçekleşen Hocapaşa yangınlarının önemi büyüktür. Hocapaşa ve Aksaray yangınlarını, kent dokusunun yeniden şekillenmesinde bir dönüm noktası olarak kabul eden Çelik (2019), bu yangınlar sonrası kentin ana arterleri ve bazı bölgelerindeki dokuların yeniden düzenlendiğini ifade etmiştir. Aksaray yangınından önceki dokuda belirgin bir kavşak görevi gören Unkapanı ile Yenikapı'yı bağlayan kuzey-güney ekseni ile Divanyolu ve Aksaray'ı birbirine bağlayan doğu-batı ekseninin kesiştiği noktada, aksların önemini vurgulamak amacıyla bir meydan gibi kavşağın köşeleri pahlanmış ve yollar genişletilerek düzenlenmiştir (Çelik, 2019) (Şekil 4.10).

Şekil 4.10 : Çelik (2019), tarafından hazırlanmış Aksaray'daki kentsel doku ve ana yollar; solda düzenleme öncesi (1850'ler), sağda düzenleme sonrası (1870'ler).

Düzenlemelerle beraber tarihi yarımada da hâkim olan organik doku, yerini bazı bölgelerde ızgara sisteme bırakmış ve kentin daha çağdaş bir görünüme kavuşması sağlanmıştır. Böylelikle organik dokunun sağladığı çıkmaz sokakların sayısında da azalma gözlemlenmiştir. Ana arterlerdeki düzenlemelerle Divanyolu olarak bilinen Yeniçeri Caddesi günümüzdeki mevcut haline yaklaşmıştır.

Hocapaşa bölgesinde çıkan yangın, deniz tarafında doğudan esen kuvvetli rüzgarlar sebebiyle tarihi yarımada da büyük bir bölgeye yayılmıştır. Çelik (2019), yangının Ayasofya'dan Bayezid Külliyesi'ne kadar olan, Marmara Denizi ile Haliç arasında kalan alanın tümüne yayıldığını belirtmiştir. Bu kadar geniş bir alanı etkisi altına alan yangın 32 saat sürmüş ve büyük tahribatlara yol açmıştır. Bu sebeple yangınların hızla yayılmasının önüne geçebilmek ve kentin bu bölgesi üzerinde kalıcı önlemler alma maksadıyla hükümet Islahat-ı Turuk komisyonunu kurmuştur (Çelik, 2019) (Şekil 4.11).

Şekil 4.11 : Hocapaşa yangınının etkilediği alanı gösteren harita (Çelik, 2019).

Komisyon, öncelikli olarak kent içerisinde tahribatın yoğun olduğu bölgeleri ele alsa da kent için önemli noktaların düzenlemelerini de yapma girişiminde bulunmuştur. Topoğrafya ve mevcut binaları dikkate alarak kent için önemli noktaları birbirine bağlayan ana ve ikincil arterlere yönelik düzenleme planı oluşturmuşlardır. Bunlar caddelerden bazıları, önemli arterleri birbirine bağlayan; Divan yolu, Aziziye, Cağaloğlu, Mahmudiye, Nuru Osmaniye Caddeleridir (Çelik, 2019) (Şekil 4.12). Bu caddelerin genişlikleri üzerine bazı standartlar getirilmeye çalışılmıştır. Bu standartları

yakalayabilmek adına dönemin önemli sayılan külliye, hamam, camii gibi yapılarının avlularında değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler küçük sayılabilecek binaların bazılarını taşımak şeklinde olurken, bazı binalarda ise tıraşlamalar şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Şekil 4.12 : Yangınlar sonrası yeniden düzenlenen arterleri gösteren harita (Çelik, 2019).

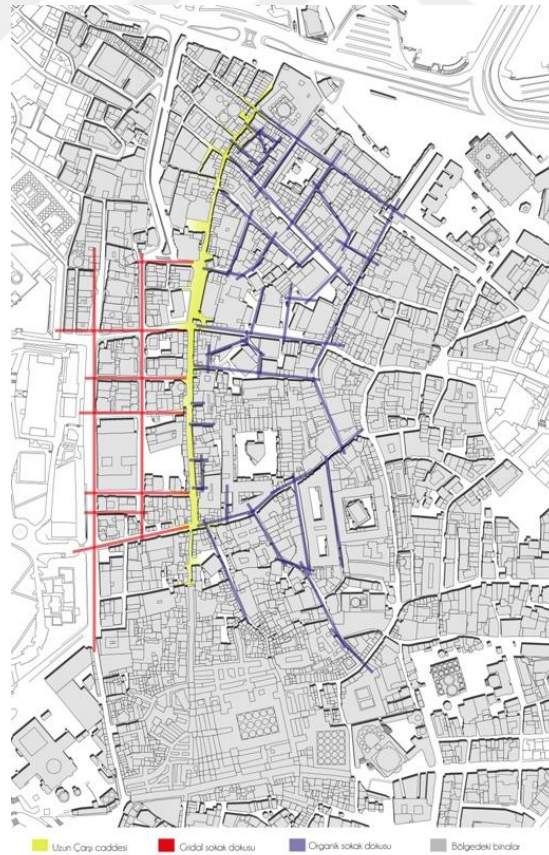
Cezar (1963), Eski Saray bölgesinde gerçekleşen yangınlardan bahsederken, Uzunçarşı ve Kilit Han'a kadar olan bölgede beşyüzün üzerinde ev ve binden fazla dükkânın tahrip olduğunu belirtmiştir. Bu bölgede aynı yıl içerisinde başka yangınlar çıktığını, bölgenin ve sarayın bu yangınlar sebebiyle etkilendiğini de ifade etmiştir. Taranan kaynaklar içerisinde direkt bu bölgedeki kentsel dokunun yangınlar sonrası düzenlenip düzenlenmediğine yönelik net bir bilgi bulunmamakla beraber, Uzunçarşı Caddesi ile Eski saray (günümüzde İstanbul Üniversitesi kampüsü olarak kullanılan alan) arasında kalan bölgenin günümüzde ızgara plana sahip olduğu ifade edilebilmektedir.

4.1.6 Kentsel dokunun değişimi

Çalışma alanını oluşturan İstanbul, Uzunçarşı Caddesi bölgesi, geçmişten bugüne dek başta yangınlar ve depremler olmak üzere birçok etkene bağlı olarak büyük değişimler/dönüşümler geçirmiştir. Bu bölge üzerinde geçmişten günümüze kadar birçok bina ve ana arter korunurken, bazıları etkinliğini yitirerek kaybolmuş ve günümüze gelememiştir. Ancak bazı yollar, doku parçaları çeşitli tahribatlar sonucu tamamen

kaybolmasa da kısmi değişimlere maruz kalarak günümüze ulaşabilmişlerdir. Meydana gelen yangınlar sonucunda uygulamaya sokulan ızgara plan düzenlemeleri, bazı bölgelerin kent dokusunun sonradan değişikliğe uğradığının bir göstergesi olabilmektedir. Yeni düzenlemelerin olmadığı yerlerde organik doku ve çıkmaz sokakları görmek mümkünken, düzenlemelerin yapıldığı yerlerde sokak örüntüsünün daha gridal olduğu gözlemlenebilmektedir.

Divanyolu Caddesi yeniden düzenlenirken genişletme çalışmaları sebebiyle, caddenin yapısında ve cadde üzerindeki bina yerleşimlerinin bazılarında değişiklikler yapılmıştır. Özellikle Uzunçarşı bölgesi göz önüne alındığında, caddenin Divanyolu ile olan ilişkisi Kapalıçarşı üzerinden kurulmuştur. Uzunçarşı'nın aksiyal düzeni çoğunlukla günümüze dek korunmuş olsa da caddenin batı tarafının günümüzde ızgara plan tipine sahip olması bu bölge üzerinde bir takım düzenleme çalışmaları yapılmış olma ihtimalini ortaya koymaktadır. Ancak Uzunçarşı Caddesinin doğu tarafı organik dokusunu korur vaziyettir. Caddenin doğu tarafı üzerinde çıkmaz sokaklar ve düzensiz caddeler olması, ızgara plan izlerinin okunamayışı, oradaki dokunun korunmuş olma ihtimalini ortaya koyar niteliktedir (Şekil 4.13).

Şekil 4.13 : Uzunçarşı bölgesinin günümüzdeki cadde-sokak dokusu.

4.2 Uzunçarşı Caddesi Üzerinde Sızıntı Mekanların Okunması

Bu bölüm içerisinde, tez kapsamında kavramsallaştırması yapılmakta olan “sızıntı mekan”ların görünürlüğünün okunması üzerine odaklanılmaktadır. Kavramsallaştırmanın görünürlüğü, İstanbul’un tarihi semtlerinden biri olan Eminönü’nde Uzunçarşı Caddesinin bulunduğu bölge üzerinden ortaya konulacaktır. Özellikle bu bölgenin çalışma kapsamında seçilmiş olmasının sebepleri, Eminönü’nün sahip olduğu çeşitli kullanıcı profili ve geçmişten günümüze kadar sunduğu mekânsal pratikler açısından ticari bir bölge olması dolayısıyla yan aktiviteler sunma potansiyelinin yüksek olması gibi unsurlar üzerinden ifade edilebilmektedir. Birçok kentte ve benzer biçimde İstanbul’da geçmişten günümüze dek gelen ticari kimliğin devamlılığını görebildiğimiz ve yoğun bir kentsel kullanım açısından potansiyeli bulunan birçok bölge bulunmaktadır. Eminönü’nün ise bu çalışma kapsamında özellikle seçilmiş olmasının sebebi, alandaki kentsel yapı stoğu içerisinde birçok geçirgen ve gözenekli yapıda binanın bulunuyor olmasıdır. Bölgedeki binaların gözenekli, avlulu, geçirgen yapıları dolayısıyla sızıntı mekân oluşumlarını gözlemek daha olanaklı hale gelmektedir. Sızıntı mekanların bölge üzerinde var olmalarını gözleme ihtimalinin yüksek olması, alan araştırması için seçilmesinin önemli diğer bir nedeni oluşturmaktadır. Geçmişten günümüze kadar birçok değişim, dönüşüm geçiren Eminönü’nde Uzunçarşı Caddesinin olduğu bölge, görece varlığını korumuş ve önemli bir ticari aks olarak günümüzde de hala varlığını sürdürebilmektedir. Uzunçarşı Caddesinin beslendiği sokaklar ve etrafında bulunan hanlarla beraber çalışma alanı kentliye çeşitli kamusalılıklar sunabilen bir alan olarak var olmaktadır. Bölgede var olan kamusalılıkların olaysal yönünün alışveriş pratiği üzerinden örgütlendiği gözlemlenmiştir. Ancak bunların yanı sıra, kentli kendi etkileşimsel kamusalılıklarını gereksinim duyduğu aktivitelerle örgütleme ve kent üzerinde kendi kamusal katmanlarını kurmaktadır.

Tez içerisinde, kentsel erkin imkân tanıdığı kamusalılıkların dışında gelişen, kentlinin veya bölgelerin hâkim kullanıcıları tarafından örgütlenen yeni kamusal katmanlar, sızıntı mekânlar olarak kavramsallaştırılmıştır. Bölgenin sahip olduğu turistik ve tarihsel kimliği, kullanıcı çeşitliliği ve kullanıcı sayısının fazlalığı bu bölgede oluşma ihtimali bulunan sızıntı mekânlardaki çeşitliliği sağlayan unsurlar arasında yer almaktadır. Bu denli çeşitliliğin bulunduğu bir bölgede sızıntı mekânların ne şekillerde var olduğu ve sızıntı mekân oluşumunu tetikleyen durumların sosyolojik ve fiziksel

boyutları ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Birbirinden farklı dinamiklerle oluşmuş sızıntı mekânların zamansal ve olaysal boyutları da ortaya koyularak aralarında herhangi bir benzeşim kurup kuramadıkları, belli bir tekrar yakalayıp yakalamadıkları üzerinden sızıntı mekânların kentle ilişkileri tartışmaya açılacaktır.

4.2.1 Günümüzde Uzunçarşı Caddesi

Uzunçarşı Caddesi Eminönü'nün merkezinde yer almaktadır. Kuzey ucu Haliç'e çıkarken güney ucu ise Kapalıçarşı'ya çıkmaktadır. Uzunçarşı Caddesi kentin önemli turistik noktalarından olan; Kapalıçarşı, Ayasofya, Sultanahmet Camii, Topkapı Sarayı Müzesi, Mısır çarşısı, Beyazıt Camii, Galata Köprüsü gibi insan yoğunluğunun fazla olduğu bölgelere yakın bir noktada konumlanmaktadır (Şekil 4.14).

Şekil 4.14 : Uzunçarşı Caddesi ve yakın çevresinin uydu görüntüsü (Url-11).

Tez kapsamında çalışma alanı bir aks olarak belirlenmiş olsa da çalışma yalnızca aks üzerinden değil aksın çevresini de kapsayan sokaklar ile beraber irdelenecektir. Çalışma alanının geniş olması, sadece bir cadde olarak anlaşılmaması ve bir bölgeyi kapsamaması sebebiyle çalışma alanı olarak Uzunçarşı aksı ve yakın çevresi, çalışma içerisinde kısaca Uzunçarşı aksı olarak ifade edilecektir. Uzunçarşı Caddesi tarihi bir aks olarak var olurken, çevresi ile beraber günümüzde sadece turistik aktivitelerle var olmayıp, kentin önemli bir ticari bölgesi olmaktadır. Tarihi aksın özellikle kuzey

kısmı, Tahtakale olarak bilinen bölge, dar sokaklarıyla, ticari yoğunluğun fazla olduğu bir alandır. Bu bölge Fatih belediyesi tarafından yayalaştırılmış olup, 09:00-18:00 saatleri arasında araç trafiğine kapalı durumdadır. Bu da bölgeyi yayaların rahatlıkla ziyaret edebilmesine, ticari aktivitelerin sadece dükkân içlerinde kalmayıp sokaklara kadar taşmasına olanak sağlamaktadır (Şekil 4.15). Tarihi niteliği yüksek, korunmakta olan bazı binalarda kat adetleri beş veya altı olabilmektedir. Ancak bölgedeki bina kat adetleri genellikle iki veya üç olup, üçü geçmemektedir. Kat adetlerinin genellikle az sayıda olması bölgedeki sokak yaşamını olumlu yönde etkileyen bir unsur olarak belirlemektedir. Böylelikle Uzunçarşı aksının genellikle insan ölçeğine uygun bir kent dokusuna sahip olduğu yorumu yapılabilmektedir.

Uzunçarşı Caddesinin Kapalıçarşı'ya çıkan güney kısmı ise Mercanağa Mahallesi olarak bilinmektedir. Mercanağa Mahallesindeki sokak yaşamı Tahtakale'den farklılaşmaktadır. Bunun temel nedeni ise bazı ana yolların araç trafiğine açık olmasıdır. Tahtakale bölgesinde gözlemlenen yaya yoğunluğu Mercanağa bölgesine geçildiğinde tamamen yok olmasa da yaya hakimiyetinin araç trafiği yoğunluğu ile baskılandığı gözlemlenmiştir. Ancak bu bölge için de turist ve yerli yaya yoğunluğunun fazla olduğu bir bölge olduğunu söylemek mümkündür (Şekil 4.15).

Şekil 4.15 : Solda Tahtakale mahallesi, sağda Mercanağa mahallesinden çekilmiş Uzunçarşı Caddesine ait iki görsel.

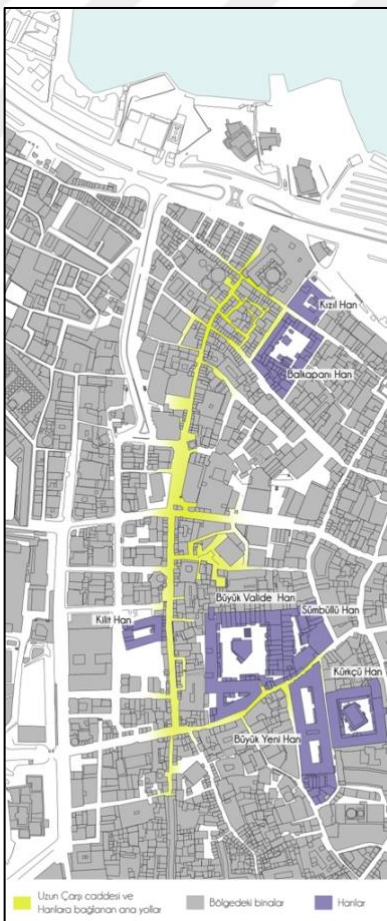
Uzunçarşı bölgesindeki trafik durumu, bölgenin bireyler tarafından nasıl deneyimlendiği yönünde önemli bir etmendir. Fatih belediyesi, Embarq'ın katkılarıyla 2011 yılında Uzunçarşı bölgesinde bazı yolları yayalaştırma kararı almıştır (Embarq Türkiye, 2014). Bölgede Embarq tarafından yürütülen çalışmalar, yayalaştırılma faaliyeti sonucunda bölgedeki sokak satıcılarının bu durumdan olumlu etkilendiğini ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra, sadece sokak satıcıları değil, bölgede bulunan

harita (Embarq Türkiye, 2014) (Düzenleyen; yazar).

hayvanları ile beraber konaklama imkanları buldukları, ticaretin vazgeçilmez bir

neye de imkân sunmaktadırlar. Bu yönleri sayesinde hanlar kentsel mekânın birçok potansiyele sahip olabilecek yerlerdir. Bu potansiyellerin, sızma ve dönüşümün oluşumu üzerine tetikleyici bir etkisi olup olmadığı alan çalışması kapsamında araştırılmaya çalışılacaktır (Şekil 4.17).

Şekil 4.17 : Uzunçarşı bölgesi ve yakın çevresindeki Hanların konumu.

Şekil 4.18 : Alan çalışmasının gerçekleştiği bölgeler.

73

sokak görüntüleri alan çalışmalarına büyük bir veri seti sağlamıştır. Böylelikle internet kaynaklı ve yazar tarafından çekilen fotoğraflardan oluşan iki farklı veri seti kurularak farklı zamanlara yönelik anlık görüntü setleri oluşturulmuştur. Bu sayede, sızıntı mekân oluşumlarında periyodik bir tekrar olup olmadığı ortaya koyulurken, çekilen fotoğraflardaki sızıntı mekânın zamansal boyutu irdelenmiştir. Alan çalışması ile gözlemlenen sızıntı mekânın anlık olarak mı var olduğu, yoksa belli aralıklarla kendini tekrar eden bir mekânlaşma mı sunduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Heterotopya ve heterotopilerin var oluşsal bir boyutu olan “zamansallık” ile olan ilişki tercih edilen bu yöntemle kurulmaya çalışılmıştır. Bununla beraber heterotopya ve heterotopilerin var oluşlarındaki belirgin farklardan olan olaysallık ve mekânsallık durumu ise sızıntı mekâna yönelik yapılan çözümlemelerle ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu çözümlemeler, sızıntı mekânın kent içinde var oluş biçimine yönelik diyagramatik kesitler ve plan çizimleri ile ifade edilmeye çalışılmıştır. Özellikle olaysal boyutu ifade edilirken; sızıntı mekânın kurucuları, sızıntı mekânın deneyimleyenleri, sızıntı mekânın sunduğu etkileşimler irdelenmeye çalışılmıştır. Mekânsal boyutu irdelenirken ise mekânı kuran elemanlar, sızıntının var olduğu kentsel boşluğu oluşturan ve tetikleyen fiziksel unsurlar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ayrıca sızıntı mekânların kent dokusu içerisinde oluştukları yerler bağlamında, bir örüntüyü takip edip etmedikleri irdelenecektir. Bu oluşumlar tamamen rastlantısal olarak mı yoksa, kentsel mekânın tarihi dokusunun nispeten korunduğu yerlerde mi gerçekleşme eğilimi göstermekteledir? gibi soruların cevabı bulunmaya çalışılacaktır. Sızıntı mekânlar zamansal tekrar ve anlık oluşumları ile birbirinden farklı mekânlaşma dinamikleri barındırmaktadırlar. Bu farklılaşmanın zamansal boyutundaki değişimi tetikleyen sebepler veya birbirine niteliksel açıdan benzer şekilde var olan sızıntı mekânlar arasında bir örüntü oluşup oluşmadığı alan çalışması için kurgulanan analiz yöntemi (zamansal, mekânsal, olaysal) ile ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

4.2.2 Birinci bölgedeki sızıntı mekanlar

Alan çalışmasının gerçekleştirildiği bölge üç alt bölgeye bölünerek incelenmektedir. Birinci bölge olarak ifade edilen kısım Uzunçarşı Caddesinin, Ragıp Gümüşpala Caddesi ve Ağzlıkçı Sokak arasında kalan bölgeyi ifade etmek için kullanılmıştır. Bu bölüm içerisinde Hicaz Sokak, Balkapanı Han ve Tahtakale Hamamı Çarşısı’nda gözlemlenen sızıntı mekân analizlerine yer verilmiştir.

4.2.2.1 Hicaz Sokak

Hicaz sokak Uzunçarşı Caddesine yakın bir bölgede, Balkapanı Hanın girişinin tam karşısında konumlanmaktadır. Oldukça dar bir sokak olan Hicaz Sokağın bir tarafı Çamaşırcılar sokağa çıkarken, diğer tarafı ise Balkapanı sokağa çıkmaktadır. Her ne kadar adı bir sokak olsa dahi genişliği neredeyse iki metre kadardır. Hicaz Sokak konumu itibariyle Uzunçarşı Caddesinden ve Balkapanı Hana giden yollardan birisi üzerinde konumlanması sebebi ile yoğun yaya trafiğinin bulunduğu bir noktada bulunmaktadır. İki bina arasında bir gelip geçme alanı olarak var olan Hicaz sokağın tek kullanılış amacı geçiş değildir. Bu kadar dar bir geçiş alanı aynı zamanda bir çay ocağının oturma alanı olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.19).

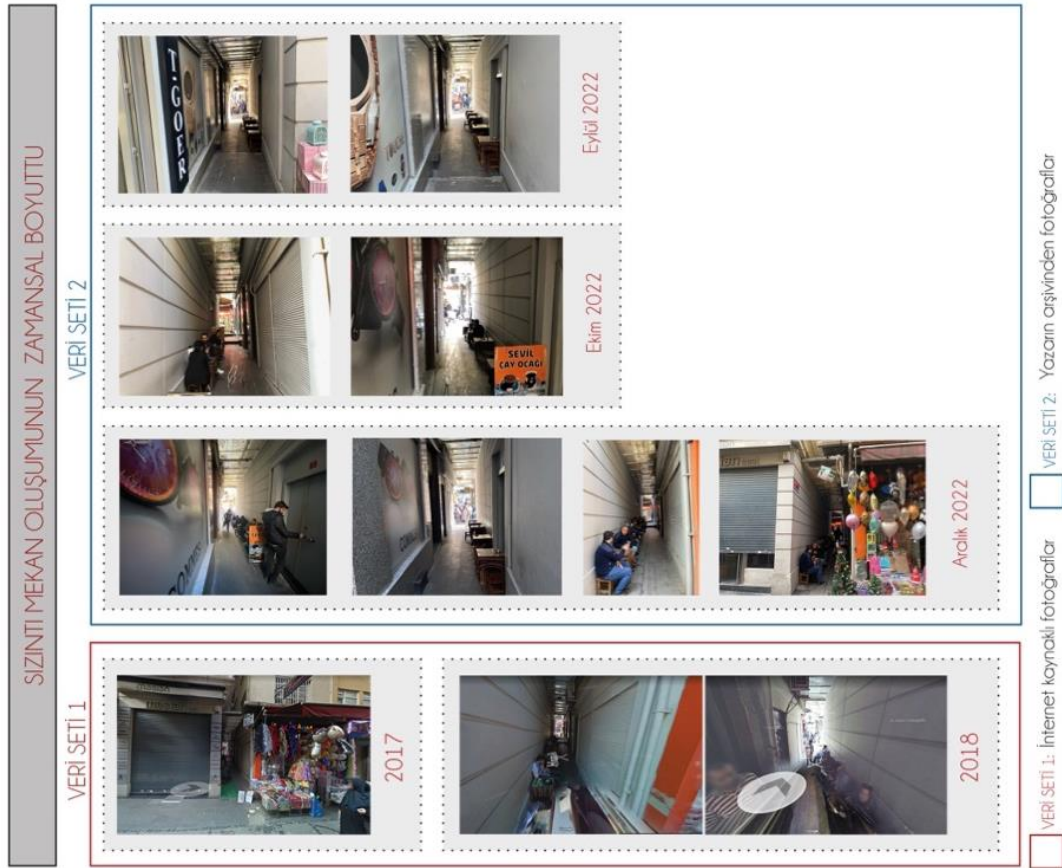

Şekil 4.19 : Hicaz Sokağın, Balkapanı Sokak tarafından görünüşü (Url-12).

Eminönü’nde binalar içerisinde birçok aktivitenin, eylemin binanın veya dükkanların dışına taşıdığı gözlemlenebilmektedir. Özellikle büfe, lokanta, çay ocağı gibi bazı ticari kuruluşlar, bu taşmaları sokaklara, kentsel dış mekânlara doğru yapabilmektedirler. Hicaz Sokaktaki mekânlaşma aslında bu durumun bir benzeri olarak belirmektedir. Asıl amacı geçiş olarak bırakılmış bir kent boşluğu, burada yer alan ticari bir eylem üzerinden işgal edilerek, kentin kendi kamusallığını yeniden kurmaya başlamaktadır. Halihazırda zaten kamusal bir kent boşluğu olan sokağın, yeni bir kamusalık tanımlamasıyla bir etkileşim alanı oluşturması gözlemlenmiştir.

Hicaz Sokaktaki, sızıntı mekanların zamansal boyutunun irdelenmesi, farklı anlardaki durumun gözlemlenmesi ile yapılmıştır. İnternet kaynaklı ve yazar arşivi fotoğrafları

olmak üzere toplamda iki kategoriden; 2017 ve 2018 yılına ait birer an, 2022 yılı içerisinde 17 Eylül Cumartesi günü, 28 Ekim Cuma günü, 26 Aralık Pazartesi günlerine ait üç farklı zamandan oluşmak üzere, beş farklı zamana ait durum gözlemlenebilmiştir. Hafta içi ve hafta sonu günleri kapsayan gözlemin yapıldığı beş farklı zamanda da buranın aktif olarak kullanıldığı gözlenmiştir. Bu durum sızıntı mekânın zamansal boyutunun tekrarlı olduğunu göstermektedir. Ancak buradaki tekrar durumunun spontanelikten uzak bir şekilde gerçekleşmesi, sızıntı mekânın kurucusunun bir işletme olması durumu ile açıklanabilmektedir. Sızıntı mekânın kurucusu bir ticari işletme iken yine de mekânı deneyimleyenlerin; yayalar, müşteriler, yakın çevredeki dükkân çalışanları, turistler gibi birçok farklı gruplardan oluşması sebebiyle sızıntı mekân bir etkileşimsel alan yaratabilmektedir (Şekil 4.20).

Şekil 4.20 : Hicaz Sokaktaki sızıntı mekânın zamansal boyutu.

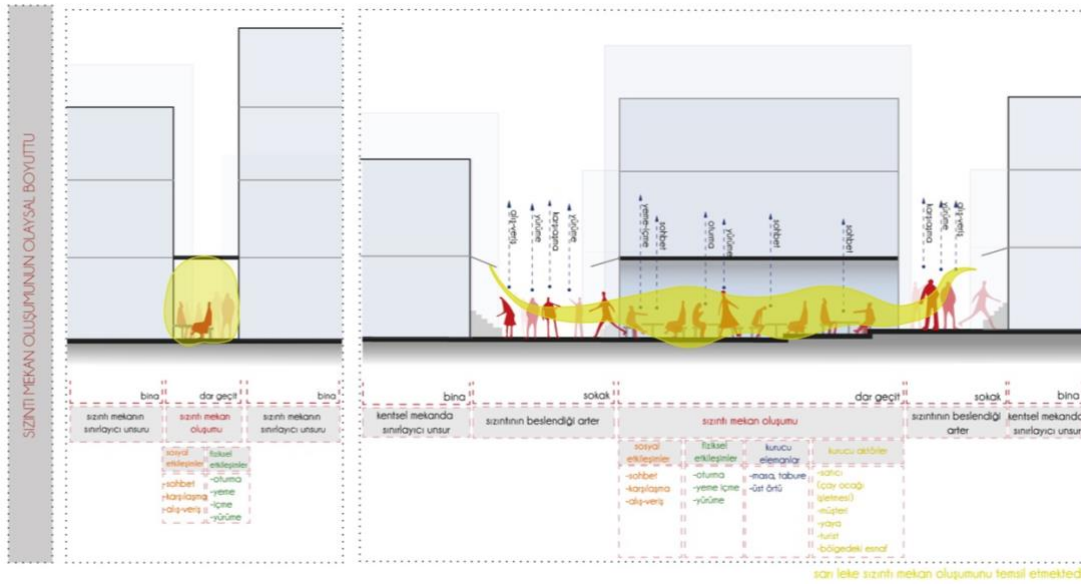
Hicaz Sokaktaki sızıntı mekânın kullanıcı çeşidinin fazla oluşu, farklı insan gruplarının etkileşime girmesini tetikler niteliktedir. Buradaki sızıntı mekân ticari bir işletme vasıtasıyla oluştuğundan mekânın temel kurucusu çay ocağı işletmesidir. Ancak mekânın oluşmasındaki tek unsur mekânın kurucusu değildir. Sızıntı mekanlar

oluşurken bulundukları mekânın sınırlayıcı, tanımlayıcı, organize edici birtakım fiziksel niteliklerinden de faydalanarak var olmaktadır. Hicaz Sokaktaki sızıntı mekanlar, çay ocağına ait tabureler ve masalar vasıtasıyla da kurulmuştur. Aynı zamanda sokağın darlığı ve sokakta bir üst örtü elemanının, saçığın bulunması mekânda bulunan bireyler için kapalılık hissi yaratmaktadır. Tabureler, masalar ve saçak burada sızıntı mekânın kurucu enstrümanlarıdır. Bununla beraber, sokak üzerinde iç mekânmişçasına yapılmış mekânsal kurgu bireyler üzerinde iç mekân algısı oluşturarak kapalılık hissi yaratmaktadır. Böylelikle kentsel mekânda bireylerin işitsel, görsel, duyuşsal, sosyal boyutlarda birçok şekilde etkileşime girebilecekleri bir mekân yaratılmış olmaktadır (Şekil 4.21).

Şekil 4.21 : Hicaz Sokaktaki sızıntı mekân ve Uzunçarşı Caddesi ile ilişkisi.

Hicaz sokağı deneyimleyen bireyler burada birçok boyutta etkileşime geçmektedir. Sızıntı mekân, herhangi bir sokakta gerçekleşme potansiyeli olan etkileşimlerden; birbirini görme, duyma, karşılaşmanın ötesinde bazı sosyal etkileşimleri de yaratmaktadır. Hicaz Sokakta bireyler alışveriş molası vererek çay içerlerken sohbet etme imkânı bulmaktadır. Bir yandan belki yeme-içme aktivitesini de gerçekleştirebilmektedirler. Farklı zamanlarda farklı bireyler tarafından deneyimlenen mekân burada aynı eylemleri sunmaktadır (Şekil 4.22).

Şekil 4.22 : Hicaz Sokaktaki sızıntı mekânının olaysal boyutu.

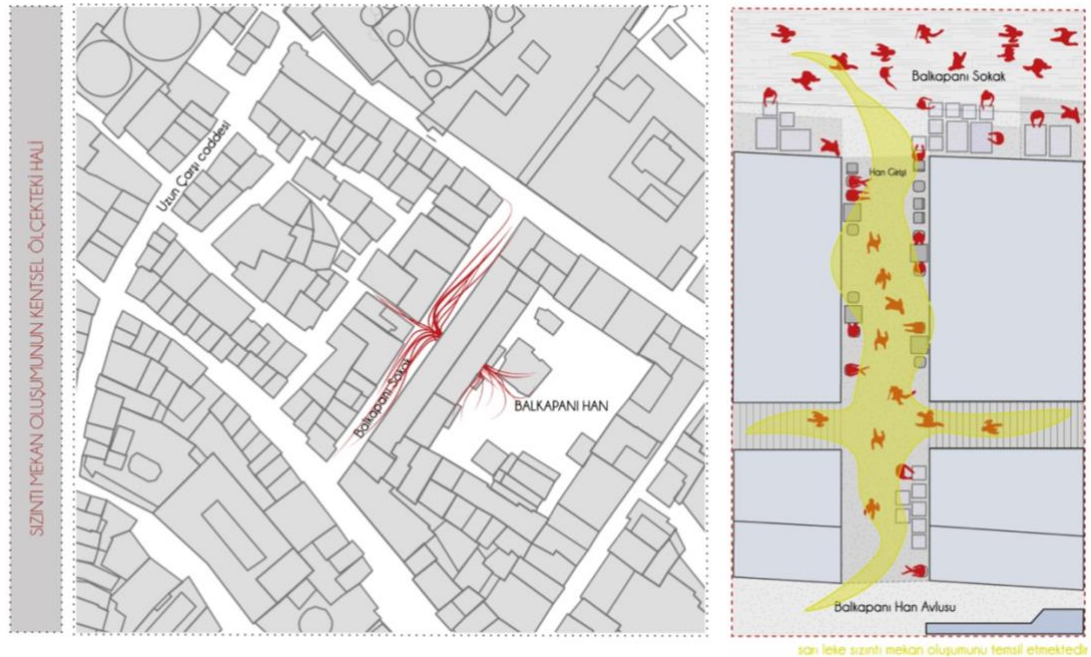
Hicaz sokağın içinde bulunduğu bu bölge hâkim olarak alışveriş aktivitesiyle kamusallığını var etmektedir. Kentin bu şekilde farklı kullanıcı profillerine sahip yoğun kullanılan bölgeleri kendi kamusalıklarını yeniden farklı eylemlerle inşa edebilmektedir. Farklı zamanlarda yapılan ziyaretler sonucu Hicaz Sokakta gerçekleşen sızıntı mekân, kendini yoğunluklu olarak sosyal etkileşimin yüksek olduğu eylemlerle gerçekleştirmektedir. Aynı zamanda Hicaz Sokakta oluşan sızıntı mekân, Uzunçarşı bölgesindeki hâkim insan trafiği yoğunluğundan da bir kaçış alanı sunarken, bireylere sosyal etkileşim imkânı da vermektedir. Bu şekilde birey, içerisinde fiziksel olarak bulunduğu kentsel mekânın hâkim eyleminden sıyrılarak, farklı ve yeni bir olaysallığın kurulduğu bir deneyim yaşayabilmektedir. Bu durum, sızıntı mekânların kentsel mekân içerisindeki heterotopik boyutunu ifade etmektedir. Bu türden birçok rutinin bozulduğu, yeni ve belki anlık etkileşimlerin, karşılaşmaların kurulduğu bir yer olan sızıntı mekânlar, kentler içerisinde heterotopik mekânlar olma niteliğindedir.

4.2.2.2 Balkapanı Han

Bizans döneminden günümüze dek varlığını koruyabilmiş Balkapanı Han hala ticari kimliğini sürdürmektedir. Balkapanı Han Uzunçarşı Caddesine 70 metre uzaklıkta bulunmaktadır. Hanın sokakla arayüz oluşturan dış çeperlerinde birçok dükkân dizili şekilde bulunmaktadır. Hanın iç kısımlarında ise birçok ticari amaçlı işletme bulunmaktadır. Ayrıca Balkapanı Han'ın bulunduğu bölgede yayalaştırma uygulaması

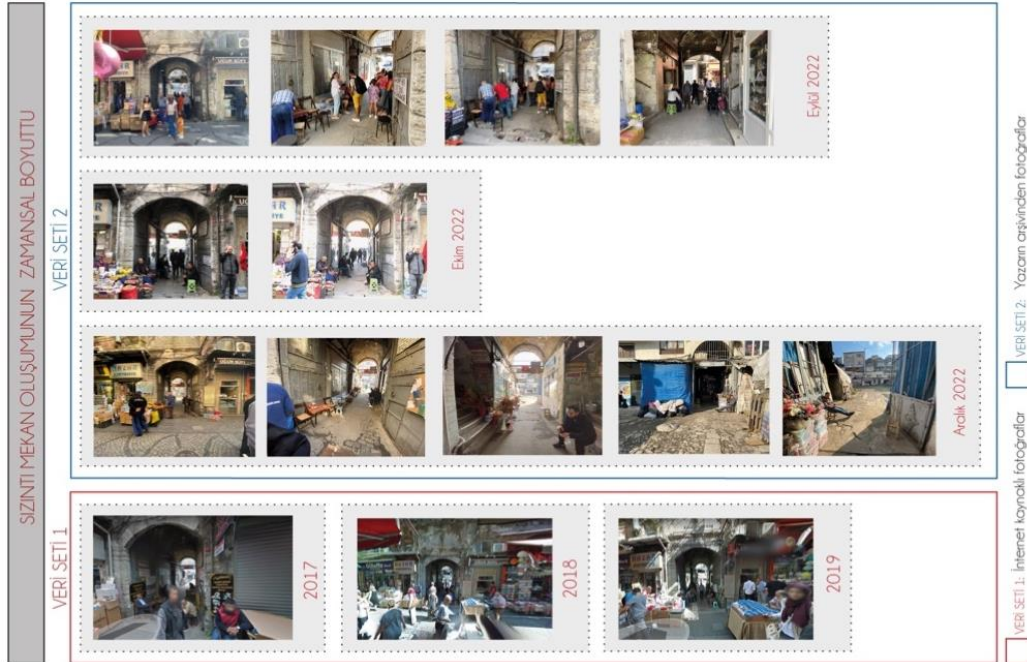
bulunduğundan gündüzleri saat 09.00-18.00 arası bölge araç trafiğine kapalıdır. Hanın etrafında, ticari aktivitelerin yoğun olması ve bölgenin araç trafiğine kapalı olması sebebiyle yaya yoğunluğu mevcuttur. Han girişinin bir ucu sokağa açılırken diğer ucu hanın avlusuna açılmaktadır. Hanın giriş kısmını tasvir etmek gerekirse, üstü örtülü olması sebebiyle korunaklı bir geçit niteliği taşımakta ve sağ ve sol taraflardan hanın üst kotlarına ulaşım amaçlı iki adet merdiven bulunmaktadır. Birçok geçiş alanının kesişiminde bulunuyor olması hanın girişini yoğun bir kullanım alanına dönüştürmektedir.

Hanın girişi sadece bölgedeki bireylerin gelip geçişi için kullanılmamanın ötesinde bir mekânlaşmaya da yer açmaktadır. Burası satıcıların satış tezgahlarının taşıdığı, küçük sandalye, tabure, masa gibi vakit geçirmeye yönelik birçok eşyanın bulunduğu, eşyalardan bağımsız olarak insanların duraksadığı, durup sohbet ettiği, dinlendiği, soluklandığı bir kaçış noktası olma niteliği göstermektedir. Han esnafı, belki çevre esnafın ayaküstü bir araya gelip sohbet ettiği bir etkileşim alanı sunmaktadır. Bu etkileşim sadece bölgenin hâkim kullanıcılarını kapsamayan, aynı zamanda Eminönü'ne günlük ziyaret gerçekleştiren kentlinin ve belki de bölgede gezinmekte olan turistlerin de bir şekilde bir araya gelebildiği bir sızıntı mekânları oluşturmaktadır (Şekil 4.23).

Şekil 4.23 : Balkapanı Han girişindeki sızıntı mekân ve Uzunçarşılı Caddesi ile ilişkisi.

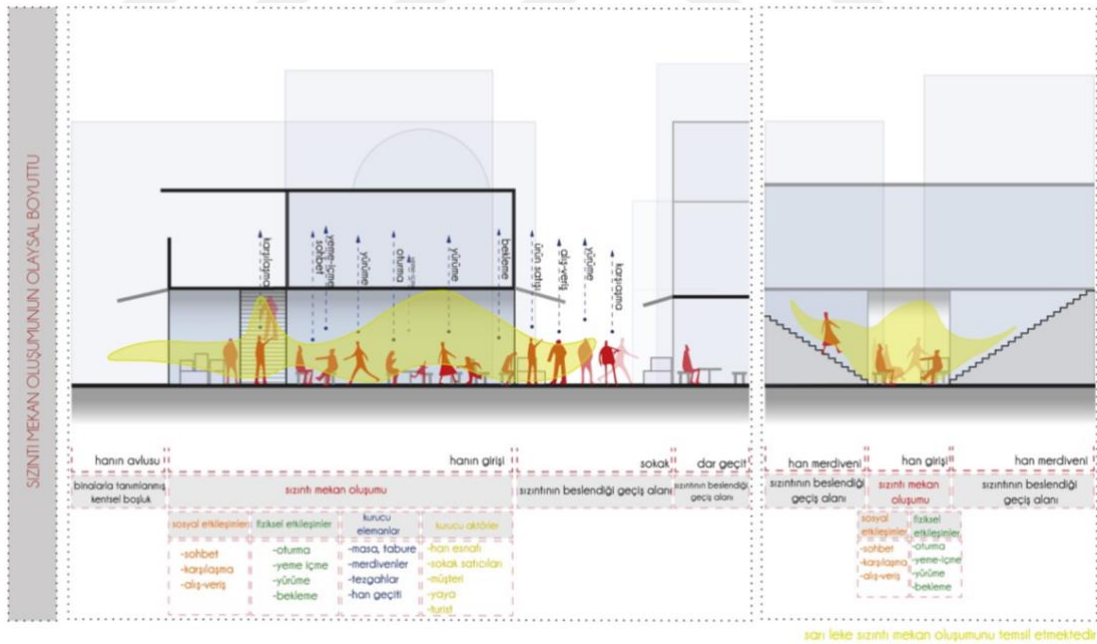
Han girişindeki sızıntı mekânlar oluşumunun zamansal boyutu internet kaynaklı ve yazar arşivi fotoğrafları olmak üzere toplamda iki kategoriden; 17 Eylül Cumartesi günü, 28 Ekim Cuma günü, 26 Aralık Pazartesi günlerine ait birer an, 2022 yılı içerisinde Eylül, Ekim, Aralık aylarına ait üç farklı zamandan oluşmak üzere, beş farklı zamana ait durum gözlemlenebilmiştir. Han girişinin haftanın farklı gün ve saat dilimlerinde gözlenmesinin sonucunda han girişindeki mekânlar oluşumunun daima varlığını koruduğu gözlemlenmiştir. Kullanıcılar çoğunlukla yakın çevredeki ve bölgedeki esnaf ile kentliden oluşmaktadır. Sızıntı mekânlar haftanın farklı gün ve saatlerinde gözlemlendiğinde, farklı bireyler tarafından deneyimleniyor olmasına karşın, buradaki mekânsal oluşumun sürekliliği göze çarpmaktadır. Han girişine yönelik gerçekleştirilen her gözlemde farklı bireyler tarafından deneyimleniyor olmasına karşın, alan üzerinde aynı şekillerde etkileşimsel mekânların kurulumu önem arz etmektedir (Şekil 4.24). Hanın giriş alanı gibi kentsel erk tarafından denetimsiz kalan bu boşlukların kentlinin ve esnafın istekleri doğrultusunda etkileşim alanına dönüşümü sızıntı mekânlar oluşumunun bir belirteci olmaktadır. Denetimsiz şekilde kurulan kamusalılıklar, mekânlaşmalar bu anlamda birçok etkileşim için yer açmaktadır.

Şekil 4.24 : Balkapanı Han girişindeki sızıntı mekânın zamansal boyutu.

Sızıntı mekânın oluşumunda diğer bir etken olarak han girişinin biçimsel özellikleri öne çıkmaktadır. Han girişinin üstünün kapalı olması korunaklılık sağlarken, konum

olarak girişin birçok geçiş noktasının kesişiminde olması, insan sirkülasyonunu artırırken, etkileşimsel mekân oluşturma potansiyellerini de artırmaktadır. Han geçidinin sahip olduğu genişlik, han girişinin orta kısmında geliş-geçiş için alan sağlamaktadır. Diğer bir yandan sağ ve sol kenarlarda bulunan masa ve sandalyeler, geçitin içerisinden geçen bireyler için dinlenip sohbet edilebilecek küçük nişler yaratmaktadır. Böylelikle bu nişler bireyler için etkileşim alanları sunmaktadır. Aynı zamanda han girişi birçok anlamda sınırın ortadan kalktığı bir mekân sunmaktadır. Tezgahların nerede başlayıp nerede bittiğinin belli olmadığı satış alanlarını, sınırları belli olmayan oturma alanlarını ve mal yığınlarının bulunduğu, her anlamda aktivitenin birbirine sızdığı alanlar ortaya çıkarmaktadır. Burada sosyal anlamdaki etkileşimin yüksek olması sonucunda, neredeyse hangi bireyin esnaf, hangisinin müşteri olduğu anlaşılamayan girift bir kullanıcı profili de oluşmaktadır. Herkesin birbiri ile sosyal anlamda bir etkileşimde bulunuyor oluşu sızıntı mekânların olaysal yönünü ortaya koymaktadır. Eminönü üzerinde genellikle ticari ilişkiler üzerinden tanımlanan kamusal alanlar, bireyler arasında başka türlü sosyal ilişkiler ve etkileşimler kurulabilmesine de olanak sağlamaktadır (Şekil 4.25).

Şekil 4.25 : Balkapanı Han girişindeki sızıntı mekânın olaysal boyutu.

4.2.2.3 Tahtakale Hamamı Çarşısı

Tarihi Tahtakale hamamı, geçmişte bölgenin en büyük hamamlarından biri olup, Uzunçarşı Caddesinin kıyıya yakın kısımlarında konumlanmaktadır. Hamam, konumu

itibariyle Uzunçarşı Caddesi ile kuvvetli bir ilişkiye sahiptir. Tahtakale hamamı günümüzde artık bir hamam olarak değil, çarşı olarak kullanılmaktadır. Tahtakale hamamı çarşısının iki kapısından biri olan, Uzunçarşı Caddesine doğru açılan kapısı bir iç avluya çıkmaktadır. Sızıntı mekân potansiyeli barındıran kısım bu iç avluda yer almaktadır. Tahtakale hamamı çarşısı ve diğer binaların çevrelediği bu avluya ana olarak Uzunçarşı Caddesi üzerinden ulaşılmaktadır. Başka bir giriş alanı depolama alanı olarak kullanıldığından, aktif bir geçiş alanı niteliği sunmamaktadır. Tahtakale hamamı çarşısı kapısı üzerinden de bir geçiş sağlanabilmektedir ancak bu geçiş için kullanılan kapı bazı günler kullanılmamak üzere kapalı tutulduğundan dolayı sürekli bir geçiş imkânı sunmamaktadır. Uzunçarşı Caddesinden bu avluya geçişte zemindeki döşeme taşlarının değişimi bireyler üzerinde farklı bir alana geçildiği hissi oluşturabilmektedir. Avlu'ya Uzunçarşı Caddesi üzerinden girerken dükkân ve tezgahların daralttığı bir alandan geçilerek, görece daha büyük bir genişlik sunan avluya ulaşılmaktadır. Avlunun girişi satış yapılan tezgahlar ve dükkanlardan oluşmaktadır. Aynı zamanda avlu içerisinde çay ocağına ait masa, tabure ve şemsiyeler, park edilmiş motosiklet, bisiklet gibi binek araçlar için çeşitli depolama alanları bulunmaktadır (Şekil 4.26).

Şekil 4.26 : Tahtakale Hamamı Çarşısı önündeki avlunun sızıntı mekân oluşumunu domine eden temel unsurlar.

Uzunçarşı Caddesinin hamamla ilişkilendiği bölgede yayalaştırma uygulaması bulunduğu günden itibaren saat 09.00-18.00 arası bölge araç trafiğine kapalıdır. Bunun sonucu olarak Tahtakale Hamamı Çarşısı önünde bulunan bu avlunun, Uzunçarşı Caddesi ile olan direkt ilişkisi buranın yoğun olarak kullanılmasına sebep olmaktadır. Ancak insan hareketinin yoğun olduğu bölgeye yakınlığı ile insan akışının yoğun olduğu Cadde üzerinde bir niş oluşturarak etkileşimler ve pratikler için izole bir alan yaratıyor oluşu, sızıntı mekân oluşumu yönünden potansiyeller barındırmaktadır. Avlunun sunduğu yarı kapalılık hissi, oturma birimlerinin bulunduğu yerlerde gölgelendirme amaçlı şemsiyelerin kullanımı ise bireyler üzerinde daha tanımlı bir

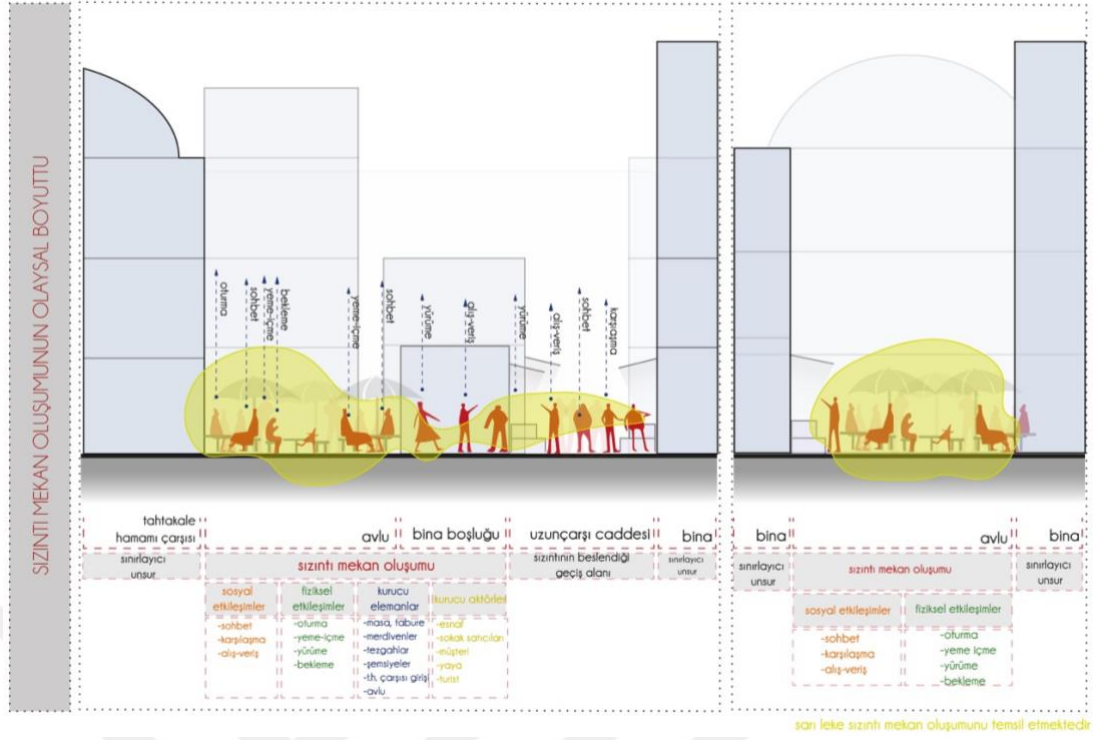
mekân hissi yaratabilmektedir. Tahtakale Hamamı Çarşısının avluya açılan kapısı ise kullanıldığı dönemlerde avlunun mekânsal niteliğini niş olmanın ötesine taşıyarak, etkileşim potansiyelini artırmaktadır. Geçmişte bu kapının aktif şekilde kullanıldığı dönemler, sızıntı mekânın zamansal boyutu incelenirken tekrar ele alınacaktır (Şekil 4.27).

Şekil 4.27 : Tarihi Tahtakale Hamamı Çarşısı önündeki sızıntı mekân ve Uzunçarşı Caddesi ile ilişkisi.

Şekil 4.28 : Tahtakale Hamamı Çarşısı önündeki sızıntı mekânın zamansal boyutu.

Uzunçarşı Caddesi üzerinde bir niş gibi çalışan bu alan, içerisinde ana olarak cay ocağının sunduğu aktivitelere ve onun yanında bölgenin hâkim kullanıcısı olan çevredeki esnafın kendi organize ettiği birçok deneyime de yer açmaktadır. Kentlinin ve turistin alışverişi esnasında soluklanabileceği, oturup sohbet edebileceği, çevredeki esnafın bir araya gelebildiği bir çay ocağı olarak kullanımının ötesinde birçok kullanıma da alan açmaktadır. Avlunun niş olması sebebiyle çevre esnaf tarafından bir otopark olarak ve bir depolama alanı olarak da kullanılabilir. Farklı zamanlarda gözlemlendiğinde sokak satıcılarının da avlunun içine sızarak burayı bir satış alanına dönüştürebildiği gözlemlenmiştir. Bu yönleri sebebiyle aslında bu küçük avlu farklı kesimlerden bireyleri bir araya getirerek, bir etkileşim alanı sunma potansiyeline sahiptir. Tespit edilen kullanım pratikleri sadece gözlemler sonucu bulunmuş olup, başka zamanlarda başka deneyimlere alan açabilme potansiyelini halihazırda barındırmaktadır (Şekil 4.29).

Şekil 4.29 : Tahtakale hamamı çarşısı önündeki sızıntı mekânın olaysal boyutu.

4.2.3 İkinci bölgedeki sızıntı mekanlar

Alan çalışmasının gerçekleştirildiği bölge üç alt bölgeye bölünerek incelenmektedir. İkinci bölge olarak ifade edilen kısım Uzunçarşı Caddesinin, Ağızlıkçı Sokak ve Nargileci Sokak arasında kalan bölgeyi ifade etmek için kullanılmıştır. Bu bölüm içerisinde Paşa Cami Sokakta ve Milas Han önünde gözlemlenen sızıntı mekân analizlerine yer verilmiştir.

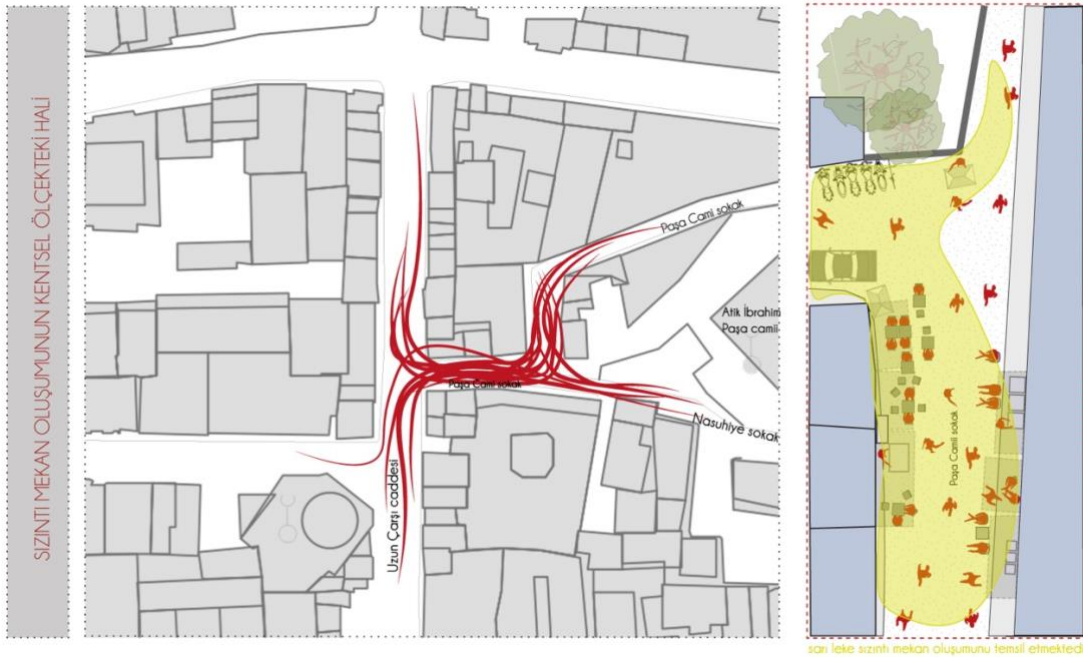
4.2.3.1 Paşa Cami Sokak

Paşa Cami Sokak, Uzunçarşı Caddesi ile Atik İbrahim Paşa Cami arasında yer almakta ve Uzunçarşı Caddesi ile direkt ilişki içerisinde. Paşa Cami Sokakta yayalaştırma uygulaması bulunduğundan gündüz saat 09.00-18.00 arası bölge araç trafiğine kapalıdır. Ancak Uzunçarşı Caddesinin araç trafiğine açık olması sebebi ile Paşa Cami Sokak araç trafiğinden etkileniyor olsa bile, yayalaştırılmış bir alan olması yönü ile gündüz vakitlerinde çoğunlukla yayanın hâkim olduğu bir alan olduğu söylenebilmektedir. Paşa Cami Sokaktaki binaların kat yükseklikleri değişken olup iki, üç ve dört katlı binalar bulunmaktadır (Şekil 4.30).

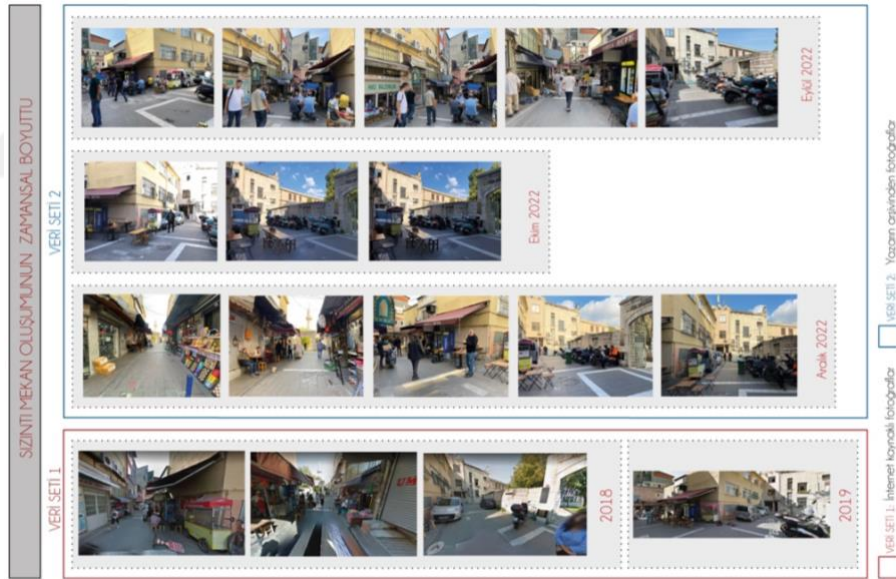
Şekil 4.30 : Paşa Cami Sokağın genel görünümü.

Sokağın kaldırım yüksekliği fazla olmadığından dolayı neredeyse yol ile kaldırım hemzeminidir. Bu durum ise sokak üzerinde bulunan dükkanların tezgâh taşmalarının kaldırım ile sınırlı kalmamasını, kaldırımın dışına da taşabilmesini olanaklı hale getirmiştir. Büfeler ve dükkanların tentelerinin sağladığı üst örtüler bireyler üzerinde kapalılık hissi yaratarak insanlar için bir çekim noktası haline gelebilmektedir. Sokak üzerinde bulunan dükkanların tezgâh, satış birimleri, masa, sandalye vb. taşmalar, bir sokağın temel fonksiyonu olan gelip geçme eylemini, sirkülasyonu baskılıyor olmasına rağmen sirkülasyon eylemi de sokak üzerinde bir şekilde varlığını korumaktadır (Şekil 4.31). Sokağın caminin arkasına doğru kıvrıldığı kısım, yaya sirkülasyonu açısından Uzunçarşı Caddesine bağlanan kısma göre daha zayıf kalmaktadır. Bu yönü ile çevre esnafı tarafından her türlü nesne için depo olarak kullanılan bir yere dönüştürüldüğünü gözlemek mümkündür.

Şekil 4.31 : Paşa Cami Sokağın Uzunçarşı Caddesi ile ilişkisi ve sızıntı mekânın mekânsal boyutta incelemesi.

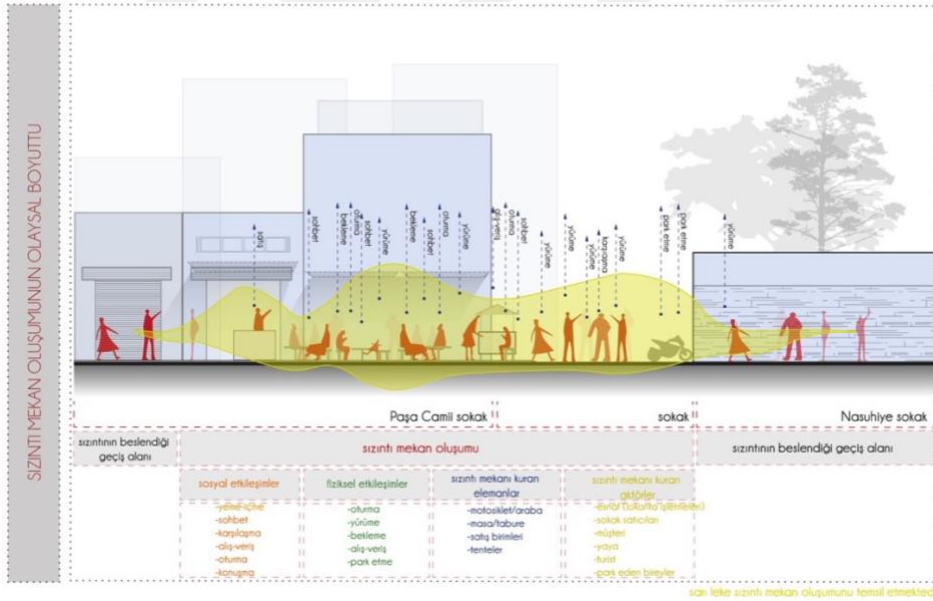
Paşa Cami Sokakta sızıntı mekânlar oluşumunun zamansal boyutu internet kaynaklı ve yazar arşivi fotoğrafları olmak üzere toplamda iki kategoriden; 2018, 2019 yılına ait iki zaman, 2022 yılı içerisinde 17 Eylül Cumartesi günü, 28 Ekim Cuma günü, 26 Aralık Pazartesi günlerine ait üç farklı zamandan oluşmak üzere, toplamda beş farklı zamana ait durum gözlemlenebilmiştir. Paşa Cami Sokak üzerindeki sızıntı mekânların farklı zamanlarda gözlemlenmesi sonucu sızıntı mekânlar oluşumunun tekrara dayalı şekilde gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Sızıntı mekânlar oluşumunun tekrarlı olmasının sebebi, mekânların temel kurucularının bu sokak üzerinde ticari eylemler yapmak üzere tekrarlı şekilde sızıntı mekânları örgütleyen elemanları organize etmeleridir. Büfenin sokağa yaydığı masa sandalyeler, sokak satıcısının arabasını konumlandırışı, yakınına koyduğu tabureler, çevre esnafın dükkân önü sosyalleşme ve satış için kullandığı tabureler, kentlinin veya satıcıların ilisebildiği cami bahçesinin dış duvarları gibi birçok eleman buradaki sızıntı mekânların tekrara dayalı olarak gerçekleşmesine olanak tanımaktadır (Şekil 4.32).

Şekil 4.32 : Paşa Cami Sokağında sızıntı mekânın zamansal boyutu.

Paşa Cami Sokakta sirkülasyon yönünden yoğun kısım dükkân tezgâhları, satış birimleri, masalar ve sandalyeler tarafından yoğunluklu olarak işgal edilmiştir. Ancak sokağın caminin önünden kıvrılan kısmında çoğunluklu olarak çevre esnafının park ettiği motosikletler, arabalar, sokak satıcılarının arabaları bulunmaktadır. Park edilen binek araçlar ve yeme içme alanlarının bir arada olduğu bu kentsel açık mekânlar bazı sızmalarla farklı insan gruplarının bir araya gelebildiği bir mekânlara dönüşmektedir.

Sokak üzerindeki dükkanların sokağa taşıdıkları alanlar sızıntı mekânlar oluşumu için tetikleyici bir etki oluşturmaktadır. Sokak üzerinde bulunan büfenin sokağa yaydığı masa sandalyeler, kentlinin kentsel açık alanda yiyip içebilmesi için bir alan oluşturmaktadır. Bu masa sandalye taşmalarının hemen gerisine sokak satıcısının konuşlandığını görmek mümkündür. Sokak satıcısı bu işlek alanda, yayanın yoğun olarak gelip geçmekte olduğu yerde konuşlanarak bir satış alanı kurarken, aynı zamanda müşterilerin ayak üstü aldıklarını yiyebilecekleri bir alanı da sahiplenmektedir. Sokak üzerindeki sızıntı mekânların kurulma şekli sokak üzerine yapılan taşmalarla gerçekleşmektedir. Yapılmış bir taşmanın yanındaki oluşan boşluk başka birinin taşma yapabilmesi için potansiyel oluşturmaktadır. Bu şekilde her yapılan taşma aslında diğer taşmalar için bir potansiyel doğurmaktadır. Böylelikle bu sızmaların birbirini tetikleme özelliği bulunmaktadır. Sokak üzerinde gerçekleşen bir sızma başka bir sızıntının tetikleyicisi olabilmektedir (Şekil 4.33).

Şekil 4.33 : Paşa Cami Sokağındaki sızıntı mekânın olaysal boyutu.

4.2.3.2 Milas Han

Uzunçarşı Caddesi üzerinde tek yönlü ve kıyıya doğru bir araç trafiği vardır. Caddenin araç trafiğinin yoğun olduğu orta kısımlarına gelindiğinde, Milas Han önünde sıra halinde ağaçlar ve ağaçların altında kentsel oturma elemanları görülmektedir. Oturma elemanları ve ağaçlar caddede Milas Han binası önünde kuzey-güney doğrultusunda dizili halde bulunmaktadır. Caddenin iki tarafında da kaldırımlar ve araçlar için park cepleri bulunmaktadır. Ayrıca caddenin Milas Han önündeki kısmı daima araç

trafiğine açıktır. Özellikle caddenin Milas Han önündeki kaldırımının genişliği insan geliş-geçişi, oturma ve bekleme gibi çoklu aktivitelere yer açacak ölçüde büyüktür. Milas Han ve kaldırım arasında kot farkı olması sebebiyle basamaklar da bulunmaktadır. Milas Han'ın zemin kotunda birçok dükkân bulunmaktadır. Dükkanların satış ürünleri yoğunlukla kaldırıma taşmış durumdadır. Kaldırım, basamaklar, ağaçlar ve ağaçların altındaki oturma elemanları sızıntı mekânların buradaki temel kurgulayıcı unsurlarındandır (Şekil 4.34).

Şekil 4.34 : Milas Han önü genel görünümü ve sızıntı mekân oluşumunu domine eden temel unsurlar.

Uzunçarşı Caddesi üzerindeki kaldırımlar genellikle insan yoğunluğunun fazla olduğu, debisi yüksek olan bir nehir gibi hızlı akışın olduğu, insan hareketinin hızlı gerçekleştiği bir alandır. Bu yönüyle kaldırım üzerindeki ağaçlar bir üst örtü, yaz aylarında gölgelik bir alan sağlarken, ağaç altlarındaki oturma birimleri ise soluklanma dinlenme, vakit geçirme, bekleme gibi birçok eyleme olanak tanımaktadır. Kaldırımı bölen otopark girişi araçların giriş çıkışıyla kaldırım boyunca var olan sızıntı mekânlar oluşumunu kısmı olarak kesintiye uğratsa da yaya etkileşimlerinin olduğu bölgeler başka sızıntı mekânlar oluşumlarını barındırmaktadır (Şekil 4.35).

Şekil 4.35 : Milas Han önü sızıntı mekân oluşumunun mekânsal boyut incelemesi.

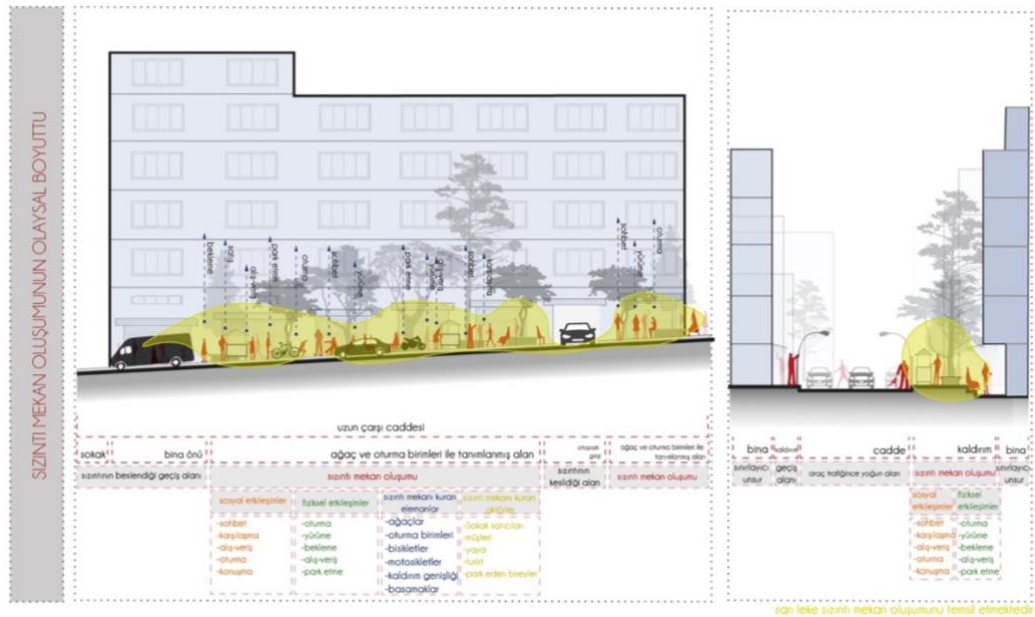
Milas Han önü kaldırımında sızıntı mekânlar oluşumunun zamansal boyutu internet kaynaklı ve yazar arşivi fotoğrafları olmak üzere toplamda iki kategoriden; 2015, 2019 ve 2020 yılına ait birer an, 2022 yılı içerisinde 17 Eylül Cumartesi günü, 28 Ekim Cuma günü, 26 Aralık Pazartesi günlerine ait üç farklı zamandan oluşmak üzere, altı farklı zamana ait durum gözlemlenebilmiştir. Sızıntı mekânların kurucuları bu örnekte ağırlıklı olarak kentli olmak üzere, sokak satıcıları, park eden bireyler ve turistler gibi değişken bir kullanıcı profili olmasına karşın buradaki sızıntı mekânlar oluşumu bir süreklilik barındırmaktadır. Sızıntı mekânların gerçekleşme biçimi anlık etkileşimler, anlık bir aradalıklarla gerçekleşiyor olmasına karşın burada farklı zamanlarda yapılan gözlemler sonucu sızıntının oluşumu sürekli şekilde gerçekleşmektedir (Şekil 4.36). Kullanıcı profili anlık olarak değişip çeşitlenmesine karşın sızıntının eylemsel/olaysal yönü sabit kalmaktadır.

Şekil 4.36 : Milas Han önü sızıntı mekânının zamansal boyutu.

Kentsel karar mekanizmalarının konumlandırmış olduğu oturma elemanları burada kentli için sosyal ve fiziksel etkileşimlerin gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır. Ancak oturma bekleme gibi aktivitelerin ötesinde birçok aktivitenin gerçekleşebildiği, birçok eylem potansiyelini barındıran bir etkileşim alanı olma niteliğini barındırmaktadır. Merdiven basamakları burada bulunan esnaflar için fazladan, daha görünür ve erişilebilir tezgâh alanı yaratmaktayken aynı zamanda kentli için de alışveriş eyleminin dükkân dışında açık bir alanda gerçekleşebildiği bir etkileşim alanı

sunmaktadır. Kaldırımın kesintiye uğradığı otopark girişinin sızıntı mekân oluşumunu zayıflatır nitelikte olmasına karşın, park etme eylemini yalnızca sızıntı mekânlar oluşumunu baskılayan bir eylem olarak görmemek gerekmektedir. Bölgedeki oturma birimleri arası boşluklar bisiklet, motosiklet gibi küçük binek araçların park alanlarına dönüşebilme potansiyelini barındırmaktadır. Bu kendiliğinden oluşan küçük park cepleri, park eden bireyler ve oturan bireyler arası bir etkileşim yaratma potansiyeline sahiptir. Bunun haricinde oturma birimleri sokak satıcıları için de oldukça çekici bir satış alanı sunmaktadır. Hem yol üzerinden gelip geçen yayaların gözü önünde olması yönüyle hem de halihazırda oturmakta, soluklanmakta olan bireylerin yeme içme gibi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi yönüyle potansiyel bir satış alanı deneyimi sunmaktadır. Milas Han önündeki kaldırım, alışveriş için, oturup dinlenmek için, park etmek için ve ayak üstü bir şeyler atıştırmak için gelen farklı grupların veya bireylerin bir araya gelebildiği bir sızıntı mekânlar oluşumuna olanak sağlamaktadır (Şekil 4.37).

Şekil 4.37 : Milas Han önü sızıntı mekânının eylemsel/olaysal boyutu.

4.2.4 Üçüncü bölgedeki sızıntı mekanlar

Alan çalışmasının gerçekleştirildiği bölge üç alt bölgeye bölünerek incelenmektedir. Üçüncü bölge olarak ifade edilen kısım Uzunçarşılı Caddesinin, Nargileci Sokak'tan Kapalıçarşı'ya kadar olan kısmı kapsamaktadır. Bu bölüm içerisinde Saka Çeşmesi ve Çakmakçılar Yokuşu'nda gözlemlenen sızıntı mekân analizlerine yer verilmiştir.

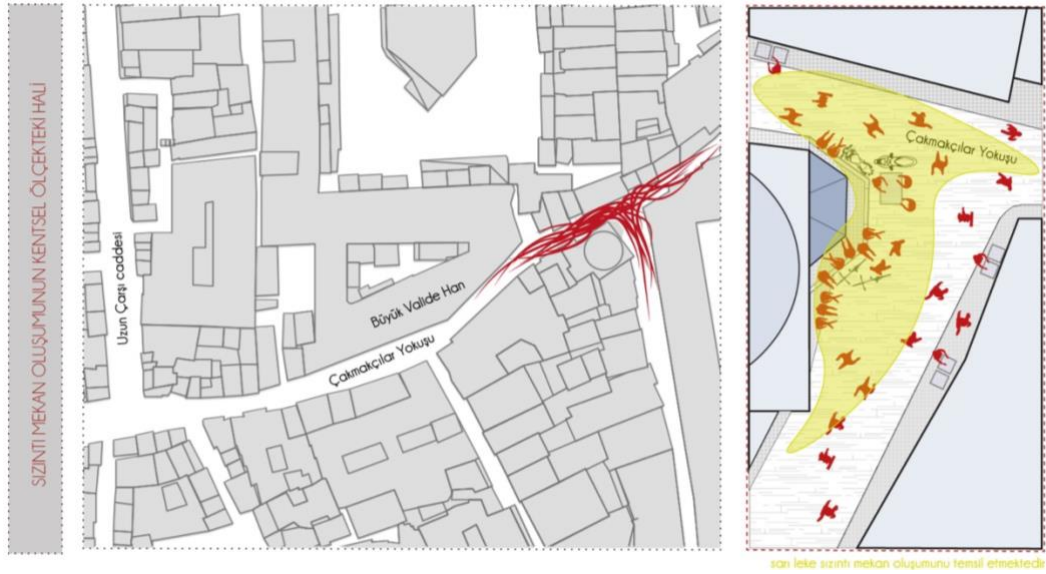
4.2.4.1 Saka Çeşmesi

Saka çeşmesi, Uzunçarşı Caddesinin ana kollarından biri olan Çakmakçılar Yokuşu üzerinde, 3. Mustafa Caminin köşesinde bulunmaktadır. Sandalyeciler Sokak ve Çakmakçılar Yokuşu kesişiminde bulunan çeşme tarihi bir yapı olup, yoğun insan hareketinin bulunduğu yollar üzerinde yer almaktadır. Ayrıca Saka çeşmesinin bulunduğu bölgede yayalaştırma uygulaması bulunduğundan etrafındaki sokaklar gündüzleri saat 09.00-18.00 arası bölge araç trafiğine kapalıdır. Bu durum bölgenin yayalar tarafından daha rahat deneyimlenebilmesine olanak sağlamaktadır. Buna ek olarak Çakmakçılar Yokuşu üzerinde birçok tarihi han bulunması yönüyle Saka çeşmesinin bulunduğu yer insan sirkülasyonunun ve kullanıcı profili çeşidinin fazla olduğu bir konumdadır. Çeşmenin etrafındaki binaların pek çoğu 4 veya 5 katlı binalar olduğundan çeşmenin yüksekliğinin az oluşu insan ölçeğine daha yakın bir tavır sergilemektedir. Bu yönü ile çeşmenin kendi var oluş işlevselliğinden öte başka işlevsel durumları yaratma potansiyeli bulunmaktadır (Şekil 4.38).

Şekil 4.38 : Saka Çeşmesi genel görünümü (Url-13).

Saka çeşmesinin ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Ancak tarihi bir niteliği olan çeşme günümüze kadar gelerek işlevsel yönünü korumaktadır. Çeşme günümüzde aktif olarak çalışmaktadır. Ancak burada oluşan sızıntı mekânlar, çeşmenin var oluş sebebi olan kentliye sokakta su sağlamanın ötesinde başka kullanımlara da yer açmaktadır. Kentli çeşmenin duvarlarını, basamaklarını, basamakların aşağısındaki iç boşluğun birçok farklı şekilde kullanma pratiği göstermiştir (Şekil 4.39). Sızıntı mekânları örgütleyen elemanlar, çeşmenin duvarları, basamakları, çeşmenin üst örtüsü ve bina ile birleşim yerleri olarak ifade edilebilir.

Şekil 4.39 : Saka Çeşmesinin Uzunçarşı Caddesi ile ilişkisi ve sızıntı mekân oluşumunun mekânsal boyutu.

Saka çeşmesi sızıntı mekânlar oluşumunun zamansal boyutu, internet kaynaklı ve yazar arşivi fotoğrafları olmak üzere toplamda iki kategoriden; 2014 ve 2018 yılına ait birer an, 2022 yılı içerisinde 17 Eylül Cumartesi günü, 28 Ekim Cuma günü, 26 Aralık Pazartesi günlerine ait üç farklı andan oluşmak üzere, beş farklı zamana ait durum gözlemlenebilmiştir (Şekil 4.40).

Şekil 4.40 : Saka Çeşmesi etrafındaki sızıntı mekânın zamansal boyutu.

Farklı zamanlara ait görseller incelendiğinde çeşme etrafının genellikle birden fazla işlevselliğe yönelik kullanıma sahip olduğu gözlemi yapılabilmektedir. Kullanıcı profilleri ve kullanım biçimleri farklılaşıyor olsa da Saka çeşmesi etrafındaki sızıntı mekânlar oluşumu süreklilik arz etmektedir. Herhangi bir ticari kuruluş tarafından organize edilmemesine karşın, farklı zamanlar üzerinden yapılan gözlemde buranın anlık olarak farklı insan grupları tarafından kurulan aktif bir sızıntı mekânlar oluşumuna olanak sağladığı söylenebilmektedir.

Çeşme, bulunduğu bölge itibariyle, özellikle turistlerin, kentlinin, mal taşıyıcılarının, çevredeki esnafın oldukça yoğun şekilde kullandığı bir alanda konumlanmaktadır. Ancak çeşmenin kendi işlevselliğinin ötesinde her kullanıcı grubu burayı farklı eylemlerle deneyimlemektedir. Sokak satıcıları, tezgahlarını yanaştıracakları bir kenar gibi görerek gelip geçen insanlara ve çeşme kenarında oturup dinlenen insanlara yönelik bir satış alanı yaratmak amacıyla çeşme ve etrafında sızıntı mekânlar kurmaktadır.

Turistler bölgenin bir yabancıları olarak gezinirken durup soluklanabilecekleri, soluklanırken sohbet ederek çevreyi izleyebilecekleri bir seyir oturmağı olarak çeşme duvarlarını kullanmaktadırlar. Çevredeki esnaf çeşmenin iç kısmını ve etrafını araçları için park alanı olarak görmekte ve motosikletlerini, bisikletlerini buraya park etmek üzere çeşme etrafında sızıntı mekânlar kurmaktadır. Mal taşıyıcıları ise burayı taşıma araçlarını dayayabilecekleri bir duvar ve oturup dinlenip yollarına devam edebilecekleri bir istasyon olarak deneyimlemektedir. Çeşmenin akıyor olması sebebi ile çeşmeyi su ihtiyacını gidermek için kullanan bireyler ise burayı kendi tanımlanmış işlevselliği içerisinde deneyimlemektedirler. Kentsel karar mekanizmalarının tanımlanmış olduğu eylem haricinde (çeşme olarak tanımlanmış olmanın dışında) birçok eylem ve farklı gruplar arasında sosyal ve fiziksel etkileşimlerin gerçekleşmesi anlamında Saka çeşmesi ve etrafı sızıntı mekânlar oluşumu için kent üzerinde büyük bir potansiyel sunmaktadır (Şekil 4.41).

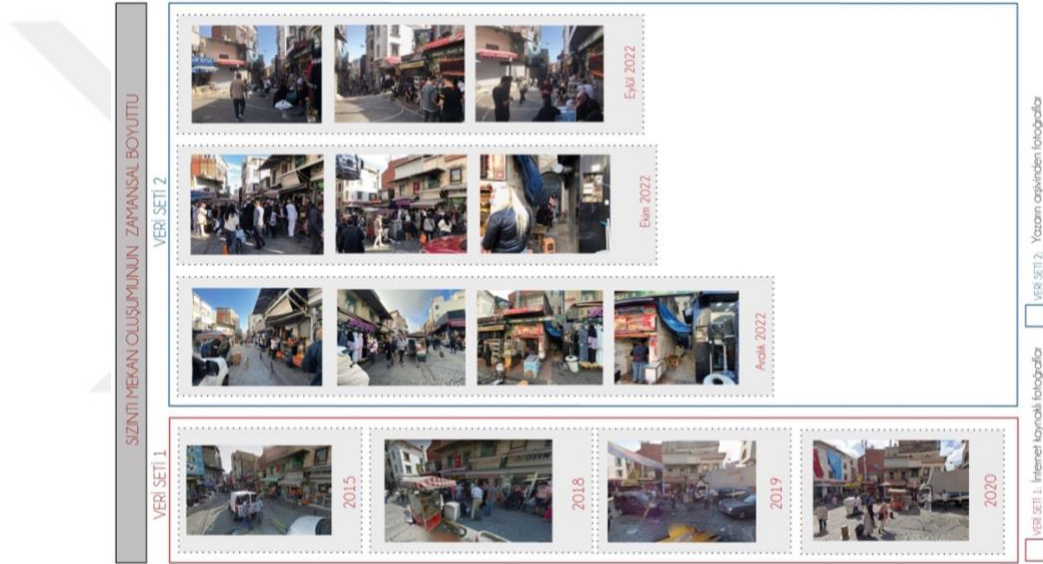
Çakmakçılar yokuşu girişi ve Örücüler Kapısı Sokak girişi otomatik dubalarla gündüzleri saat 09.00-18.00 arası araç trafiğine kapatılmaktadır. Bu bağlamda Çakmakçılar yokuşu başlangıç kısmı, araç trafiğinden etkilenen, ancak yoğunluklu olarak yayanın hâkim olduğu bir alandır. Yokuş başlangıcının olduğu bölgede yemek dükkanları bulunmaktadır. Bu dükkanlar bölgedeki temel sızıntı mekân kurucularıdır. Dükkanların bulunduğu bölge yolların kesişim noktasında olması ve önündeki yayalaştırılmış alanın yeterli genişliğe sahip olması, buradaki sızıntı mekânlar oluşumunu tetikler niteliktedir. Büfenin önündeki alan bariyerlerle kapalı olduğundan bölgedeki esnaf tarafından araçların park edilmesi için kullanılmaktadır. Bariyer, trafo ve trafik levhasının bir arada bulunuyor oluşu bu nesneleri alanın diğer tanımlayıcı elemanlarına dönüştürmektedir. Yemek dükkanlarının bulunduğu binalar yüksek binalar olmayıp bir veya iki katlı binalardır. Dükkanların tenteleri buradaki kentli için yine tanımlayıcı birer elemana dönüşerek mekânlar oluşumu tetikleyen elemanlardır (Şekil 4.43).

Şekil 4.43 : Çakmakçılar Yokuşu başlangıcındaki sızıntı mekân oluşumunun mekânsal boyutu ve Uzunçarşı Caddesi ile ilişkisi.

Yemek dükkanları önündeki kaldırımda sızıntı mekânlar oluşumunun zamansal boyutu internet kaynaklı ve yazar arşivi fotoğrafları olmak üzere toplamda iki kategoriden; 2015, 2018, 2019 ve 2020 yılına ait birer an, 2022 yılı içerisinde 17 Eylül Cumartesi günü, 28 Ekim Cuma günü, 26 Aralık Pazartesi günlerine ait üç farklı zamandan oluşmak üzere, yedi farklı zamana ait durum gözlemlenebilmiştir. Bu alanın

farklı zamanlara ait görselleri incelendiğinde birçok eylemin tekrara bağlı şekilde gerçekleştiği gözlemlenebilmiştir. Yemek dükkanlarının sızıntı mekânların temel kurucuları olması, buradaki ticari eylemin bir süreklilik barındırması sebebiyle sızıntı mekânların tekrara dayalı şekilde gerçekleşmesi gözlemlenebilmiştir. Ancak burada ticari eylem dışında başka aktivitelerin de tekrarlı bir şekilde gerçekleşmesi sızıntı mekânlar oluşumu yönüyle mekânlarda başka potansiyellerin de varlığını göstermektedir. Örneğin bariyer önündeki park alanı oluşumu 2015 yılından günümüze kadar gelebilmektedir. Sokak satıcısının satış alanı olarak burayı seçiyor oluşu 2018’den günümüze kadar gelebilmiş bir sızıntı mekânları mekânları oluşudur (Şekil 4.44).

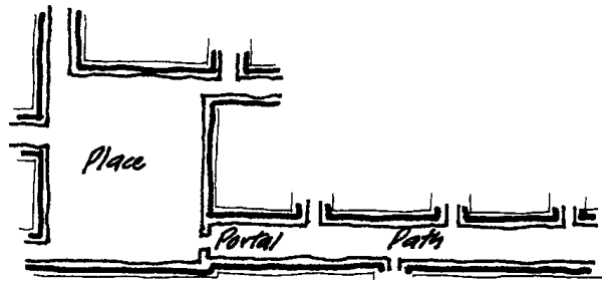
Şekil 4.44 : Çakmakçılar Yokuşu başlangıcı sızıntı mekanların zamansal boyutu.

Sızıntı mekânlar oluşumunun ana kurucuları olan dükkanlar kentliye, turiste, bölge esnafına, her kesimden birey için ayak üstü atıştırma, masa taburelerle yemek yeme alanı sunmaktadır. Büfeden içecek alan bireyler trafiğe kapalı alanda tenteler altında veya bariyer ve direklerin kenarında ayaküstü içecek içerken sohbet edebilme imkânı bulmaktadırlar. Dükkanların bulunduğu binalar arası boşluk ise masa ve taburelerle dükkân sahipleri tarafından bir oturma, yeme-içme alanına dönüştürülmüştür. Buraya sığmadığı zamanlarda yeme-içme aktivitesi dükkanların önüne kaldırımlara taşarak sızıntı mekânlar oluşturmaktadır. Tanımsız bırakılan kentsel boşluklar veya bariyer, trafik levhası, trafo gibi işlevsel kent nesneleri kentsel mekânlarda sınırlayıcı elemanlara dönüşerek kentliye mekânlar kurulumu için potansiyeller sunmaktadırlar. Sokak satıcıları da bu işlevsel kent nesnelerinin tanımlayıcılıklarından faydalanarak

planlı zamansal boyutta mekânların aynı aktör tarafından tekrarlı ve öncekilerle aynı mantıkla planlı şekilde kurulduğu gözlemlenmektedir.

Sızıntı mekânlar içerisinde olaysal boyut incelenirken ise, mekânların bireylere sunduğu deneyimler göz önüne alınmaktadır. Sızıntı mekânlar içerisinde bireyin gerçekleştirdiği eylemler incelenerek, etkileşim düzeyinin yalnız fiziksel boyutta mı yoksa sosyal bir etkileşimin de kurulabildiği bir alan mı olduğu sorgulaması yapılmaya çalışılmaktadır. Alan çalışmasında hâkim olarak gözlemlenen eylemlerden bazıları; yeme-içme, sohbet etme, oturma, ilişme-duraksama, alış-veriş, park etme vb.dir.

Sızıntı mekânların, mekânsal boyutu incelenirken öncelikli olarak sızıntının kentsel mekânlarda gerçekleştiği yer tespit edilmeye çalışılmıştır. Gerçekleştiği yer sınıflandırılırken ise White (2007)'ın yapmış olduğu kentsel açık alanları sınıflandırma yöntemine başvurulmuştur. White (2007), temel olarak kentsel açık alanları “*path*, *portal*, *place*” olarak ifade ettiği “yol, geçit, yer” olarak üç ana sınıfa ayırmaktadır. White'ın ortaya koyduğu bu sınıflama, sızıntının olduğu mekânın fiziksel tanımlayıcılıkları ve sınırlayıcılıkları ile ilgili bilgi vermektedir. Aynı zamanda kentsel mekân içerisinde nasıl bir çevre içerisinde sızıntının olduğu bilgisini de aktarmaktadır. Bu sınıflama temelde kentsel açık alanın proporsiyonu ile alakalıdır. *Path*, olarak ifade ettiği “yol” iki yanı binalarla tanımlanmış, gelip geçmek amacıyla kullanılan lineer bir sirkülasyonun bulunduğu alanı tanımlamaktadır. *Portal* ise kentsel mekanlarda bir mekândan diğerine geçişin sağlandığı kapı olarak tanımlamaktadır. Portal bir çeşit “geçit” tir. *Place* ise White'a göre kentsel odalardır. Yollar ve geçitlerden geçerek bu odalara ulaşırız. Meydanlar, bahçeler, avlular gibi fiziksel elemanlarla tanımlanmış mekânsal açıklıkları “yer” olarak nitelemektedir. Çalışma içerisinde bu temel sınıflamaya, sızıntının gerçekleştiği mekânın morfolojik açıdan sınıflanabilmesi adına yer verilmiştir (Şekil 4.46).

Şekil 4.46 : White'ın Yol, geçit, yer anlatımı (White, 2007).

Mekânsal boyut incelenirken sızıntı mekânların kurulmasında rol oynayan elemanların bir dökümü de oluşturulmaya çalışılmıştır. Kurulumu tetikleyen elemanlar bazen bir üst örtü (saçak), basamak, masa-tabure, ağaç, kentsel oturma birimleri, kent üzerinde park edilmiş araçlar, çeşme, tezgahlar/satış elemanları olabilmektedir. Bu tetikleyicilerin kentsel erk tarafından veya kentlinin kendi inisiyatifi ile konumlandırılışı önem arz etmektedir. Dökümü yapılan diğer bir husus ise, mekânların kurucu aktörleridir. Sızıntı mekânları kuran ve deneyimleyen bireyler sınıflandırılarak kurucunun, oradan gelip geçmekte olan geçici kullanıcılar mı yoksa bölgenin hâkim kullanıcıları mı olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Uzunçarşı aksı boyunca yapılan alan araştırması sonucunda ortaya çıkan sızıntı mekanların zamansal boyutta incelemesi yapılırken spontane/anlık ve tekrarlı/planlı olmak üzere iki farklı kategori kurulmuştur. Spontane ve tekrarlı olarak gerçekleşen sızıntı mekanlar ayrı ayrı incelendiğinde, her iki türde mekânın kurucularının çeşitlenerek esnaf, yaya, sokak satıcısı, park edenler, arasında bir dağılım gösterdiği görülmektedir. Ancak tekrarlı şekilde gerçekleşen sızıntı mekanlarda kurucu aktörün baskın şekilde esnaf olduğu gözlemlenmektedir. Bunun sebebi, tekrarlı şekilde gerçekleşen sızıntı mekanların eylemsel boyutta çoğunlukla ticari eylemler üzerinden gerçekleşmesine dayandırılabilir. Bölgede hâkim esnafın kurduğu sızıntı mekânların genellikle yemek alanı sunma, mal satışı gibi ticari eylemler üzerinden gerçekleşmesi, bu eylemlerin var oluş şeklinin zamansal boyutta tekrara ve plana bağlı olduğunu göstermektedir (Şekil 4.47) (Şekil 4.48).

Uzunçarşı aksının genellikle ticari eylemlerin ön plana çıktığı bir alan olması sebebiyle kamusallığın da ticari eylemlerle yeniden kurulduğunu söylemek mümkündür. Özellikle aks üzerindeki sızıntı mekanların bir kısmı ticari amaçlarla kurulan mekanlarda gerçekleşmektedir. Yapılan analiz üzerinde zamansal boyutta planlı/tekrarlı şekilde gerçekleşen sızıntı mekanların, kurucu elemanlarında masa-tabure baskınlığı görülmektedir (Şekil 4.47). Bunun temel sebeplerinden biri de kurucu aktörlerinin çoğunluklu olarak esnaflardan oluşuyor olmasıdır. Zamansal boyutu spontane/anlık olarak gerçekleşen sızıntı mekanlarda kurucu elemanların planlı/tekrarlı sızıntılara göre daha dengeli dağıldığı gözlemlenmektedir. Bununla beraber kurucu aktör dağılımının da daha dengeli olduğu söylenebilmektedir (Şekil 4.48).

		SET 1 : Yazar tarafından çekilen fotoğraflar			SET 2 : İnternet kaynaklarından bulunan fotoğraflar	ZAMANSAL BOYUT		OLAYSAL BOYUT					MEKANSAL BOYUT										MEKANIN KURUCU AKTÖRLERİ													
		Eylül 2022				SPONTANİ KURULAN ANLIK	PLANLI KURULAN SÜREKLİ TERAKKULU	YERİ-İÇİ	TEZCİ/AVRUPA/ANALİTİK	SCHREIBER ETİKE	OLUŞURAK/İÇİ	PARK ETİKE	OTURMA	GERÇEKLEŞTİ YER			MEKANIN KURUCU ELEMANLARI							ESNAY	YAYI	SOKAK SATIÇI	PARK ESEN BİREY	YÜK TAŞIYICI								
		Eylül 2022												YOL	CECİL	YER	BASAKMA	MAHA	ÖZ	TEZCİ/AVRUPA/ANALİTİK	ACAC	KENTSEL OTURMA BİREY	PARK ESEN BİREY						CECİL							
1																																				
2																																				
3																																				
5																																				
7																																				
11																																				
14																																				
19																																				
23																																				

Şekil 4.47 : Zamansal olarak planlı/tekrarlı şekilde gerçekleşen sızıntı mekânlar.

		SET 1 :Yazar tarafından çekilen fotoğraflar			SET 2 : İnternet kaynaklarından bulunan fotoğraflar	ZAMANSAL BOYUT		OLAYSAL BOYUT					MEKANSAL BOYUT										MEKANIN KURUCU AKTÖRLERİ													
		Eylül 2022	Esen 2022	Anadolı 2022		SPONTANİ KURULAN ANAOKULU	PLANLI KURULAN SÜREKLİ TERAKKULU	YERİ-İÇİ	TEZCİ/AVRUPA/ANALİTİK	SCHREIBER	OLUŞURAK/İÇİ	PARK	OTURMA	GERÇEKLEŞTİ YER			MEKANIN KURUCU ELEMANLARI							ESNAY	YAYI	SOKAK SATIÇI	PARK ESEN BİREY	YÜK TAŞIYICI								
														YOL	CECİL	YER	BASAKMAK	MAHA	ÖZ	TEZCİ/AVRUPA/ANALİTİK	ACAC	KENTSEL	PARK						CEPHE							
4																																				
6																																				
8																																				
9																																				
10																																				
12																																				
13																																				
15																																				
16																																				
17																																				
18																																				
20																																				
21																																				
22																																				
24																																				

Şekil 4.48 :Zamansal olarak spontane/anlık şekilde gerçekleşen sızıntı mekânlar.

Uzunçarşı Caddesinde gözlemlenen sızıntı mekanların oluşumunu domine eden ve kurgulayan aktörlerin genellikle buranın hâkim kullanıcısı olan esnaf olduğu gözlemlenmiştir. Esnafların bölgede yoğun şekilde aktivite gösteriyor olmasının sonucu olarak kendi ihtiyaçlarına yönelik çoğu mekânı zamansal boyutu tekrarlı olmak üzere manipüle edebildiklerini gözlemlemek mümkündür. Bunun bir sonucu olarak ise Pazar günleri esnafın bölgeyi yoğunluklu şekilde kullanmadığı, hayatın canlı olmadığı bir gün olarak bu sızıntı mekanların oluşumunda somut bir azalma gözlemlendiği söylenebilmektedir. Pazar günleri dükkanların kapalı olması sonucu, bölgede sadece esnaf yönünden değil, kullanıcı yönünden de bir eksilmenin gözlenmesi mümkündür. Bu yönü ile aslında Uzunçarşı Caddesi aksında sızıntı mekân oluşumlarının (üreticisi aktörler açısından) kapalı devre bir yönü olduğundan bahsetmek mümkündür. Buradaki sızmaları yaratan da, çoğunluklu olarak kullanan da aslında buradaki esnaftır. Bununla beraber akşam saatlerinde bölgedeki esnafın yine dükkanları kapıyor olması sonucunda sızıntı mekanların yok oluşu da göze çarpmaktadır (Şekil 4.49)

Şekil 4.49 : Uzunçarşı Caddesinin pazar gününe ait görünümü (Haziran 2022) (Url-15)

Kentsel mekânlarda, kentlinin organize etmediği, halihazırda kent üzerinde var olan elemanlar da sızıntı mekânlar oluşmasına sebep olabilmektedir. Kentsel denetim mekanizmalarının konumlandığı oturma birimleri, ağaçlar ve işlevsel bazı nesnelerden trafik levhaları, trafolar gibi birçok kentsel eleman da bu sızıntı mekanların oluşumunda tetikleyici unsurlar arasında sayılabilmektedir. Alan çalışmasında kentsel mekânlarda halihazırda var olduğu tespit edilen kentsel

elemanlar; ağaçlar, oturma birimleri ve çeşmelerden oluşmaktadır. Özellikle mekânların kurucu elemanları olarak bu elemanların öne çıktığı sızıntı mekanlar derlendiğinde sızıntı mekân oluşumlarının zamansal boyutunun çoğunluklu olarak spontane/anlık olarak gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Kentsel mekânlarda halihazırda bulunan ağaç, oturma bankları, kaldırımlar, çeşme kenarları gibi tetikleyici elemanların kurduğu sızıntı mekanlar çoğunlukla spontane ve anlık deneyimlerle gerçekleşmektedir. Bu tip sızıntı mekanların eylemsel boyutu incelendiğinde planlı olayların dışında daha çok sohbet etme, ilişme/duraksama, oturma gibi kentlinin anlık olarak karar vererek dahil olduğu sızıntı mekanlar bulunmaktadır. Yine aynı şekilde anlık sızıntılarda mekânların kurucu aktörleri ise genellikle yaya, sokak satıcıları gibi hareket halinde kenti deneyimleyen bireylerden oluşmaktadır. Bu durum kentsel mekânlarda tek bir işlev için tanımlanmamış, daha gevşek deneyim potansiyelleri sunan kentsel elemanların kentlinin ihtiyaçları doğrultusunda kullanılarak farklı mekanlar kurulabilmesine olanak sağlamaktadır. Kullanım amacı gevşek olabilecek elemanlardan kaldırım kenarları, basamaklar veya ağaç altları birçok şekilde kentli tarafından kullanılabilmekte ve park etme eylemi için kentliye potansiyel sunabilen elemanlara dönüşebilmektedir (Şekil 4.50).

Sızıntıların mekânsal boyutta gelişmeleri irdelenirken White’a referansla belirlenen mekânsal sınıflamanın yol, geçit, yer üzerinden incelenmesi de yapılmıştır. Ancak bu inceleme sonucu sızıntıların oluştukları yerin gelişme şekillerinde eylemsel veya zamansal boyutta belirgin bir etkisi bulunmadığı gözlemlenmiştir. Bununla beraber “geçit” lerin kentsel mekân üzerinde sayıca çok fazla bulunmuyor oluşu sebebiyle, tespit edilen sızıntı mekanların büyük bir çoğunluğunun “yol” lar ve “yer” ler üzerinde gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Bunun muhtemel diğer bir nedeni ise yolların kentli kullanımının yoğun olduğu, yerlerinse insanların yollar üzerindeki yoğun yaya akışından kaçmaya elverişli bir yapıda olması buralarda sızıntı mekanların gelişme potansiyelini artıran sebeplerden biri olabilmektedir.

		SET 1 : Yazar tarafından çekilen fotoğraflar			SET 2 : İnternet kayıtlarından bulunan fotoğraflar	ZAMANSAL BOYUT		OLAYSAL BOYUT				GERÇEKLEŞTİĞİ YER			MEKANSAL BOYUT								MEKANIN KURUCU AKTÖRLERİ						
		Eylül 2022	Ekim 2022	Aralık 2022		SPONTANİ KURULAN ANLIK	PLANLI KURULAN SÜREKLİ / TERAKKULİ	YEPE-İÇME	TEŞHİSİSİZ ALAN YERİNE	SÖHBET ETME	DURAKLAMA İLİŞME	PARK ETME	OTURMA	YOL (sahif)	GEÇİT (sahif)	YER (sahif)	BASAMAĞI	MASA TABURİ	ÜST ÖRTÜ	TEZGAHA SATIŞ ELEMANI	ACAC	KENTSEL OTURMA BİRİMİ	PARK EDİLMİŞ NEŞNE	CEŞME	ESNAF	YAYA	SOKAK SATIÇISI	PARK EDEN BİREY	YÜK TAŞIYICI
8																													
9																													
10																													
12																													
15																													
23																													
24																													

*Analiz yapılırken kentsel mekânda halî hazırda bulunan (kentinin müdahalesi olmaksızın bulunan) elemanlar olarak, Ağaç, Kentsel oturma birimi, Çeyne gibi kurucu elemanların bulunduğu Sızıntı mekanlar derlenmiştir.

Şekil 4.50 : Kentsel mekânda denetim mekanizmalarının inisiyatifiyle koyulan/konumlandırılan elemanların domine ettiği sızıntı mekânlar.

Sızıntı mekanların kendiliğinden oluşum şekilleri kentsel ölçekte bir örüntüyü takip ediyor mu sorusunun cevaplanabilmesi için Uzunçarşı aksı boyunca meydana gelen sızıntı mekanlar harita üzerinde işlenmiştir. Sızıntı mekanların oluşum gösterdiği alanlar ile Uzunçarşı aksı boyunca araç trafiğine sürekli olarak açık yolların işli olduğu harita karşılaştırılarak sızıntı oluşumu araç trafiği arasındaki ilişki çözümlenmeye çalışılmaktadır. Uzunçarşı aksının batı kısmı araç trafiğine sürekli olarak açık alanlardan oluşurken, aksın doğusu çoğunluklu olarak kısmen veya tamamen yayalaştırılmış sokaklardan oluşmaktadır. Aks üzerinde sızıntı mekânlar oluşumunun ise genellikle doğu yönündeki sokaklar üzerinde gerçekleşmekte olduğu gözlemlenmektedir. Bunun sonucunda, araç trafiğince aktif yolların varlığının sızıntı mekânlar oluşumunda baskılayıcı bir unsur oluşturabileceği ifade edilebilmektedir. Sızıntı mekânlar oluşumları özellikle yayalarca aktif olarak kullanılan alanlarda kaldırımlara hatta sokaklara taşabilecek imkân bulabilmesine bağlı olarak, araç trafiğinin bu imkânı olumsuz yönde baskılayıcı bir unsur olabileceği düşünülebilmektedir (Şekil 4.51).

Şekil 4.51 : Uzunçarşı aksı boyunca gözlemlenen sızıntı mekânlar ve araç trafiğine açık yolların karşılaştırıldığı harita.

Eminönü'nün, önceki bölümlerde kentsel dokusunun nasıl bir değişim geçirdiği belgelerle tartışılarak ortaya konulmuştur. Kentin sahip olduğu organik dokudan kaynaklanan uzun süren yangınlar sonucu kent dokusu birçok değişim geçirmiştir. Yangınları önlemek amacı ile de birçok bölgede ızgara sisteme geçilmiştir. Bu bağlamda Uzunçarşı aksının günümüzdeki durumu incelendiğinde aksın batı kısmında ızgara planlı kent dokusu ve geniş çift yönlü yollar gözlemlenebilmektedir. Aksın doğusunda kalan alanda ise tarihi hanların bazılarının günümüze kadar gelebildiği, kent dokusundaki organik yapının kısmi olarak korunduğu bir durum söz konusudur. Sızıntı mekanların daha çok aksın doğu kısmına doğru bir yönelim içerisinde olmasının nedenlerinden biri trafik iken, diğer neden ise kentin bu kısmında tarihi kent dokusuna ait izlerin hala okunabiliyor olması ile ilişkilendirilebilmektedir (Şekil 4.52). Tarihi hanların günümüzde aktif olarak kullanılıyor oluşu, bu hanlara giden yolların kısmi olarak da olsa korunmuş ve günümüz kent hayatında yayalar tarafından aktif olarak kullanılıyor oluşu sızıntı mekanların oluşabilmesini mümkün kılan unsurlardandır.

Şekil 4.52 : Uzunçarşı Caddesi yakın çevresindeki hanlar, gridal ve organik kent dokusu gösterimi ve bölgedeki tespit edilen sızıntı mekanlar.

5. SONUÇ

Eminönü, Uzunçarşı bölgesi kentin özellikle turistik ve tarihi kimliklerinin yanı sıra özellikle ticari kimliğinin öne çıktığı bir alandır. Bu yönü ile kentli için sokaklarında gezerken eylemsel açıdan alışveriş eyleminin öncelikli olduğu bir bölgedir. Öyle ki, neredeyse iç mekanlara sığamayan tezgahlar, eşyalar, mallar dükkân önlerine sokaklara taşarak kentsel mekânlarda yeni ve alternatif kamusal katmanlar tanımlamaya başlamışlardır. Tanımlanan yeni kamusal alanlar kent içerisinde birçok farklı eylemsel boyutta gerçekleşebilmektedir. Halihazırda kamusal bir zemin olan sokağın kullanıcılar tarafından yeniden tanımlanarak etkileşimselliği daha yüksek kamusal alanlara dönüştürülmesi, tez içerisinde ‘sızıntı mekânlar’ olarak ele alınmıştır. Dükkanlardan sokaklara taşan malzemeler, eşyalar her ne kadar ticari bir alan oluşturma gayesi ile konumlandırılıyor olsa da, kentsel mekânlarda yeni etkileşimsel alanlar oluşturmaktadır. Böylece alanlar arasındaki ayrımlar (aitlikler, kapalılıklar, sınırlanmışlıklar açısından) büyük ölçüde muğlaklaşmaktadır. Satıcı-müşteri arasında kurulacak ilişki, müşteriler arasında, bir satıcının müşterisi ile diğer bir satıcının müşterisi arasında da olmaya ve bunun gibi birçok farklı varyasyonla gerçekleşmesi sonucunda geniş bir etkileşim alanı yaratmaktadır.

Sızıntı mekanların konu edinildiği alternatif etkileşimsel alanlar, kentlerin yayalarca aktif olarak kullanıldığı alanlarda ortaya çıkmaya oldukça müsaittir. Öyle ki kentsel mekânlarda var olan trafik levhaları, trafolar, sokak çeşmesi gibi kent içerisinde belki yıllardır burada var olan elemanlar bile, kentlinin anlık ihtiyaçları doğrultusunda mekânlar kurulumuna yardımcı ve sızıntı mekanların birer elemanına dönüşme potansiyelini barındırırlar. Uzunçarşı aksında halihazırda birçok kentsel oturma birimi, banklar, ağaçlarla beraber birçok etkileşim alanı tayin edilmiş olsa da, kentsel denetim mekanizmalarının dışında da birçok kamusal alan kentli, esnaf ve birçok aktör tarafından yaratılabilmektedir.

Çalışma içerisinde sızıntı mekânlar olarak ele alınan kavram sadece Eminönü bölgesine ait bir yaklaşım olarak üretilmemiş olup, kentlerin birçok başka kesiminde görülebilecek bu tip mekânların kurulumları için de kullanılabilmektedir. Özellikle

kentsel mekânların kullanımının türlü sebepler dolayısıyla sokaklara taşıdığı bölgelerde bu türden oluşumları görebilmek mümkündür. Bu da, aslında sokaktaki yaşamın desteklediği, örgütlediği bir durumdur. Modern hayatın getirdiği kentleşme pratikleri, kentsel yaşamda birçok ilişkinin yüzeyselleşmesine sebep olabilmesi yönüyle kentsel mekânlarda ilişkisel mekân kurulumlarını da baskılayabilmektedir. Kentsel mekânlardaki yaşantının türlü sebeplerle baskılandığı durumlarda sızıntı mekanların oluşabilme imkanları da baskılanabilmektedir. Kentsel mekânlarda sınırların muğlak olması, tanımsızlıklar, geçirgenlikler, gevşeklikler, sızıntı mekanlar için oldukça potansiyelli alanlar yaratabilmektedir.

Sızıntı mekanların kentlerde oluşabilmesi kentin canlı bir organizma gibi davranarak kendi mekanlarını kendi organize edebildiğini ortaya koymaktadır. Her ne kadar kentsel denetim mekanizmaları, işlevi tanımlı nesneleri kentlerde belli noktalara konumlandırırsalar da denetimlerden, kentsel planlardan öte gerçekleşen kurma mekanizmaları kentli lehine işlemeye devam etmektedir. Kentli, yeri geldiğinde bir sokağı tamamen işgal ederek bir çay içme alanına dönüştürebilme inisiyatifi elinde tutar. Kentsel denetim organlarının gözünden kaçan küçük boşlukları kendi lehine depolama, oturma, vs. alanları olarak işlevlendirir. Bu sebeple planlamalardan, tasarlamadan öte bir veya birden çok mekanizmanın kent mekânları üzerinde etkin olduğunu söylemek mümkündür.

Uzunçarşı aksı üzerinde sokak ve bina ilişkileri düşünüldüğünde, zemin kotta sokak ile dükkânın iletişimini kesebilecek herhangi bir kot farkının bölgenin büyük kısmında bulunmaması, fiziksel anlamda bina-sokak kesitinde bina içi aktivitelerin binanın içine hapsolmuş şekilde kalmaması, bariyer oluşturabilecek bina-sokak ilişkisini koparan duvar gibi elemanların bulunmaması sokak hayatını canlı tutan unsurlar arasındadır. Bina sokak ilişkisindeki devamlılık ve zemin kotta bariyer bulunmaması bölge genelinde yaya konforunu ortaya çıkarak bir durum olmaktadır. Yaya konforunu artıran bir diğer durum ise bölgedeki yayalaştırmalardır. Ek olarak sızıntı mekanların oluşmasını sağlayan ana unsurlar olarak ada morfolojisi ve yapı tipolojisi ifade edilebilir. Bölgede yapıların bir kısmının avlulu yapıda olması ve yapıların bir araya gelerek avlulu adalar oluşturması birçok noktada gözenekli bir doku oluşmasını sağlamaktadır. Bu gözeneklerde sızıntı mekanların oluşma potansiyelleri oldukça yüksek olduğundan, bölgenin gözenekli ada morfolojisi ve yapı tipolojisinin bu durumu olanaklı kılan unsurlar olduğu ifade edilebilir.

Kentin bu bölgesinin geçmiş tarihine bakıldığında da geçmişten günümüze ticari bir kimliğinin olması sebebiyle kentsel bellekte bir kopuş olmayışı, kent hayatının modernleştiği günümüzde Uzunçarşı aksında geçmişe yönelik işlevsel birtakım izlerin sürekliliği ile sokak hayatı canlı kalabilmeyi ve ticari kimliğini sürdürebilmeyi başarmıştır. Özellikle bölgedeki tarihi hanlar, günümüz kentine bir şekilde adapte olmayı başararak depo alanları, işletme atölyeleri, toptancılar halini alarak kent hayatında varlığını sürdürebilmenin gayreti içerisinde dirler.

Kentsel mekânlarda bu tip etkileşimsel kamusalılıkların kentli tarafından kuruluyor oluşu, zamansallıkları yönü ve normatif mekânlardan öte deneyimler ve eylemler odaklı mekânların kurulumu, kent içerisindeki heterotopik mekânlaşmalara işaret etmektedir. Kentlerin en temel kamusal bileşenleri olan sokaklarda, kentlilerin kendi ihtiyaçlarına yönelik alternatif yeni kamusalılıklar kurarak yeni etkileşimsel alanlar tanımlaması, deneyime yönelik mekanların oluşması, sızıntı mekanlarını Lefebvre'in heterotopileri ile ilişkilendirmektedir. Literatürde kentsel heterotopyalar, genellikle kentler içerisinde işlevini yitirmiş alanların kent hayatına adapte olamayışı sonucu âtıl kaldığı alanlarda kurulan mekânlaşmalar ile eşleştirilmektedir. Ancak kentsel heterotopik alanlar, sadece kentler üzerinde âtıl olarak kalmış kullanılmayan fiziksel boşlukların yeniden işlevlendirilmesi yönü ile değil, Eminönü'nde gerçekleştiği gibi halihazırda oldukça aktif kullanılan, hatta içerisinde pek de boşluk barındırmayan her şeyin (nesnelerin, bireylerin, yolların, binaların, dükkanların) tıklım tıklım olduğu bölgelerde de kendiliğinden ortaya çıkabilmektedirler. Kullanım yönü ile büyük ölçüde çeşitlilik ve gevşekliklerin bulunduğu bu tip bölgelerde beklenmedik noktalarda, eylemsel açıdan kırılmaların kendiliğinden yaşanabilmesiyle sızıntı mekanlar ortaya çıkabilmektedir.

Sızıntı mekanların kentlerdeki varlığı enformel düzeyde açığa çıkmaktadır. Kent tasarımları ve planları kentliye yönelik her türlü ihtiyacı öngörme ve kurgulama konusunda her zaman yeterli olmayabilmektedir. Sızıntı mekanlar, gündelik hayatın öngörülemezliğinin bir getirisi olan anlık ihtiyaçlara cevap verebilmesi yönüyle formel üretimler olan, tasarımın ve kent planının karşılayamadığı ihtiyaçlara cevap verebilmeyi olanaklı kılmaktadır. Kent hayatının canlılığını sağlarken, kentler için elzemdirler. Mevcut mekânlar ile talep edilen mekânlar arasındaki gerilimden oluşmaktadır. Bu yönleri ile gelecek kent tasarımı önerileri için bir bilgi havuzu niteliği taşımaktadırlar. Her ne kadar gündelik hayatın öngörülemezliğinin önüne

geçebilecek tasarım yapabilmek imkânsız olsa dahi tasarlama pratiğine katkı sunabilecek verilerin oluşmasında olanak sağlamaktadır.

Sızıntı mekanların kentlerde öngörülemez yönleri ile pozitif anlamda birçok potansiyel sunarken, bir yandan kentsel mekânda bireylerin rastgele elemanlarla anlık olarak oluşturdukları mekanlar olarak kurulmaları yönüyle kentsel mekân içerisinde bazı düzen bozucu yönleri de olabilmektedir. Kaldırımlar bazı durumlarda sızıntı mekân kurucuları tarafından işgal edilmekte ve bu durum kaldırımın kullanıcısı olan yayalar için bir engel yaratabilmektedir. Kentlerin kaotik yapısı sebebi ile bunun gibi birçok öngörülemeyen olumsuz durumu da beraberinde getirebileceğini göz ardı etmemek gerekmektedir.

Alan araştırması doğası gereği belli bir alanla sınırlandırılarak, sızıntı mekanlara dair inceleme Uzunçarşı aksı üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın gerçekleştirildiği bölgenin tarihsel boyutu incelendiğinde çok eskiden beri kullanıldığı ve kent dokusunun çoğunluklu olarak organik bir yapıda olduğu belirmektedir. Buna ek olarak Eminönü'nün, geçmişten günümüze dek kentin ticari olarak aktif bir bölgesi olması nedeniyle buradaki kent belleğinin varlığı kent hayatındaki kullanımların sürekliliğiyle sonuçlanabilmektedir. Ancak kentsel belleğin bu denli belirgin olmadığı, kentsel yaşam üzerinde belleğin fazla derinleşmediği, kent hayatında tarihsel katmanlaşmaların görece daha az olabileceği kent çeperlerinde, yeni gelişmekte ve dönüşmekte olan bölgelerde de sızıntı mekân oluşumlarının incelenmesi, tezin üreteceği yeni öneri çalışma alanlarının konusu olabilir. Karşılaştırmalı olarak farklı kent dokularında, farklı kentsel ölçeklerde, farklı insan yoğunluğunun olduğu ve farklı kimlikli bölgelerde; sızıntı mekanların üretilme şekilleri, zamansallıkları, eylemsel boyutları üzerinde ne gibi farklılıklar oluşabileceği bu tezin ürettiği ileriye dönük bir sorunsal olarak bırakılmıştır.

KAYNAKLAR

- Alacahan, O., & Vatandaş, S.** (2021). Kamusal-Özel Alan Ayrışmasının İnşa Süreci ve Sosyal Medya. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 720-721.
- Alexander, C.** (1977). *A pattern Language*. California: Oxford University Press.
- Arendt, H.** (1994). *İnsanlık Durumu*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Aristoteles.** (1975). *Politika*. (M. Tuncay , Trans.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aristotle.** (1928). *Politics: A Treatise on Government*. London & Toronto: J M Dent and Sons Ltd.
- Aslan, P., & Yavan, N.** (2018). Mekânın Üretimi ve Lefebvre'in Mekânsal Üçlü Kavramsallaştırmasının Görünürlüğü: Taksim Gezi Parkı Örneği. *Planlama Dergisi*, 302-314.
- Aslanoğlu, R.** (2000). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Ağır, A.** (2001). *İstanbul'un Eski "Venedik Ticaret Kolonisi"'nin "Osmanlı Ticaret Bölgesi"ne Dönüşümü*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Baş, Y.** (2014). Bir Meta Olarak Kent Biçiminin Tasarımı ve Üretimi - Kavramsal Bir Çerçeve Önerisi-. *İdealkent*, 5(13), 8-27.
- Bauman, Z.** (2003). *Modernlik ve Müphemlik*. (İ. Türkmen, Ed.) İstanbul: Ayrıntı.
- Bayrak, M.** (2021). *Kentsel Heterotopya Ve Müşterekler Siyaseti: Müşterekleştirme Pratikleri Üzerine Nitel Bir Araştırma*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Benli, G.** (2007). *İstanbul Tarihi Yarımada Bulunan Han Yapıları ve Avlulu Hanların Koruma Sorunları*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Bhabha, H.** (1994). *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Boettger, T.** (2014). *Threshold Space*. Basel: Birkhauser.
- Bourdieu, P.** (1990). *The Logic of Practice*. Stanford: Stanford University Press.
- Boyer, M.** (2008). The many mirrors of Foucault and their architectural reflections. In M. Dehaene, & L. De Cauter, *Heterotopia and The City* (pp. 53-72). New York: Routledge.
- Cezar, M.** (1963). *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler*. İstanbul: Berksoy Matbaası.

- Çalışkan, O., Ribeiro, D., & Tümtürk, O.** (2020). Designing The Heterotopia: From Social Ideology to Spatial Morphology. *Urban Design International*, 30-52.
- Çavdar, R.** (2018). Farklılığın Mekanı: Foucault ve Lefebvre'deki Heterotopya ve Heterotopi Ayrımı. *İdeal Kent*, 941-959.
- Çelik, Z.** (2019). *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti; Değişen İstanbul*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- De Cauter, L., & Dehaene, M.** (2008). The Space of Play: Towards a General Theory of Heterotopia. In L. De Cauter, & M. Dehaene, *Heterotopia and The City* (pp. 87-102). New York: Routhledge.
- De Certeau, M.** (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi-1*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Elgendy, N.** (2013). *The Parallel City*. Milan: Polytechnic of Milan University,.
- Embarq Türkiye.** (2014). *Tarihi Yarımada Yayalaştırma Projesi*. İstanbul: www.embarqturkiye.org.
- Erkılıç, N.** (2019). *Tanımsız Kentsel Açık Alanların Okunması ve Değerlendirilmesi Üzerine Bir Yaklaşım Önerisi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Erkal, N.** (2015). İstanbul'da Erken Dönem Osmanlı Mimarisi. In Kollektif, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (pp. 80-139). İstanbul: İBB kültür a.ş.
- Foucault, M.** (1984). Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias. *Architecture /Mouvement/ Continuité*, 1-9.
- Foucault, M.** (2008). Of Other Spaces. In L. De Cauter, & M. Dehaene, *Heterotopia and The City* (L. De Cauter, & M. Dehaene, Trans.). New York: Routledge.
- Foucault, M.** (2014). *Özne ve İktidar*. İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- Francis, M.,** Cashdan, L., & Paxson, L. (1984). *Community open spaces*. Washington: Island Press.
- Franck, K.** (2014). Isn't All Public Space Terrain Vague? In M. Mariani, & P. Barron, *Terrain Vague Interstices at the Edge of the Pale*. New York: Routhledge.
- Güngen, N. M.** (2018). *Karakoy Re-Visited : A Threshold Space*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Gürpınar, L.** (2009). *Tarihi Yarımada Hanlar Bölgesindeki Avlulu Hanların İncelenmesi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Habermas, J.** (2005). *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Harvey, D.** (1996). *Postmodernliğin durumu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D.** (2013). *Asi Şehirler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D.** (2013). *Sosyal adalet ve şehir*. Metis Yayınları.

- Hasol, D.** (2008, Aralık 24). *Mekân ve Kentlilik Bilinci*. Retrieved Kasım 2021, from DoğanHasol: <http://www.doganhasol.net/kentsel-mekan-ve-kentlilik-bilinci-2.html>
- Hetherington, K.** (1997). *The Badlands of Modernity*. New York: Routhledge.
- İnceoğlu, M.** (2007). *Kentsel Açık Mekânların Kalite Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yaklaşım: İstanbul meydanlarının incelenmesi*. İstanbul: Fen bilimleri Enstitüsü, Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Jacobs, J.** (2011). *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Johnson, P.** (2016, Şubat 26). *Interpretations of Heterotopia*. Retrieved from Heterotopian Studies: <http://www.heterotopiastudies.com/wp-content/uploads/2012/05/Interpretations-of-Heterotopia-pdf.pdf>
- Johnson, P.** (2022, Mart 18). *Michel Foucault's Ideas on Heterotopia*. Retrieved from Heterotopian Studies: <https://www.heterotopiastudies.com/history-of-concept/>
- Karaçizmeli, M.** (2021). Lefebvre ve Foucault'da Mekân: Kuramsal Bir Tartışma. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, 166-178.
- Karadaban, M.** (2020). *Delikli Bir Kent Olarak İstanbul'a Bakmak: Kentin Müphem Alanlarına Dair Bir Araştırma*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Karaman, Y.** (2018). Benjamin, Foucault ve Heterotopya. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 267-286.
- Karssenbergh, H., Laven, J., Glaser, M., & Hoff, M.** (2016). *The City At Eye Level*. Delft: Eburon Academic Publishers. .
- Kaya, S.** (2020, Ekim 5). *Değişerek Dönüşmek: Mese Yolundan Divanyolu Caddesi'ne*. Retrieved Aralık 2021, from Bigenç: <https://bigenc.org/degiserek-donusmek-mese-yolundan-divanyolu-caddesi-ne/>
- Kiper, N.** (2016). Osmanlı İstanbul'unda Kentsel Mekanın Değişim Süreci. In C. Yılmaz, & M. Aydın, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. İstanbul. Retrieved Kasım 2022, from Büyük İstanbul tarihi: <https://istanbultarihi.ist/21-osmanli-istanbulunda-kentsel-mekanin-degisim-sureci#sdfootnote25anc>
- Kitto, H.** (1957). *The Greeks*. London: Penguin Books.
- Koca, S., & Hale, J.** (2017). 'Üçüncü/Öteki Yer' Üzerine Bir Kavramsallaştırma Denemesi: Mekansal Bir Trilojinin İçinde Saklı Hikayelerin Keşfedilmesi. *Megaron*, 488-496.
- Krier, R., & Rowe, C.** (1979). *Urban Space*. London: Academy Editions.
- Kuban, D.** (2021). *İstanbul Bir Kent Tarihi: Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kubilay, A.** (2016). Batı Kaynaklı Haritalardaki İstanbul. In C. Yılmaz, & M. Aydın, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. İstanbul: Kültür a.ş.
- Lefebvre, H.** (1996). *Writing on Cities*. Oxford: Blackwell.

- Lefebvre, H.** (2015). *Kentsel Devrim*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H.** (2020). *Mekanın Üretimi*. İstanbul: Sel yayıncılık.
- Levesque, L.** (2013). Trajectories of Interstitial Landscapeness: A Conceptual Framework for Territorial. In A. M. Brighenti, *urban interstices: the aesthetics and the politics of the in-between*. (pp. 21-63). Farnham: Ashgate.
- Madanipour, A.** (1996). *Design of urban space: An inquiry into a socio-spatial process*. London: Wiley.
- Mcload, M.** (1996). Everyday and "Other" Spaces. In D. Coleman, E. Danze, & C. Henderson, *Architecture and Feminism* (pp. 1-29). New York: Princeton Architectural Press.
- Mead, W.** (1995). Trains, Planes, and Automobiles: The End of the Postmodern Moment. *World Policy Journal* , 13-31.
- Merriam-Webster.** (2022, Aralık 4). *Dictionary*. Retrieved from Merriam-Webster.com Dictionary: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/leak>
- Morales, I. d.** (1995). Terrain Vague. In M. Mariani, & P. Barron, *Terrain Vagues, Interstices at The Edge of The Pale*. New York: Routledge.
- Olgun, H.** (2017). ürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett'in Kamusal Alan Yaklaşımları. *Sosyolojik Düşün*, 2(1), 45-54.
- Ortaylı, İ.** (1986). *İstanbul'dan sayfalar*. İstanbul: Hil Yayın.
- Özbek, M.** (2004). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil Yayıncılık.
- Özdemir, E.** (2010). Kentin Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar: Toplumsal Süreç ve/veya Mekânın Çözümlemesi. *İdealkent*, 1(1), 44-77.
- Özgener, C. E.** (2015). *Kentleşmiş Çeverede Fırsattan İstifade Mekansal Üretimler*. İstanbul : İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Özkan, T., & Özdemir, E.** (2018). An uncanny 'Terrain Vague': Yedikule Gasometer Complex. *A| Z ITU Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2(15), 31-38.
- Portugali, J.** (2000). *Self-Organization and the City*. Berlin, Heidelberg: Springer.
- Radovic, S.** (2014). On the Threshold: Terrain Vague as Living Space in Andrei Tarkovsky's Stalker. In M. Mariani, & P. Barron, *Terrain Vague, Interstices at the Edge of the Pale*. New York: Routledge.
- Rutherford, J.** (1990). *Identity: Community, Culture, Difference* . London: Lawrence, Wishart London.
- Sennett, R.** (2013). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Shane, D.** (2008). Heterotopias of illusion: From Beaubourg to Bilbao and beyond. In M. Dehaene, & L. De Caeter, *Heterotopia and The City* (pp. 259-271). New York: Routhledge.
- Simmel, G.** (1957). *Brücke und Tür*. Berlin: Koehler Verlag.
- Stavrides, S.** (2019). *Müşterek Mekan, Müşterekler olarak şehir*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Stavrides, S.** (2021). *Kentsel Heterotopyalar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Stevens, Q.** (2014). Vague Recollections, Obscurity and Uncertainty in Contemporary Public Memorials. In M. Mariani, & P. Barron, *Terrain Vague* (pp. 230-248). New York: Routhledge.
- Şevik, E.** (2018). *Territoriality Of Heterotopia: Threshold As A Condition Of Heterotopian Space In The Case Of Emek District, Bursa*. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Türk Dil Kurumu.** (2019). *Büyük Türkçe Sözlük*. TDK.
- Türk Dil Kurumu.** (2022, Şubat 6). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Güncel Türkçe Sözlük*. Retrieved from Türk Dil Kurumu: <https://sozluk.gov.tr>
- Thrasher, F. M.** (1973). *The Gang*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Tonnelat, S.** (2008). 'Out of frame' The (in)visible life of urban interstices - a case study in Charenton-le-Pont, Paris,. *Ethnography*, 291-324.
- Toprak, İ.** (2018). *Zamansallık ve Mekansallık Bağlamında Heterotopyaların Sentaktik ve Semantik İrdelenmesi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Trancik, R.** (1986). *Finding Lost Space*. New York: Van Nostrand Reinhold Company.
- Trancik, R.** (1986). *Finding Lost Space, Theories of Urban Design*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Van Pelt, R.** (1991). Athenian Assure. In R. Van Pelt, & C. Westfall, *Architectural Principles in the Age of Historicism* (pp. 168-240). New Haven: Yale University Press.
- White, E.** (2007). Path, Portal, Place: Appreciating Public Space in Urban Environments. In M. Carmona, & S. Tiesdell, *Urban Design Reader* (pp. 185-198). Oxford: Elsevier.
- Yıldırım, A.** (2017). *Michel Foucault'da Mekanın Düzeni: Kapatılmadan Heterotopyalara*. Ankara: Ankrara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Z.** (2007). *Hannah Arendt'te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan*. Erzurum: Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Url-1 < <https://commons.wikimedia.org> >, erişim tarihi 16.04.2023.

Url-2 < <https://www.moma.org/collection/works/55651> >, erişim tarihi 16.04.2023.

Url-3 < http://www.kregenow.com/terrain_vague.php >, erişim tarihi 16.04.2023.

Url-4 < https://fr.wikipedia.org/wiki/Cercle_d%27études_architecturales#cite_note-Pouillon-1 >, erişim tarihi 16.04.2023.

Url-5 < <http://www.istanbulurbandatabase.com> >, erişim tarihi 16.04.2023.

Url-6 < <https://www.maphouse.co.uk/antique-maps/middle-east/middle-east/M4261-merian-superb-panorama-of-constantinople-i/> >, erişim tarihi 16.04.2023.

- Url-7** < <https://istanbultarihi.ist/21-osmanli-istanbulunda-kentsel-mekanin-degisim-sureci#sdfootnote31anc> >, erişim tarihi 16.04.2023.
- Url-8** < <https://archives.saltresearch.org/simple-search?location=&query=kauffer>>, erişim tarihi 16.04.2023.
- Url-9** < <https://istanbultarihi.ist/397-maps-of-istanbul-in-western-sources> >, erişim tarihi 16.04.2023.
- Url-10** < <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/98307> >, erişim tarihi 16.04.2023.
- Url-11** < https://satellites.pro/Turkey_map#41.010476,28.970090,15 >, erişim tarihi 16.04.2023.
- Url-12** < <https://www.google.com/maps> >, erişim tarihi 16.04.2023.
- Url-13** < <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/saka-cesmesi/#16/41.013329/28.96899>>, erişim tarihi 16.04.2023.
- Url-14** < <https://www.google.com/maps> >, erişim tarihi 16.04.2023.
- Url-15** < <https://www.google.com/maps> >, erişim tarihi 07.05.2023.

EKLER

EK A: Alan üzerinde tespit edilen sızıntı mekanların haritası

EK B: Sızıntı mekanlara dair tablo

Şekil A.1 : Alan üzerinde tespit edilen sızıntı mekanların haritası.

EK B

		SET 1 : Yazar tarafından çekilen fotoğraflar			SET 2 : İnternet kaynaklı fotoğraflar	ZAMANSAL BOYUT		OLAYSAL BOYUT					MEKANSAL BOYUT										MEKANIN KURUCU AKTÖRLERİ								
		Eylül 2022	Ekim 2022	Aralık 2022		SPONTANİ KURULAN ANLIK	PLANLI KURULAN SÜREKLİ/TEKRARLI	YEME-İÇME	TEZGAHA/SATIŞ YERİ/ALAN	SOHBET ETME	DURAKSAMA/İLİŞME	PARK ETME	OTURMA	GERÇEKLEŞTİĞİ YER			MEKANIN KURUCU ELEMANLARI										ESNAF	YAYA	SOKAK SATICISI	PARK EDEN BİREY	YÜK TAŞIYICI
														YOL (path)	GEÇİT (portal)	YER (place)	BASAMAK	MASA TABURE	ÜST ÖRTÜ	TEZGAH/ SATIŞ ELEMANI	AĞAÇ	KENTSEL OTURMA BİRİMİ	PARK EDİLMİŞ NESNE	ÇEŞME							
1																															
2																															
3																															
4																															
5																															
6																															
7																															
8																															
9																															
10																															
11																															
12																															
13																															
14																															
15																															
16																															
17																															
18																															
19																															
20																															
21																															
22																															
23																															
24																															
25																															

Şekil B.1 : Alan üzerinde tespit edilen sızıntı mekanların haritası.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad

: Dilara Sena Kılıç Yılmaz

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2017, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
- **Yükseklisans** : 2023, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım programı

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- 2018, Atölye-B mimarlık ofisi, Ankara
- Mayıs 2019 - halen, Kırklareli Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Araştırma Görevlisi